

غیره موسلمان

له دهولته ئیسلامیدا

ورگیرانی:

عبدالرحمن صدیق عزیز

نووسینی:

مثنی امین نادر

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.aalamontada.com

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

غزوات و مؤامرات
له دهولہ تی ئیسلامیدا

نووسینی
مثنی امین نادر
وهرگیوانی
عبدالرحمن صدیق عزیز

چاپس یہ کہم

ناوه روک

لا پیره	بابه ت
۱	پیتشه کی
۴	نهم لیکوآینه وهیه بو
۸	پهولین کردنی ناموسلمان.....
۱۶	ریگاکانی به دست هینانی په گه زایه تی بو نا موسلمان..
۳۵	بنه رهنی هوکمه کانی خه لکه زهمه به کان و ماقه کانیان ..
	چوارچیتوهی گشتی مامه له کردنی موسلمان له گه ل غه پیره
۴۳	موسلمان.....
۵۴	ماقه کانی ناموسلمان له ده وله تی نیسلا میدا.
۵۹	که له که بووه کان له سه ماقی نازادی نایبھی.....
۷۸	کو تایی و نه نجامه کانی لیکوآینه وه.....

پيشه‌گي:

ان الحمد لله نحمده ونستعينه ونستغفره وأصلى واسلم على جميع الأنبياء والمرسلين والهداة والمهتدين ومن اتبعهم باحسان إلى يوم الدين وأخص النبي الحاتم والسراج المنير نبينا وقائدنا وجبيننا وشفيعنا محمدا عبد الله ورسوله صلوات الله عليه وعلى اله وأصحابه .

له‌دوايد: بابه‌تی (مافه‌کاني نا موسلمان ، يان غه‌يره موسلمان) له تاكو که مابه‌تی‌یه‌کان نه‌وانه‌ی له‌نامیژی ده‌ولته‌ی نیسلا می (خاته‌ی نیسلا م) دا ده‌ژین، یه‌کیتکه له‌و بابه‌ته‌ فقه‌ی یه‌ زۆر وردانه که به‌شیکي په‌یوه‌سته به‌دقه‌ شهرعی یه‌ چه‌سپاره‌کان (نه‌گۆره‌کان) بو به‌شیکي تری په‌یوه‌سته به‌حوکمه سیاسی یه‌ گۆراوه‌کاني همر قۆناغیک. همر له‌به‌رته‌وه‌یه که نه‌م بابه‌ته به‌دریژی میژوو بووه‌ته جینگه‌ی مشت و مرو خیلانو رای جیاواز جیاوازی له‌خۆگرتوو.

زاناکان له‌پاش تاوو تری کردنی به‌ش‌کان (عقد الضمة)، (په‌یانی زه‌می) به‌په‌ی سرده‌م و کات و شوین له‌سر به‌شیکي زۆری ریکه‌وتوو بو به‌شیکي که می تری رای جیا جیا یان بۆ دروست بووه، له‌م پوهه‌ کۆمه‌لیکیان رای توندیان له‌باره‌یوه هه‌لگرتوو و کۆمه‌لیکی تر ئاسان کاری و نه‌رمیان له‌باره‌یوه نواندوو و به‌و شیوه‌یه جیاوازی له‌تینگه‌یشتوو و هرگرتندا له‌نیو زاناکان به‌ریابوو. همرچه‌نده کۆمه‌لی له‌و مافانه به‌تایبه‌تی مافه‌ سیاسی یه‌کان نه‌وانه‌ی په‌یوه‌ندن به‌چۆنیتی ریکه‌خستنی کۆمه‌لگه‌م ده‌ولت به‌په‌ی گۆرانکاری یه‌کان له‌جینگه‌یه‌که‌وه بۆ جینگه‌یه‌کی ترو له‌کاتیکی تایبه‌توه بۆ کاتیکی تر گۆرانیان به‌سردا دیت وه‌ک خۆیان نامیننه‌وه له‌به‌ر نه‌وه گه‌لی له‌زانا هارچه‌رخه‌کان (له‌پاش گۆرانی سیستمه‌کاني زیانو ئالۆز بوونو تینک پرژانی په‌یوه‌ندی یه‌کان) بواری اجتهادیان له‌به‌رده‌م نه‌و کیشه‌دا ئاوه‌لا کردوو تا بتوانن به‌دلیل و به‌لگه‌ی گوتجاوو له‌باره‌وه پوه‌پوری نه‌و کیشه‌نه‌ بیننه‌وه که روو له‌موسولمانانو ده‌ولته‌یان ده‌کات له‌هر کات و شوینیکدا.

به همر حال نه‌م بابه‌ته بابه‌تیکي زۆر گرنگو بابه‌خدارو زیندوه. پتیویست ده‌کات موسولمانی هارچه‌رخ له‌باره‌یوه خاوه‌نی هه‌لوپستو بینشیکي روونو ناشکرا له‌سر به‌نمای زانستیکي ره‌سه‌نو هارچه‌رخ بیت دور له‌هر که‌م زیاد پوه‌ی یه‌ک. له‌راستی دا سه‌رچاره‌ی بیرى نیسلا می روداو و کاره‌ساته میژوو یی یه‌کانن نه‌ک ده‌قه شهرعی یه‌کان هه‌روه‌ها فه‌توای قوتابخانه فقه‌ی یه‌کان نه‌ک به‌نماو ریتساو مبه‌سته

شمرعی په كان، جانگه سر و شتی سمږ قوناغنه نه زانړی كه نهو جوړه راو بوچونانه ی دروست كرده نهوا بن گومان ټیښه پش جوړه رایه كمان لا دروست ده بیست كه زور دورو ده بن لمړاستی په یوه، همر بویه كاری بیریاره نیسلاسی په كان چند قات نالوز ده بن، ده بن زانستانه و سر په ستانه دورو له كاریگمري خرابی به كار هیتانه میژووی په كان له دهغه كان تنی بگمین همروه ها دوریش له هه لگیترا نه و ی مانای ووشه كانو روشن كړنه و ی به شتیوازی هه له و نادرست.

بن گومان، كات و شرتین كاریگمري له تیگه بیشتی دهغه كانو دابه زینی بو سر زوی واقع همیه. هه لیه ته كات و شونیش نهو واقعیه كه نه مریا تیایدا ده ژین نهك رابردونکی تیښه بو، نه و ی ده موی پی پی له سم دابگرم نه ویه كه موسولمانان جگه له شمرعو بهرنامه ی خوا، نابن پایه ندبن به همر ریساو بهرنامه ی كه تره و هه وره ها (كاتن) دهیانموی وینه یه كی بن گمردی ناینه كمیان بگرن) نابن پایه ندبن به كه م و زوری لقه كانو حوكمه كانی قوتا بجانیه كی دیاری كراوی فقهی یه و به لكو لمیستاو جوان كړدن ی ژیان و راگرتنی ژیان ی نیسلاسی یانه ده بن سوود له گولزاري رازاره ی همر باختیكي نهو قوتا بجانانه وهریگریږیږ نهوانه ش نه شیاون به سرده م و چرخه كه بیان وه لا بنرتین. دیاره همر له دهغه كانی شمرعو نامانجه كانی شمریعت و بنه مای حوكمه كانو لیتكده انه و ی زانا په سه نه كانی كوزو نوئ نه ونده همیه كه مه شخه لداری نهو ریگه یه بكات و گریكانی ژیان بكتاوه همروه ها په سه نایه تی و زیندویه تی بیړی نیسلا میښ ون نه كات.

دیاره نه م لیتكولینه ویه ش كوشش یكه له موی روشن كړدنه و ی مه سه له ی (مافه كانی ناموسولمان) و دیاری كړدن ی په هه نده كانی داواكارم له خوی مه زن لیمانی وهریگریږ، نه گمراستان ووتو نه و هه له لایه ن خوا هیو نه گمرا هه لیه شمان ووتو نه و هه له لایه ن خو موه یه.

نه و ی به و نو سینی نه م لیتكولینه ویه ی بر دم كوزم لئ هوكارن كه له سه ره تاوه نامازم بو كړدوه هه رچمنده نه ونده سرچاوه م دست نه كهوت كه نه م مه سه له یه به گیانیتکی هاوچمرخانه و هه دابریژم تنها چند لیتكولینه ویه كی كه م نه بن كه له په فجه كانی دست تن ناپمړن نمویش له كوتایی دا دست نیشام كړدوون، نه مانم و هه ندی سرچاوه ی كونی زانا كانی مه زه به كان له گه ل هه ندی پمړتوكی ته فسرو فرموده و میژوو.

نه م جگه له و ی نه م لیتكولینه ویه، یی به ش نی په له رای نه وانه ی به نامو ده زانرتین جارای عملانی په كان بن یاخود ناموسولمان، نه وانه ی تائیتستا ناشنا نه بون به گوه و هره

دادپەرۆهری په کانی نایینی نیسلام ههروهها نمو موسولمانانهش که پیشتر ناماژهم پی کردن به ههر حال تکام نهوهیه ههر که سێ دهیهوئ حوکم له سهر نهم لیکۆلینهوه په بدا باهوردیو باهتیانه لیکۆلینهوه که بچوئیتتهوه پاشان له ههه موو را جیاوازه کان به ههوشیکی کراوهو زانستیانهوه وورد بیتتهوه.

دهبێ نهوهش بوئری که نهم لیکۆلینهوهیه، باهته کانی کورتی پیوه دیاره، دیاره نهوهی مه بهستم بوو دارشته نهوهیه کی کورتی حوکمه کان بوو له شیوازیکی یاسایی دارژاودا نهک لیکۆلینهوه په کی مهوسوعی دورو درێژ که هه موو را جیاوازه گانی مهزه به کانو به لگه کانیانی له خۆ گرتی چونکه نهم نامیلکویه جیگه ی نهوهی تایا ناییتتهوه زیاتر مه بهستم پیتاسه په کی یاسایی کورتی نمو مافانه بوو که هه موو خوئینه ریک بیخوئیتتهوهو سودی لی ببینی.

دانهر

مثنیٰ امین فادر

م ۱۹۹۶/۵/۱۸

مهرم / ۱۴۱۷ هـ

دهوک / کردستان - العراق

نهم ليكۆلينيەوه يە بۆ ؟

كۆمەلنى ھۆكار بونە ھۆى ھەلبەئاردىم بۆ نەم ليكۆلينيەوه يە لەوانە :
۱- نەم ليكۆلينيەوه يە رۆشنكردەنەوى بەشىنكى زۆر گرنگى شەرىعى خوايە ، رون كۆرەنەوى كۆمەلنىك لەو ھوكمە گرنگانەيە كە پەيوەندى بەناموسولمانانەوه ھەيە لەناو دەولەت و كۆمەلنگەى موسولماناندا .

چونكە سىستىمى ئىسلام ھەندە فراوان و ھەمەلايەنەيە چىنگەى ھەموو نەوانەى تىئادەبىتەوه كە لەدين و مىللەتدا جياوازى بى زۆر كۆرەن ، بيروياوھەريان دەپارتيژى بەلكو لەمە زياتر ئاينى پىرۆزى ئىسلام پىتكەوه ئاينى ناشيانەو ناسىنو ئاينى مرۆف دۆستانەى نىوان ئاينە جياجياكانى كۆدۆتە داواكارىيەكى شەرىعى و پىسادەكۆرەنى واجب كۆرەوه . بۆيە ئىسلام نەم لايەنەى فەرامۆش نەكۆرەوه ياسا و تەھكامى تايبەتى مامەلەكۆرەنى لەگەل ئاينەكان دارشەو پارسەنى مافە ئاينى و مرۆفەيەكانيانە لەژۆر ساپەى سىستىمى ئىسلامدا بەھەند كۆتەوه . ھەر ليكۆلينيەويەكيش لەم بوارەدا بەرز پاكۆرتى ئەو ئاينە پىرۆزەيەو خزمەت كۆرەنىشى موسولمانى پىن لەھواوھند نزيك دەبىتەوه .

۲- نەم ليكۆلينيەوه يە يارمەتيمان دەدات لەتىگەبىشتى پەيوەندى مامەلە لەتەك ناموسولمان بى ھىچ كەم و زىاد رەوىيەك ھەرەھا نىشاندانى و تىنەى روىنە ئەوانە لەبىر ھزرى ئىسلامىدا ديسان نەم بابەتە سنورى ھەلال و ھەرامى ئەو جۆرە پەيوەندىيانەمان بۆ ديارى دەكات كە لەگەل ناموسولمان پەيوە دەكۆر و لەپاشدا دانسانى ميكانىزىمىك لەمەر دابەزىنى ئەو ھوكامانەى جۆرى پەيوەندىيەكانمان رىك دەخات .

چونكە مامەلەكۆرەن لەگەل دەروويەرو پاكۆرتى پەيوەندى ھارىكارى و دۆستايەتى داواكارىيەكى شەرىعى زەرورەتىكى نىنسانىيە و ھەيەكىكىشە لەپىتويستىيەكانى ساپەتى شەرىعى چونكە ئاين و ھەرگرتن و بەخشىنەو ئالوگۆزى بىروياو بەزەوەندى و بەھاگانە . ھەلبەتە دورەپەرتيژى و كەنارگرتيش تەنھا ليك ترازان و بچوك بونەوه و دامايى و كۆتتى لەدوايە . كەواتە كرانەوه مامەلەكۆرەن بەيەك گەيشتن كارىكى پىتويستە ئەوى بەھىزە سورە لەسەر بەدەسەوه چووون گرتدانى ئەو پەيوەندىيانەى باسەن كۆر و لاوازى بى دەسەلاتيش لەو جۆرە پەيوەندىيانە ھەلدەت و خۆى بچوك و نابوت

ده کات. دپاره ناینی پیروزی نیسلام خاوهنی به لگهی به هیتو کۆمه لێ و پتساو هوکسی نوازهو کهم وینهیه، سوړه له سر گفترگوو لیک حالی بوون و بهیك گه بشتن و کرانموه و کۆبونموه له سر بنه ما هاو به شه کانی نیتوان گشت ناینه کان شه و ه له سر گه بشتنی مرۆقایه تی په به دوا پلهی به رزی لیک نزیك بونه مو پیکه وه ژباننی ناشتی یانه ی دور له جهنگو شه و تۆله سه ندنه وه ههروه ها بۆ پیکه وه نانی به ره به کی هاو به شه دژی شه خوازانو سته مکاران وه زه مینه ساز کردنه بۆ نالوگۆری راکان و گفترگو به له سر بیروباوه ری په کتر به مخرجی گه بشتن به راستی و دنیا بوون و شوین کمو تنی راست. نه گه ر تیروانینی نیسلامی جیاوازی پکات له نیتوان به یار و پاندا و بهش به شیان پکات بۆ شه ر که ران و په پانداران و زه می په کان نهوا دپاره مامه لهش له ته ک هه ریه ک له وان به جۆر پکی جیاواز ده بی له وی تر که په میوه سته به هه لویتستی هه ریه ک له وان به له سر دهوله تی نیسلامی ناشکرایه شه لیکۆلینه وه میهش هه ول شه دات نهو جیاوازیانه ده ست نیشان پکات تاوه کو هه ریه که میان هوکسی راست و دروستی خۆیان و هرگرن، له کاتیکدا ناینی نیسلام فرمان ده دا به ره قی و تۆله سه ندنه وه شه پر کردن له گه ل شه پر کراندا له هه مان کاتدا فرمان ده دا به نه رمی و ناشتی و به ده موه چون له گه ل په پاندارو زه می په کان، په که میان ده کوژری و نه وی تر (سویا) ش ده کرتسه خزمه تکارو پارێزکاری سه رو مآلو گیانی.

۳- هه لبه ته گرنگی شه م بابه ته لهو لاینه شه وه په که نه یاراننی بیرو نیسلامی له مرۆژه لات ناسو نهوانی تر ده یکهن له هیرش و پرویا گه نده یان دژی شاینی نیسلام و بهرنامه که ی به مه به سستی شیتواندنی بنه ماکانی و تۆمه تبار کردنی به پیرو نه کردنی دادگه ری له مامه له یان له ته ک خاوهن ناینه کانی تر په وه ی موسولمانان فره لایه نی ناینی له کۆمه لگایاندا قبول ناکن مه گه ر به مل که چی و زه لیلی و کۆیله کردن نه بی، ههروه ها مافیان پێ تادهن به تاییه تی مافی هاوولاتی ههروه ک پۆژه لات ناس (ماکونالد) له باری ووشه ی (ذمه) زه می په وه ده لیت: (خاوهن زه می له دهوله تی نیسلامی دا به هاوالاتی ناژمیرد ری ههروه ها موسولمانان (رێگه نادهن گروپی نا نیسلامی هه بیته خۆی سه ریه رشتی کاروباری خۆی پکات، له کاتیکدا شه وه پردی په میوه ندی په له نیتوان حکومه ت و نهو گروپه دا). بهو شیتویه خۆئاوایی په کان بهر دهوامن له تانه و ته شه ر

له نیسلاامو موسولمانان ههروهك مجيد خنورى له پهرتو كه كميذا (الحرب والسلم في شرعة الاسلام) و كسانى تريس¹

4- نهم بابته له پريزي پيشموهوى بابته گرنه گه كانه چونكه وه لام دانه وهى نهو پرسياره يه كه گه لى له عهلمانى يه كان ده يكه ن كه كاتى باس له جى به جى كردنى ياساكانى شريعت و نيسلام بونى ده ولته ده كرى و ده لىن: (بونى ناموسولمان له كۆمه لگايه كى نيسلامى دا كامه يه و چى يه؟) وا ده زانن كه بونى كه مايه تى يه نا موسلمانان كان له ده ولته تى نيسلامى دا ريگه يان له بهر ته سك ده بيتته وهو خاوه نى هيچ بريارو پرۆژه يه كى خۆيان نابن به لكو ده كه ونه بهر بهر داشى جى په جى كردنى شريعت تى نيسلامى و سته ميان به رودا ده كرى نه وان بهو بيوو بۆچونه هه لىيان ، واده زانن كه ده بى زۆرينه واز له مافو نامانجه سروشتى يه كانى خۆيان بيتن نه بادا كه سانى تر دل گران و زوير بكرين. بۆيه ده مه رى له پروانگه ي نهم ليكۆليتته وه يه وه مافه كانى ناموسولمان له م حالته دا پروون بكه مه وه به تاييه تى مافه سياسى يه كان به جوړى كه مينه هه رگيز داوا ناكات. له زۆرينه واز له بيوو نامانجه كانى خۆى بيتن و به لكو ده بى قه بوليشى بكات له سه ر بنه ماي نه وهى كه ياساى گشتى ده ولته وه زۆرينه ي خه لك پى نى رازى يه ياساو هوكمى بى².

¹ الدرريات العامة: راشد الفلوشى ص 37.

² له كاتيكدا كۆمه له نى نيسلامى له پاكستان داواى جن به جن كردنى شريعت تى نيسلامى ريان هه كره ، كۆمه له عهلمانى يه كان هس نه و پرۆژه يه بون به بيانوى نه وهى (بونى ناموسولمان ريگه له بهر ده جن به جن كردنى شريعت ته دا). مامۆستا مهودوديش وه لاس دانوه به وهى كه جيا وازى هه يه له نيوان ياساى گشتى و ياساى كاروبارى تاكه كه سى (شخص) هه وهك ده لىن (نه و ياسا يه نيمه داواى هه كه بين ياساى گشتى ده ولته public law نه ك ياساى كاروبارى تاكه كه سى (PERSONAL LAW) ، نه وهى ناشكرايه كاروباره تاكه كه سى يه كان له هيچ كۆمه ليكدا په پيره ناكرن ته نها ياساكانى نه بيتت نه وهى مافى كه هه س وهك نيسلام نه له كه ون و نه له نوون و نه له هه ر شرستانى يه كه نايلىكى ته دا به چاكى و بن بيتته

۵- رابونی نیسلامی له زۆری وولاته نیسلامی به کاندایه و کفراری دهسه لاتی سیاسی دهروات، نهوهش پیتیست دهکات له سهیری خاوهنی بۆ چوونکی یونو ناشکر او دیارین له مهر مهسهلهی مافه کانی ناموسولمانان که پینکاتهی دانیشتوانی جۆراو جۆرو فره په گزی له سهیری پیتیست دهکات.

۶- نه مهسهلهیه په یونده به مافهوه، مافیش دههه بهدی بی و بیاریزیری چونکه پیتیشل کردنی هه مافیکه ستهمه، سته میش تاریکی بهو بۆ هیچ کهس پهوانییه، نهوهی نه مهر سیمای رژیته هارچه رخنه کانه، پیتیشل کردنی مافه کان و بهزاندنیتهی هه مهر بۆیه مهسهلهی (مافه کانی مرۆڅ) به کیکه له بایه خدارترین مهسهله کان که لیره و لهوئ باسی لیره ده کری. نه گهر رابونی نیسلامیش بۆ نهوه هاتین دادگهری بهو پینداو مافه کان بۆ خاوهن کانیان بگێریتموه نهواد بههه بایه خ به داریزانی بۆ چوونکی یونو و سته گهر د بات له مهر مهسهلهی مافه کان و به نه مرکی پیروزی خزی دابنی، به کئ لهو مافانهش مافه کانی که مایه تی به ناموسولمانه کانه ز دههه جه ماوه به هه لوتستی نیسلامی یونو دادگهر ناشناکاو دروشمی بهرگری کردن له مافه کانی مرۆڅی هه زلوم و ستهم لیکراو بهرزی کاتهوه نه که به ته نهاده روشم بلکو وه که به کئ له سه ره کی ترین نامانج که پیتغه مبه ران له پینا ویدا بانگهوازیان کردوه. ﴿لقد أرسلنا رسلا بالبينات وأنزلنا معهم الكتاب والميزان ليقوم الناس بالقسط...﴾ الخدید ۲۵.

۷- کاتین موسولمانان باس له مافه کانی که مایه تی به نیسلامی به کان ده که نه له وولاتانی ناموسولمانان دههه هه له روانگهی تیگه بهشتی ناشکرای هه لوتستی نیسلام له مهر مافه کانی ناموسولمانانه بی وه داوای مامه لهی به هه مان شیهو (المعاملة بالمثل) بکهن. وه بۆ جیهانی روشن بکه نهوه که جیاوازی به کی به کجار گهوره هه به له نیتوان هه لوتستی نیسلامو بۆ چونی نیسلامیانهی رابونی نیسلامی وه له نیتوان نهو زولمو ستهم و کاره نامرۆفانهی که ده رهق به گه لانی موسولمان و که مایه تی به موسولمانه کان ده کری له سه وروپاو ناسیا به بهر چاری ریکه خراوه نیتونه تهوهی به کان و جیهانه وه، ده بینین

نهیتوانیهه پینکدهش به زهه به کانی بکات به لکو نیسلام بهوه مایهه دایزانی بنه مای نهو پاسایانه له چهرهش نهوه داوه هه له کۆنه وه جیاوازی کردوه له نیتوان پاسای کشتی دهولته و پاسای هه لوباری تاکه که سدا، بهوانه په توكی (القانون الاسلامي وطرق تنفیخه ص ۱۶ مؤسسه الرساله بیروت)

لهوولائتانی بۆسنەو ھندستانو فلیپینو بۆرماو سریلانکاو ھتد. نەشکەنجەو سازارو کوشتەو پیرینو تۆقاندن دەرێژەو ھەبە تەنانت دەبیتنی وولائیککی بەناو لیسیرالیو دیوکراتی وەک فەزەنسا شەرم نایگرئ، لەتار پۆشاکمی نیسلامی کە بەکێکە لەسەرەتایی ترین نازادی تاکە کەسی، قیاسەت ھەلدەستین دەو چۆن مافی سیاسی یان بێ رەوا دەبیتن.

پۆلێن کردنی ناموسلمانان (أصناف غیر المسلمین)

ناموسلمان چەند جۆرێکن، ھەلۆتیش لە ناستیاندا جیاوازی ھەبە: لەو جۆرانە:

۱- خاوەن پەیمامە ئاسمانی یەکان (أهل الکتاب السماویە):

زاناکان لەمەر خاوەن پەیمامە ئاسمانی یەکان جیاوازن، ھەنەفی یەکان وا دادەنیتن کە خاوەن پەیمام ھەموو خاوەن کتیبە دا بەزیوہکان دەگرتەوہ تەرراتو ئینجیل و سوحوفی أبراهیم و شیتو زەبوری داود، بەلام زاناکانی تر وەک شافعی و ھنەبلی یەکان تەنھا مەسیحی و جەولەکم بە خاوەن پەیمام لەقەلم تەدەن بە دەلیلی ئەم نایەتە ﴿أَنْ تَقُولُوا أَلَمْ أَنْزَلِ الْکِتَابَ عَلٰی طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا﴾ ئەوہش پەسەندترین روتەبە (الارجح) لەبەر گەلی ھۆ لەوانە ھەلالی بوونی گۆشتی سەریراو و مارە برینی ئافرەت تەنھا تاییەتە بەوان، وە لە قورئاندا ئەو ناوہ (خاوەن پەیمام) تەنھا بەوان ئەوتریت.

۲- ھاوئەگەرەکان (المشکون):

لەوانە مەجوس و سابئەکان وە بە (خاوەن پەیمام) دانانرێن بەبێ روتەو زۆر پەسەندکراو (القول الارجح) وە ھەموو ئەوانەش کە باوہریان بە خوا ھەبەو ئایینی تریان ھەبە وەک بوزی و کونفوشیوسی و ھندوسی، ھەرەھا بێ ناینتەکان وەک (الدھریە) کە ھیچ ناینتیکیان نییەو باوہریان بە دروست بوونی مرزۆق و زیندووو بوونەوہی نییە، ھەرەھا (بە پەرسەکانیش).

۳- ھەتەگەرەوہکان (الموتدون):

ھەموو ئەوانە دەگرتەوہ کە دێتە ناو بازنەو نیسلامو پاشان پاشگەز دەبنەوہو دەگرتەوہ بە ووتە یا بە کردار واتە دەرچو لە میلەتی نیسلام بەو شێوہ ووردەو کە زانایان باسیان لێوہ کردوہ.

۴- دوو ھوہەکان (المنافقون):

ئەمانەش ئەوانە دەگرتەوہ کە بە روکەش موسلمانن بەلام لە ناخوہ بێ باوہرن.

به لام چۆنی یه تی مامه له له گه له همو یه که له م جوژه که سانه ی باسان کرد جیاوازه
 بی گومان خاوهن به یامه ناسمانی یه کان جیگای تاییه تیان لای موسلمانان هه یه و نیسلام
 به جوژیکی تر ده یانینی تی ت چونکه خالی هاو به شیان گه لی زۆره له گه له موسلمانان.
 به وهی سه رده سی پیغه مبه راتیان له مه که نزیکه له چا و ناینه کانی تر به وهش هه لی که م
 له ناو چوون و گوژی نی بنه ما ناینی یه کان تارا ده یه که که متر بووه ته وه، هه رجه نده نه و
 نایینه له ده ست تیوه ردا و گوژی نی و لا بردن بی به ش نه بو، نیشانه کانی ویزی زیاتر
 به راصه بر خاوهن نامه ناسمانی یه کان له وه دایه:

أ- نایینی نیسلام بریاری له سه ر ناینه که یان داوه و زانا کانی ش بی جیاوازی له سه ر
 وه رگرتنی (عقد الجزیه) یان کۆن.

ب- ریگه دانی نیسلام به خواردنی گوشتی سه ربراو و ماره برینی نافرته تیان نه وهش
 واتای فراوانی رووه مری مامه له ی نابووری و کۆمه لایه تی نیوان نیسلام و نه مان نیشان
 نه دات.

پاش خاوهن نامه ناسمانی یه کان (گا ور و جووله که) بی باوه رو خاوهن ناینه کانی تر
 دیت نه مانی ش مافی هاو لاتیان (عقد الذمه) له خانه ی نیسلام دا هه مه که هه مو
 مافه کانیان له و رووه ده پارێژی به لام په یوه ندی له گه له نه مان ناگاته پله ی کۆمه لی
 یه که م (خاوهن نامه ناسمانی یه کان)، نافرته تیان ماره ناگرێ و سه ربراو یان ناخواری و بو
 موسلمان هه لال نابێ.

به لام دوو رووه کان، نه مانه له وانی تر جیاوازی تر به حوکمی نه وهی نه مان به
 موسلمان دا ده نرین و له و رووه هه مو مافیکی موسلمانینی یان بی ده دریت چونکه
 نیسلام حوکمه کانی خۆی له سه ر روکاریان (ضا هر) بنیاد ده نی و ناخ و ناوه یان به
 خوی گه وه ده سپرێ، هه رکات تاوانیان نه نجام دا نه و به پی تاران خۆیان سزا
 وه رده گرن

دینی سه ره له نگه راوه (مرتد) که شه مه یان که وته دوا ی باسی (دوو رووه کان) چونکه
 نه م با سه یان زیاتر هه نده گری.

الردة (هه لگه رانه وه) :

بریتی یه له بی باوه ری دوا ی نیسلام بوون به ته واوی هه ست و هۆش و شو رتی که وتنی
 یوه نه وهش به نکو لی کردن و هه رشته یه کی تر وینه ی نه و له و مه سه لانه ی له نایینی
 پرۆزی نیسلام دا چه سپا ون و نا گوژی نی عه قیده و بیرو با وه رتیک ده هینن وه که ده قیگی

نه گۆږ و براهه يا هەر درووشينكى ئىسلام يا هەر شتهيكى تر كه زهرورى بزانرى له ناين دا وهك پايهى خواوند و پيغه مبهرده كهى وهيان هه لال كردنى حرامه كان و بهراست زانينى ياخود نكولى له نويزو بهرسته كانى تر

دياره له قورئان دا له چهندين جينگه دا وبه دهيان نايهت بهدى ده كريت كه ئهوانهى بهر شيويه نكولى ده كهن ده گهرتبهوه سهر كوفرو بى باوهرى ، خواى گموره به توندترين و سهخترين شيوه سزايان ده دا بى تهوهى له دونيا دا سزايهكى ديسارى كراويان بۆ دابنى بهلام له فهرمايشته كانى پيغه مبهردا (ﷺ) بهاس له كوشتنيان ده كا وهك ده فهرموى (من بدل دينه فاقتلوه) اخرجه البخارى ههروهها هاره لانى پيغه مبهردا (ﷺ) هه موو كۆبوون له سهر كوشتارى هه لگه راهه و باشگه زيوه كان دياره زاناكائيش ئه و كاره (هه لگه راهه وه له دين) به تاوانتيكى به كجار گموره ده زانن بۆيه كومه لتيكى زۆريان رايان وايه بكوژرين ، له هه مان كاتدا كۆمه لتيكى تر پيجه وانهى نه مانن

جياوازي به كه شه له م دوو مه سه له يه دايه : نايا هه لگه راهه وه له ناين تاوانتيكى سياسى به وهك ده رچوونه له سيستى ده ولت ؟

باشان نايا به جى ده هيلرى تا پيشه واي مووسلمانان خوى چاره سه رى بكات شه ويش له ريزى ئه و تاوانانه دايه ئه كه به (تعازير) ده ناسرين وانه ئه و تاوانانهى كه سزايه كى ديارى كراويان نيه آيان به تاوانتيكى عه قيه بهى ده ناسرى و ده چيسته پال ئه و تاوانانهى كه ته نيا خواى گموره خوى له پاشه رۆژدا تۆلعيان ده مينى و بۆ پيشه و نيه هيج به ريارتيكى له سه ر بدات ؟ يا به جۆرتيكي تر نايا نازادى بير و باوه ر كه هه ر له سه ره تاوه ناينى ئىسلام دانى پيادا ده ئى و ئه و مافه ده داته هه موو كه سى له وانه نامووسلمانيش بيت ، بۆ كه سيكى هه لگه راهه له ناين ده مينى و شه ويش ده گهرتبهوه ؟

راي يه كه م :

----- تيروانينى ئه وانهى ده لئين هه لگه راهه له ناين ده كوژريت ..

سه رجه م زانايان له سه ر كوشتنى هه لگه راهه له ئىسلام كۆكن به لام جياوازن له وهى نايا بوارى به شيمان بوونه وه ته ريه كردنى ده درى يان نا ؟ كۆمه لتيك ليره دا رايان وايه ده كوژرى بى تهويه كردن ، به لام زۆريه يان بوارد ده ن به تهويه كردن جاريك يادوو جار يا سى رۆژ (ئه وه مه زه به سى مالك و ابو حنيفة) ، يان مانگيتك يا بى سنوور ربه گه ي بى ده درى تهويه بكات شه وه يان راي (النخعي) به .

هدروها بهرامبهر نافرتهی هه‌لگه‌پراوه (المترده) دیسان رای جیاوازیان هه‌یه ، نایا ده‌کوژریت وه‌ک پیاویکی هه‌لگه‌پراوه له‌ناین چونکه ده‌بی ناینی گۆزیی هه‌روه‌ک شافعی ده‌لی یان ناکوژرئی و به‌ند کردن و ته‌عزیر (بی‌دیاری کردنی سزا) به‌سه‌یه‌تی چونکه پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) قه‌ده‌غهی کردوه نافرته بکوژرت

رای دوووم : نه‌وانه‌ی ده‌لین کوشتنی هه‌لگه‌پراوه (ته‌عزیر) وه‌ واته سزاکی دیاری نی‌یه

----- سزای که‌سیکی هه‌لگه‌پراوه له‌ناین (ته‌عزیر) وه‌ واته دیاری نه‌که‌راوه سزاکی وه‌ له‌به‌ر نه‌وه‌ی دیاری نی‌یه هه‌لگه‌پراوه چ سزایه‌ک وه‌رده‌گرتت ؟ نه‌وا له‌م کاته‌دا چۆری سزاکه بۆ پیته‌موای موسلمانان یاخود قازی به‌جی ده‌هیت‌ریت به‌پیی حالته‌که ، به‌لگه‌شیان بۆ نه‌مه نه‌وه‌یه که پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) کاتئ چووه شاری مه‌که‌که‌وه ، له‌وانه خۆشبه‌و که‌پیتت‌ر به‌لینتی کوشتنی دابوون له‌وانه عبولامی کوری نه‌بی سهرج که به‌کی بو لو نووسه‌ره‌کانی قورشان پاشان هه‌لگه‌پراوه‌وه و دواتر عوسمانی کوری عه‌فان تکای بۆکرد و قبول کرا ، له‌هه‌مان کات دا کۆمه‌لنکی تر به‌ر نه‌و لی بوردنه نه‌که‌وتن و سزای خۆیان وه‌رگرت، نه‌مه‌ش نه‌وه ده‌گمیه‌نی که هه‌لگه‌پراوه‌وه تاوانتیکی ته‌عزیری‌یه وه‌هر تاوانتیکی تر دیاری بی‌و سنوری هه‌بئ نه‌وا به‌هیچ شۆبه‌یه‌ک بوا‌ری تکا کردنی تیتانی‌یه. نه‌وانه‌ش که پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) فه‌رمانی کوشتنی دان نه‌وا له‌به‌ر چه‌ند هۆیه‌کی تر بون که بونه هۆی کوشتنیان، هه‌ر بۆ پالبتشی نه‌م حالته نه‌وه‌به‌و عومه‌ری کوری خه‌تاب، ا‌بی شجهری نه‌کوشت و ته‌نها ده‌ری کرد. کاتئ باس له‌أبویکری صلیق و کوشتاری هه‌لگه‌پراوه‌کانیش ده‌کری خاوه‌نی نه‌م رایه نه‌و چۆره کوشتاره به‌کارنکی سیاسی ناوده‌به‌ن نه‌ک دینی چونکه هه‌لگه‌پراوه‌کان له‌وکاته‌دا چه‌که‌درا نه‌ ده‌ژی سیستی ده‌وله‌ت راپه‌ربین خۆ نه‌گه‌ر نه‌م حالته دیاری‌کراو و سنوری له‌شمرعی خوادا هه‌بوایه نه‌وا هاوه‌لان ده‌یان زانی و پتویستی نه‌ده‌کرد ابویکر هه‌ولتی زۆر بدات له‌گه‌لیان تا به‌سیاسه‌تی خۆی رازی‌یان بکات. دیسان کاتئ پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) رینگه ده‌دا به‌کوشتاری هه‌لگه‌پراوه نه‌وا خاوه‌نی نه‌م رایه نه‌وه‌ش به‌وه لینک ده‌ده‌نه‌وه که پیغه‌مبه‌ری خوا (ﷺ) له‌و کاته‌دا نه‌و فه‌رمایشته وه‌ک پیته‌ه‌واو خاوه‌ن پریاری سیاسی موسولمانان ده‌رده‌کات نه‌ک وه‌ک پیغه‌مبه‌ری گمیه‌نه‌ر، نه‌گه‌ر واته‌به‌ن پیغه‌مبه‌ری خوا رینگه‌ی نه‌ده‌گرت نه‌و نافرته بکوژن که له‌ناین هه‌لگه‌پراوه‌وه نه‌مه‌ش نه‌وه ده‌رده‌خات که هۆی (عله) کوشتنی هه‌لگه‌پراوه له‌دین، گۆزیی نایه‌که‌ی نی‌یه، به‌لکو هه‌ره‌شه‌یه بۆ سه‌ر

سیستمی گشتی ده ولت، لهبرتموه دیاری کردنی شو سزایه بۆ پیشوا جی دههینلری و شو بریار ددها که نایا شو حالته ههیرهشمیه بۆ سهر سیستمی سیاسی نهتموهی موسولمان یان نا؟

نیمه لیردا رای دووم پهسند دهکهین که ههلوتستی کومهلن زانای پیشینی شم نومتمهشه وهک سهرخهسی و ابن قیم وه زۆرتیک لهزاناکانی تر وهک پیشوا محمد عبده وه شیخ عبد التعال الصعیدی وه عبد الوهاب الخلاف وهأبی زهره وه شیخ عبد العزیز شاوہیس وهلهیوانی یاسو دهسور فتحی عثمانو دکتور عبد الحمید متولی، وهعبد الحکیم حسن العیلى دکتور حسن ترابی وه دکتور محمد سلیم غنزوری. پوختهی شم مهسهلهیهش لیردها نههمیه که ههلگهپانموه لهناين تاوانیکه پهپوهندی پهو نازادی بیرویاوهپوه نیپه که نیسلام بریاری لهسهر داوه بهلکو زیاتر مهسهلهیهکی سیاسی په مههست پستی سنور کیشانی موسولمانانه. ههروهها تاوانیکی سیاسی په لهسیستمهکانی ترده بهتاوانی دههچون لهسیستمی دهولت دهژمیردرئ که بههیز دهیوئ پشتوی لهوولاتدا دروست بکاتو بهناراستهی خویدا بیات.

ناگاداری/ نموهی گرنکه لیردها ناماژهی پی بکری جیاوازی نیوان مهزهبه فقهی پهکانه سهبارهت بهدیاری کردنی سروشتی قوناعی پیشوی ههلگهپاره. نایا ههلگهپاره بریتی په لهنیسلامهتی بهتهواوی ههستو هوشو شوین کهوتنو پاشان وازهینانو ههلگهپانموهیه لی پی بهتهواوی ههستو هوشو شوین کهوتنی پهوه؟ وهنایا شم حالته بههسهر ساوایدک که باوکو دایکیکی برواداره، جی بههجن دههپی کاتی دهگاته تهههنی کامل بون بههزامهندی خوئی نایینیکی تر ههلدههپزیری و شوینی دهکهوئ، نایا شو بهههلگهپانموه لهناين دهژمیرئ؟

ههروهها شم حالته بههسهر نهوانهش جی بههجن دههپی که لهزهوی نیسلامو موسولماناندا زیاونو گموره بون وله باوو باپیرانی پهوه ویتتهیهکی شیتواویان لهسهر دینداری دهست کهوتتوه لهوهشوه بهرهو لادانو دوره پههیزی چوون؟ نایا راسته نهوانه بهههلگهپاره دابسترئ؟ وهراسته بۆ چارهههری شو جوژه حالتهانه سزای کوشتیان بهسهدا بجهسپئ که رای زۆرهی زاناکانی لهسهره؟ یا پتویست وابه چارههسهر لهکینلگمو سروشتیکی رۆشنبری و پهروهدهی دا بیت؟

لهبارهی مهسهلهی پهکهههوه سههجم زاناکان وای بۆ دههچن که ههر منالیک سهر بهخیزانیکی موسولمان بیت نهوا بهموسولمان دهژمیردرئ، کاتیکیش گهوره دههچن

بههنگامی که دادنه‌ی گمر له‌ناینه‌ی که‌ی لایدا، به‌لام شافعی واده‌بینی که منال، ناینی نی‌یه کاتیگ ناینی ده‌بن بگانه ته‌ممنی کامل بوون، نه‌گمر هاتوو نی‌سلاسی هه‌ل‌باردو یاشان وازی هینا نه‌وا بههنگامی که ده‌میری، نه‌م بۆ‌چونه‌ش زۆر گونجاوه له‌گه‌ل بنه‌ماکانی شه‌ریعت، بی‌گومان نه‌وانه‌ش بیروباوریان لاوازه له‌ناوجهرگی بی‌باوهری و به‌ره‌لایبی دا ده‌ژین ده‌بنه نیچیری حیزبه عه‌لمانی و کومونیسته‌کان له‌کاتیگدا نه‌وانه کوری موسولمانه‌کانزو کوشته‌ی نه‌م په‌روه‌ده نارێکو لاره‌و هه‌یج رۆشنی‌یه‌کی نی‌سلامشیان نی‌یه، نه‌م دینداری‌یه کچ و کاله زه‌مینیه‌کی له‌باره بۆ وه‌رگرتنی کوفرو بی‌باوهری و به‌ره‌لایبی له‌لایه‌ن داگیرکهرانی بیروه‌زومه‌ نایا نه‌مانه نه‌بوته‌ته قوریانی زیاتر له‌وه‌ی تاوان بارو خه‌تابارین؟ بۆیه پتیوست نی‌یه له‌ناستی نه‌م جزره‌ که‌سانه‌دا هه‌لویتستی قازیان هه‌بێن به‌لکو هه‌لویتستی پزیشکو په‌روه‌رشیار. هه‌لبه‌ته ده‌زگا په‌روه‌ده‌یی‌یه‌کانی نی‌مه له‌ناستی پتیوستدا نه‌بون بتوانن چاره‌سری نه‌م گرفتانه بکه‌ن و نه‌وه‌کانی نه‌م نه‌توه‌یه به‌رۆشنی‌یه‌کی جوان چه‌کداریکه‌ن و له‌زۆنگاوی ون بوون و له‌ده‌ست دانی ناسنامه‌دا رزگارین، دیاره چاره‌سری نه‌م گرفته‌ش به‌شمشیری یاسا نابێن به‌لکو به‌ پلاتیکی نه‌خشه بۆ کیشراوی ووردو مه‌حه‌کم له‌مه‌ر گه‌رانه‌وه‌ی نه‌م شتانه‌ی نه‌وه‌کانی پیش نی‌مه له‌ده‌ستیان داو له‌راگه‌یانن و قوتابخانه‌و هونه‌رو په‌روه‌ده‌ی خیزان دیاره نه‌وه‌ش به‌په‌روه‌ده‌کردنی هۆشیارانه ده‌بن.

که‌واته‌لم له‌ لایه‌نه‌وه با به‌که‌م کاری نی‌مه دروست کردنی رۆشنی‌یه‌و په‌روه‌ده‌کار بی‌نه‌ک قازی و سیاسی، پتیم خۆش بوو لی‌ته‌دا نه‌م ووتیه‌یه‌ی سه‌روه‌ که ووتیه‌یه‌کی جوانو چاره‌سه‌ریکی فقهی و په‌روه‌ده‌یی هه‌وچه‌رخه بۆ خوینه‌ر نه‌قل بکه‌م که چاره‌سری مه‌سه‌له‌ی هه‌نگه‌رانه‌وه ده‌کات له‌جیهانی شه‌مه‌رماندا نی‌تر جارێکی‌تر ناگه‌رێتسه‌وه سه‌ریاسی هه‌نگه‌رانه‌وه له‌ناین هه‌روه‌ها نه‌م لی‌تکۆلینه‌وه‌یه زیاتر تایبه‌ته به‌خشته‌ی بۆی مافه‌کانی هه‌وولاتیانی ناموسولمان، هه‌نگه‌راوه‌ش له‌ناین موسولمانی‌تکمو وازی له‌ناینه‌که‌ی هیناره‌و حاله‌تیکه‌ی تایبه‌ته‌م زۆر جار تا‌که‌که‌سی گرفتاری ده‌بن.^۵

^۴ الحریات العامة ص ۲۸-۵۱ / استاذ راشد الغنوش.

^۵ بێن کومان بێستا له‌جیهانی نی‌سلاسه‌دا چه‌نده‌ها که‌وه‌سه‌ل و تایه‌قه‌و تیره‌ی جیاواز هه‌ن که‌ به‌هه‌نگه‌راوه‌ دادنه‌ژین وه‌که‌ یه‌ریه‌ی و کاکه‌یی و تا‌ه‌وایی. هیاره‌ هه‌مان هه‌لویتستی سه‌روه‌

پاشان تهنهآ شو حوكمانهى تايبه ته به مرؤفئىكى هه لگه راپراهه لىكؤلئنه وه بهه كى سه ربه خؤى دهوئ، بن گومان كه سئىكى دوو رووش هه ر بهو جوړه به، يانه وه ته دوو رووسى خؤى ناشكرا ده كات شو كاته به هه لگه راپراهه له قه له م ده درئ ياخو ده يشارتته وه شو كاته وهك موسولمان بئ جياوازى حوكمى به سهردا ده درئ.

ههروه ها خارهنى په يامه ناسمانئ به كانو بئ باوه رانئش، به لئنى زه مى بونيان (عقد الزمه) لئ وده ده گيرئ به زاراهى نه مرؤ، ره گه زنامهى دهوله تئ نئسلا مى يان پئ ده به خشرى وده بنه هاوولائتبه ك وهك هه صوو هاوولائت به كئ تر مامه لئ يان له گه ل ده كرئ. به پئى نه م ريسا فقهئ به يه كه ده لئ (له م ما لناوعلئهم ما علئنا) واته (چئ بؤ تئمه به بؤ شو انئشوو چئ له سهر شو انه له سهر تئمه شه) به لام لئزه دا هه نئئ جيا كرده وهى كه م هه به كه په يوه ندى به سرورشتئ سئستى گشتئ وولائتئ نئسلا مى به وه هه به دواسئ باسئ لئوه ده كه بن، هه روهك له هه صوو سئسته كانئ جيهاندا شو جيا كرده نو به به دئ ده كرئ، سئستى لئيرالئ له سئسته كانئ سه رمابه دارئ داو سئستى سوسئاليستئ له دهوله تئ سؤسئاليستئ دا.

له دوى شو هه ش گونجاوه باس له رنئگانئ وهر گرتئ يابه ده س هئنانئ ره گه زابه تئ و هاوولائت به بوون بكه بن له هوولائتئ نئسلا مئا پاشان به درئؤئ باس له (عقد الزمه) بكه بن هه رچئ تؤزو گه ردئ گومانو دلّه راو كه هه به لهو باره به وه بئره وئئنه وه.

هاوولائتئ بوون و ره گه زابه تئ له دهوله تئ نئسلا مى دا

ناينئ نئسلا تهنهآ به وه رازئ نئ به موسولمانان له ناو كؤمه لگائ نئسلا مى دا په يوه ندى به كؤمه لايه تئ به كان به چئ به ئتنو په يوه ندى سؤزو وئزدانئ خؤيان بؤ نه تمه وهى نئسلا م ده ر بونو به س ﴿وان هذه امتكم امة واحده وانا ربكم فاعبدون﴾ به لكو بانگيان ده كا بؤ خو رنئك خست له چوارو چئوهى ده زگابه كئ سئاسئ رنئك خراو كه پئى ده وئرئ (دهوله تئ نئسلا مى).

پئغه مبه رى خرا ﴿سره تا له مه كه ده كؤمه لئىكى پئكه موه نا له سهر شئوهى رنئك خستئىكى حزئى سئاسئ پاشان گؤزا بؤ ده زگابه كئ سئاسئ رنئك خراو له شارئ

شپاهه له ناستيانا له پئوئئون و هه لوئستئ په روه رده بئى و پون كه رده وه و پؤشپهر كه رهن له كه به چنلئمت و ياسئى.

مه‌دینه که هه‌موو ره‌گه‌زه‌کانی ده‌وله‌تی له‌خز گرتبوو (زه‌وی و گه‌لو ده‌سه‌لاتو یاسا...) پاشان تیکه‌له‌یه‌کی نوئی یاسایی له‌تاکی موسولمانانو ده‌وله‌تی نیسلا می به‌ریابوو نه‌وه‌ش ره‌گه‌زایه‌تی و هاوولاتی بوونی نه‌مێیه که به‌ماکه‌ی هه‌ر نیسلا مه‌ لای موسولمانان.

بێ گومان له‌ناو موسولمانیشدا تیرمو تایه‌فه‌ی شاینی تر هه‌من و بیکه‌وه له‌گه‌لیان ده‌ژین زاناکانیش رایان گه‌یانده‌وه که نه‌مانیش وه‌ک موسولمانان خاوه‌نی ره‌گه‌زایه‌تی و هاوولاتی بوونی خۆیان له‌خاک و له‌ناو ده‌وله‌تی نیسلا مه‌ وه‌ک ده‌لێن (والذمی من أهمل دار الإسلام) واته (زه‌می خه‌لکی وولاتی نیسلا مه‌) هه‌روه‌ها (المسلمون من دار أهمل الإسلام) واته (موسولمانانیش خه‌لکی وولاتی نیسلا مه‌) نه‌گه‌ر که‌می جیاوازی هه‌بێ نه‌وه کاریگه‌ری نی‌یه، چونکه هاوولاتی له‌ده‌وله‌تی نوێدا (نه‌وه که‌سانه‌ن هه‌نگه‌ری ره‌گه‌زی ده‌وله‌تن بێ گوێدانه نه‌وه‌ی له‌روی سیاسی و یاسایی و ناوخۆیی سه‌ره جیاوازیان له‌گه‌ن به‌کتر هه‌بێ).

به‌مه‌ی ره‌گه‌زایه‌تی لای ناموسولمانان یان (یابه‌ند بوونیه‌نه به‌هوکمه‌کانی نیسلا مه‌) یاخود له‌سه‌ر (مانه‌وه‌ی هه‌میشه‌یی یانه له‌وولاتی نیسلا مه‌دا) وه‌یان (عقد الزمة به‌لینی زه‌می بوون)^١ هه‌روه‌ها ویستی ده‌وله‌تی نیسلا مه‌یش هه‌روه‌ک دکتۆر عبدالکریم زیدان په‌سه‌ندی په‌تی.

^١ له‌سه‌ر نه‌وه جیاوازییه‌ی له‌نێزان نایه‌ن و مه‌زه‌به‌کاندا هه‌یه.

رینگاکانی (به لئینی زهمی بون عقد الزمة) یان به دست هیئانی ده گه زایه تی بۆ

ناموسولمان:

(۱) به لئینی ناشکوا (العقد الصریح): وهك نموه بیتگانمبهك روو لموولاتیک دهکا، کاروباری نمو بی گانهیه ده درتیه دست وهزیری ناوخۆ لمباتی پیشمو او سرزۆکی دولهت بریاری لسه ر ده دات.

دیاره وهزیری نانتوانن نمو داوا به رته بکاتوه مه گهر به به لنگی یاسایی شه قلی که له گه ل شمعدا بگرنج، شه میان مه زه بی شافعی به به لام نموانی تر له حه نسه لی و حه نه فی و زهیدی به کان ده لئین پیشمو به قه یلو شه رت داوای نمو بی گانهیه قبول ده کات. ههروه ها مه زه بی مالیکیش نمو کاره به بی به سرزه وهندی لیک ده داتموه هه رکات به رزه وهندی له داوای نمو کاروه یه نا ئه مو قبول کردنی واجب ده بی وه له کاتی نه بونی هه ر به رزه وهندی به کیشدا قبول کردنی رینگه شه درئ واته جائزه به لام له کاتی بونی هه ر خراپه به کیشدا نمو قه دهغه (حمرام) ده بی قبول کردنی. نمو پایدی لیره شلا په سهند بیت پای شیماسی شافعی به ره حه تی خوالی لی بی.

(۲) بهونی پانهشت و مهرج (قرانن) به رازی بهونی عقد الضمة وهك:

۱- مانموه له وولاتی نیسلام ههروه بیتگانمبهك دتیه وولاتیک به پیدانی نیشاره ی هاتنه ژوروهه فیزه (visa) داوایی خۆی چونه دهروه له وولات رت ده کاتموه

ب- کپینی زهوی به خه راجه کان
ج- ژن هینان .

د- دست کموتی نمو به لئینه به شوین کموتن (تبع): وهك منالو ژنو لقیط (هه لگرتنموه ی منال) .

ه- به زال بوونو رزگار کردن: (فتح): کاتی وولات و جینگه ی شه ر کمران ده کموتیه دهس موسولمانان .

سه ره کانی به لئین و باره کانی هه لوشاندنموه سی په گه زایه تی :-

زاناکان چهند مه رجیکیان بۆ به لئینی زهمی دانوهو جیاوازیش له نئوایساندا هه به شه پوخته ی نمو باسه به .

۱- ده بی نمو به لئینه هه همیشه بیته نهك کاتی، چونکه به لئینی کاتی ده چتیه ناو چوارچۆیه به لئینی پاراسته و پیدانی ناسایش (الامان)

۲- مل که چی بۆ حکومت کانی نیسلام که له قوشاندا پیتی دهوتری (خضوع الصغار)

۳- پیدانی جزیه یا خود باجی هەر تاکتیک ، ئەمە له کاتیگدا که بەشداری خزمەتی سەربازی ناکەن و ئەمرکی بەرگری کردن له دۆلەت بەجێ ناهێنن ئەگەر ئەرمیان کرد ئەوا باجی جزیەیان لەسەر ناھێنن ئەمەش دواپی بە درێژی باسی لێوە دەکەین . نافرەت باجی جزیه نادات و ئەو مەرجە لە بەلێنی ی نافرەتدا نی یە هەروەها مەرجی شە ئەندازە ی جزیه لە بەلێنە کەدا دەست نیشان بکری ، شافعی یە کەن ئەو مەرجە بە پێویست دەزانن چونکە دیاری کردنی سودی هەبە

دەبێ ئەوەش بووتری که ئەو بەلێنە هەروە کە چۆن له گەردنی زەمی یە کاندایە بە هەمان شێوە ئەمرکی سەرشانی موسولمانانیشە پەڕووی بکەن و لیتی لاندە دەن بە مەرجی زەمی کاریکی و انە کات مافی رەگەزایەتی خۆی له دەست بدات وە زەمی لە هەر کاتیگدا خۆی بپەوی دەتوانی ئەو بەلێنە بسپێتە و ژۆرە ملی ی تێدانی یە . بەلام ئەو هۆکارانە ی وادە کەن زەمی واز له بەلێنە کە ی بەیخی ، دیارە لێرەدا چەند حالەتیک هەبە ، هەندیکیان زانا کەن کۆکن لەسەری هەندیکێ تر جیاوازن ئەوانە ی هەموو لایە ک کۆن لەسەری .

ا- دەرچوونی نایاسایی و پەڕبندی کردنی زەمی بە کۆمەلێ دۆژەن و شەڕ کەرانە وە بەلام دەرچوونی یاسایی مافی گواستنەوی زامەنە .

ب- پراکتیشانی شمشیر پەرووی دۆلەت و هەلسان بە کاری شەڕ خوازی چ بە تاک یا بە کۆمەل بەلام جگە لەم دوو حالەتە ی سەرەو:

(ئەدانی جزیه له لایەن زەمی یەو) وە (تانە تەشەردان له نیسلام و قسە ووتن بە خوا و پیغە مەبروقوران) وە (ری گرتن و جەردەیی) و تا دواپی ئەمانە چەند مەسەلە یە کەن ، زانا کەن جیاوازیان هەبە له بارە یەو ، کۆمەلێکیان بە مەرجی (بەلێنی زەمی) دادەئین و حەتە فی یە کەن بە مەرجی ناگرن ، رای پەسەندیش رای حەتە فی یە کەن چەنکە ئەم تاوانە ، سزای تاییەتی خۆیان هەبە کاری بە بەلێنی زەمی یەو نی یە

بێ گومان هەر دۆلەتیکێ نویش بە چەند یاسایە کێ تاییەت بە خۆی سیستمی رەگەزایەتی له وولاتدا پتک دەخات وە حالەتی لە دەست دانی رەگەزایەتیش دیاری دەکا وە ک (کارکردن له مەڕ پەڕۆ هونە ی وولاتیکێ بێگانە له کاتی شەڕ و پچرانی پەڕوونە ی سیاسی) هەروە کە یاسای وولاتی میسر و وولاتانی دیکە ی شدا هەبە . دەبێ ئەوە شمان

لهیاد نهچی که همر هاوولاتی به کی ناموسولمان کاتی رگه زنامهی وولاتی نیسلاسی بیی دهیه خشری ، به هره مه ند دهیی له هه موو مسافیتی پاراستنی سهرومال و که راهمت و نایینی جگه له هه موو شوو خزمه تانهی دولت پیشکمشی هاوولاتیانی دهکا له فترکردن و ته ندروستی و .. تا دوابی نه مانه بهرامبهر پابه ندیوونی نهو هاوولاتیانهیه به مهرجه کانی به لینه که یومه نه مهش دوابی زیاتر باسی لیوه ده که یین ، نیستا با بچینه سر باسیکی گرنگی تر نهویش بوچی نه م به لینه نه نجام نه درئی ؟ وه نهو کومه لانه کین که بریاری مانه وه یان ده دهین له وولاتی نیسلاسی دا و ره گه زنامه صان هه لده گرن ؟

نهم به لینه بوکی گری ده درئی ؟

هه ندی له زاناکان وای بۆ ده چن که به لینی زه می بوون ته نها له گه ل خاره ن په یامه ناسمانیه کان له گاوو جوله که ، ههروه ها مه جوس ده کری ، ده لین خاره ن په یامه کان نایه تی قورنان به ناشکرا باسیان لیوه ده کات مه جو به کانیش له فه رمووده ی راستی پیغه مبهروه وهر گه راه که نیحامی بوخاری و نهوانی تریش گپراویانه ته وه واته جگه له گاوو جوله که مه جوس که سی تر شتیکی نی په له باره یانه وه به لگه بی له سر وهر گرتنی به لینی زه می بوونیان ، شتیه ی گشتی نه م نایه ته وهر ده گرن (اقلتوا المشرکین حیث وجدتمهم) نه مهش مه زه بهی نیحامی شافعی و ابن حزم و روکاری مه زه بهی نیحام نه حمده

له لایه کی تر وه کومه لیتیکی تر له زاناکان بیی یان وایه به لینی زه می (عقد الزمه) له گه ل هه موو بی باوه رتیکی نه نجام ده درئی ته نها بی باهران وموشریکه کانی عه ره ب نه بیت نه وهش مه زه بهی نه بو هه نیغه یه که حسن بن ثواب له نیحام نه حمده وه گپراویانه ته وه ، به لگه شیان بۆ نه وه که به لینی زه می له هه موو کافر تیکی وهر ده گپرتی ، فه رمووده ی بوره بره یه هاتوره تیایدا (پیغه مبهری خوا) کاتی فه رمانی به هه نه مری مه فره وه سوریاه که کردیت بیی فه رموه ﴿ اذ ا لقی ت عدوک من المشرکین فأ دعهم الی ثلاث خصال و منها فسألهم الجزیه ﴾^۷ واته کاتی به دوژمنه کانت له بت په رستان گمیشیت نهوا بۆ سی خسه لته بانگیان بکه له واته جزیه (لیره دا) زاناکان بت په رستانی

^۷ نه م فه رموده یه نیحامی موسلمو ابو دارو و ابن ماجه و نیحام احمدی خاوضی تیسیر الوصل ریوایه تیان کردوه .

عمره بیان لیّ جیا کردوه تهوه ده لّین نایه تی (اقلوا المشركین ...) نایه ته به بت
پرستانی عمره بکو له باره ی نهواته وه هاتوته خواروه .

بدلام مه زهه بو رای یسه مند رای سی هه مه که ریگه به گری دانو وه رگرتنی بدلیتی
زه می ده کات له هه موو کافرو بی باوریتک بی جیاوازی بی باورمی عمره بو غه بره
عمره پیش وه یک بدلیتیان لی وردده گریت ته مهش مه زه می نیمام مالیک و آوزاعی و
زاناکانی شامو سعیدی کوری عبدالعزیزو عبدلولی همانی کوری یه زیدو هندیکی
تره . ابن القیم یش ته م رایه په سه ند ده کات وه ماموستا سید سابق له (فقه السنة) دا
ناماژه ی پی کردوه و دلّیت (واته ابن القیم) له روانگهی پیوانی مه جوس به هه موو
کافری که پیغه مبرمی خواش علیه السلام بدلیتو جزیه ی لی وه رگرتو له کاتیکدا مه جوسه کانیش
خاوه نامه نین له بعر نه وهی مه جوس له ریزی بت پرستانو هاوه لگمرانو هیچ
نامدیبه کیان بو نه هاتوه پیغه مبرمی خواش علیه السلام جزیه و بدلیتی لی وه رگرتوون ، نه مه
به لگه به له سفر نه وهی له هه موو هاوه لگمرانو وردده گریت وه کاتیکیش پیغه مبرمی علیه السلام له
بت پرستانی عمره بو وه رناگریت له بهر نه وهیبه که هه موو موسلمان بورن له پیش
دابه زینی نایه تی جزیه ، نهو نایه ته ی باس له جزیه ده کات له دوا ی جهنگی ته بوک دابه زی
وه پیغه مبرمی خواش علیه السلام کوتابی هینا بو به جهنگی

بت پرستانی عمره بو هه موو بو نیسلام یه کلا بوویوته وه ، هه وه ها پیغه مبرمی علیه السلام
به دلیتی لهو جووله کانه وه رنه گرت که جهنگی له ته کدا کردن چونکه تا نهو کاته نایه تی
جزیه دانه بزی بوو .

کاتی نهو نایه ته دابه زی پیغه مبرمی خواش علیه السلام به دلیتی له گاوره عمره به کانو مه جوس
وه رگرت ، خو ته گمر لهو کاته دا بت پرستیک بپایه نهوا پیغه مبرمی خواش علیه السلام به دلیتی قبول
ده کردن هه روک چوّن له ناگرو خاچو بت پرستانی قبول کرد .

هه وه ها هیچ کاریگه ری جیاوازی به که له نیوان بی باورمی کوّمه لّیکو کوّمه لّیکو
تردا به دی ناگریت ته مه جگه له وهی بی باورمی بت پرستان (عبدة الأوثان) ناشرینتر
نی به له بی باورمی مه جوسه کان ، ته مان ناگرو نه وان بهرودارو شتی تر دیپرستن ،
به لگو بی باورمی مه جوسه کان ناشرینتره چونکه بتو دار پرست یه کتا پرستی
له په روو ردا گارییدا (الریوییه) بریار ده ده نو بروای پی ده کهن که هیچ به دیته نریک نی به
جگه له خواوند ، کاتی نهو دروست کراوانه ش ده پرستن مه به ستیان بی نریک
بوونه وه به لهو خواهی دروستی کردوون ، به پیچه ره انه وه مه جوسه کان بروایان وایه دوو

خوا (خوای خترو شعر) دونیایان بنیات ناوه، نه مه جگه لهوهی پتو دار پهرسته کان ماره کردنی دایکو خوشک و کچه کانیان به حلال نازان وه لهسه پاشارهی نایینی نیراهیم بوون، به لاج مه جوسه کان لهسه هیچ نامو نایینی پیغه مبهریک له پیغه مبهران نهیون نه له بیرویاوه پریان نه له دستووو یاسا کانیان، نهوهی له باره یانوه هدیو دهووترت مه جوسه کان پیشت ناهیمان هه بووه و بهرزکراوه تهوه و شهریه تیشیان هه لگراوه نه گهر نهوهش راست بیت هه به خاوهن نامه دانانزین چونکه نامو و شهریه تیان نه ماوه و مه جوسه کان لهسه هیچ به شتیکی نامه کیمان نه ماون.

شاکرا به عمره به کان لهسه نایینی نیراهیم پیغه مبهیر بوون سه لاسی خوای لی بیت، نیراهیمیش پیراوی صحف و شهریه تی بووه، نهو گۆزانهش بت پهرسته کان هینایان بهسه نایینی نیراهیم سه لاسی خوای لی بیت زیاتر نه بووه لهو گۆزانهی مه جوسه کان هینایان بهسه نایینو پیراوی خوایاندا نه گهر نهوه راست بیت، چونکه نازانزیت مه جوس پابهندی هه بوو بیت به یاسا و شهریه تی هیچ پیغه مبهریکوه به پیچموانهی عمره بهوه، دهی چون نه بیت هاوه لگه رانیکی وهک مه جوس که خاوهنی خرابترین و ناشیرینترین نایین زۆر باشتر بن له هاوه لگه رانی عمره به، دیاره وهک ده بیشریت به لگه کانی نه م قسمه راستر تمولوتره^۸

بهو جۆره له روانگهی و تهی نهو پشکنه ره گه وره بهوه ده رده کهو بیت که بی باوه ران له رووی سفته تو چوونه کی یهوه کهسیان لهوی دی زیاتر نی یه وهه صو له شعرعی خوادا به بی باوه ده ناسرین له هه مان کاتدا ده توانی بی باوه ری گشت تاینه کان لهسه مه جوسه کان پیوان بکرتن بههۆی بوونی هۆکاری بی باوه ری یهوه بی جیاوازی. بی گومان رای آبی یوسف و هه ندی له هه نه فی یه کان لهسه مه سه لهی وه نه گرتنی به لئینو جزیه له بی باوه رانی عمره به له لایین پیغه مبهری خواوه ﷺ که وا داده نیتن عمره به کان له نزیکانی پیغه مبهیر بوون لهو پیری لاوازی و دوور له راستی یه وه به بی نی نه م خالانه:

۱- نایه تی (حتی يعطوا الجزية عن يد...) گشتی یه وه عمره به و ناعهره به ده گرتنهوه.

^۸ فقه السنة - سيد سابق - دار الفكر - ص ۶۸

۲- پیغهمبهری خوا ﷺ خالدی کوپی وهلیدی نارد بۆ اکیدردومه جزیهی لی وهرگرتن که هوزتکی عه‌رب بوون.

۳- پیغهمبهری خوا ﷺ جزیهی له گاوانی نجران وهرگرت که ثمانیش عه‌رب بوون.

۴- پیغهمبهری خوا ﷺ معاذی کوپی جیلی نارد بۆ یه‌من و فه‌رمای پی کرد دینار له هه‌موو که‌سیکی بالغ بوو بستیتیت و هه‌مووشیان عه‌رب بوون.

۵- فه‌رموده‌که‌ی پتشیوی بوره‌یره گشتی‌یه و پیغهمبهری خوا ﷺ تاییه‌تی نه‌کرد به عه‌ربه‌وه دياره زۆبه‌ی جهنگو غه‌زاکانی پیغهمبهر ﷺ له‌گه‌ل عه‌رب بوو.

۶- هاوه‌لانی پیغهمبهر ﷺ هه‌موو کۆک بوون له‌سر شو هه‌سه‌له‌یه، شه‌وات

عومدری کوپی خه‌تاب ویستی جزیه له گاوه‌کانی بنی تغلب که عه‌رب بوون وهریگرتت، له‌گه‌لیان ریکه‌وت جزیه‌که‌یان به‌ناوی (الصدقه) خیرتکی دووقاتموه لی وهریگرتت و هیچ کام له هاوه‌لانی نکولی شه‌ویان نه‌کرد.

هه‌روه‌ها نیامی شه‌وکانی له (نیل الأوطار) دا نهم رایه په‌سه‌ند ده‌کات شه‌ویش له فه‌رموده‌ی آبی داودی پتشیوی که په‌یوه‌ندی به جزیهی اکیدردومه وه هه‌بوو ده‌لیت:

نهمه به‌لگه‌یه له‌سر شه‌وی به‌لین و جزیه وهرگرتن تاییه‌ت نی‌یه به عه‌جه‌مه‌وه.

تیتستا دیننه‌ی سه‌ر روونکردنه‌وی مانای هه‌ریه‌که له (الذمة)، (الجزية)، (الصغار) وه نایا نهم به‌لینانه سووکی و زه‌لیلی تیدابه بۆ خاوه‌ن به‌لین؟

چه‌ند زاراوه‌یه‌ک پیویسته به‌ووردی لیک به‌لرینه‌وه

(الذمة، الجزية، الصغار)

ره‌نگه سه‌ره‌تا شو که‌سه‌ی گوینی له‌و زاراوه‌نه‌وه ده‌بیت، جوړتیک له واتای زه‌لیلی و سووک و ریسوایی شه‌وانه به‌دی بکات، به تاییه‌تیش کاتێ ووتی شو زانا‌یا‌نه ده‌بیتیت که یار بۆ چوونه‌کانیان کاردانه‌وی بارودا‌ختکی تاییه‌تی دوور له چاخێ زیزین و بی گه‌ردی نیسه‌لامی و سه‌رده‌می پیارچا‌کانی پتشین بونه وه ده‌بنه پال پشت بۆ شو تیگه‌یشتنه رووکه‌شه ی دوورو بی ناگایه له ریزو به‌های به نرخی نیسه‌لام سه‌باره‌ت به

^۱ بۆ زانیاری زیاتر به‌وه‌اند (التفسیر المناری) شیخ رشید رضا، ته‌فه‌می سوورته‌ی تعربه‌ی نایه‌تی ۲۹.

وه‌ الحلی ی ابن حزم الاندلسی ج ۷، ص ۳۴۵ دار الفکر وه (احکام الذمین و المستامینین فی دار الاسلام) د.

عبدالکریم زیدان ص ۲۵ مؤسسه‌ الرساله .

مرۆڤ ههروهها نهو سۆزو رهحهتهو دادپهروههیهی که بۆ هه موو نهتهوهو نایینو
رهگمزنیکه

دیاره زۆر جار لیکدانهوهی رهشو نادروست سیمای دهقو حکومهکانی شیواندووه ،
زۆریهیی نمو تهفسیرو لیکدانهوهو ورتانهش لهبارودۆختیکی ناتاساییو ناسروشتی دا له
دایک بوونو وهک کاردانهوه بهک سهریان ههئداوه و زاناکانی پیتچونهته بهرهی
بهراصبهروه

ههر نمو بارودۆخه نالۆزو شیواناوه بوو وای کرد زاناکان و حاکمو دهسهلاتداره
سیاسی یهکان چههند سهرحیجکی زۆر رهق و توند بهیننه ئاراره که له سهردهمی
پیتغه مبهری خواو ﷺ و خهلیفه ابوبکر دا نهبوون ، بۆ لای عومهری کورپی خهتابی
دبهنموه بهلام بۆ هیچ بهلگمیهکی راستو دروست و وورد له که پالپشتی بۆچونهکیان
بکات

بۆ نمونه ابن القیم یهکیتکه لهو زانایانهی له بارهی بهئینی زهمی یهوه ، نمو جوړه
مانایانهی رۆشن کردۆتهوه کاتیکیش لهو سهردهمو قوتناغه وورد دهبینهوه که ابن القیم
تیایدا پهتوکی (الشروط العمريّة) ی نویسهوه دهردهکهوئ ، ابن القیم له دواي
داگیرکردنی جیهانی نیسلام له لایین تهتهرهکانموه نمو پهتوکهی نویسهوهو لهوکاتهشدا
زهمی یهکان دهستیان لهگهئ تهتهرهکاندا تیتکهئ بوو له کوشتهو برپینی موسولمانان
کرداری وهحشی گهراهی وا دلۆ دهروون دههژئ کاتی باسی دهکهی .

خاوهنی (البدايه والنهایه) دهئۆ کاتی تهتهرهکان هیرشیان کرده سهروولاتی
موسولمانان نهوهی دهستیان کهوت له پیرو پهککهوتسهو گهنج و ژنو منال کوشتیان ،
زۆرێک له خهلکی له پیرو زیراب و گهوردا خۆیان ههشاردهدا و چههند رۆژتیک تیایدا
دهمانهوه و دههندهکهوتن ، کاتیک خهلکی به کۆمهئ له خانهو ژیر زهمین دا
کۆدهبرنموه دهرگایان له خۆیان دادهخست ، تهتهرهکان بهشکاندنو ناگرتی بهردان
دهیان کردموه دهچونه ناوی پاشان دهیان کوشتن و خویتن به کۆلاتهکاندا جۆگهلهی
دبهست .

به ههمان شێوه له مزگهوتو شوپنهکانی تر، کهس رزگاری نهدهبوو جگه له زهمی
یهکان له گاوری جوله ﷻ نهمهش وهک باسمان کرد لهبهر نهوهبوو که زهمی یهکان بونه چاو
ساغ و دهلیلی تهتهرهکان وشوینی موسولمانهکانیان بۆ ناشکرا دهکردن و بهشداریان
دهکرد لهو کارهساتو کوشتهو برینهدا، پیتشوازی گهرمیشیان له تهتهره بۆ باوهرهکان

ده کرد وهك دهوترئ لئو كارساته‌دا هه‌زار هه‌زاركه‌س كوژران ئهو كوشتوو بربنه‌ش ٤٠ رۆژ به‌رده‌وام بوو ، لاشه‌ی كوژراوه‌كانیش بووه هۆی بلاجونوه‌ی ده‌ردی طاعون، خه‌لكی له‌ شام پێ له‌ ناوچوو^{١١}) هه‌روه‌ها (المقیرزی) ده‌لێ با زه‌مانیش ئه‌ پهرئ ناكړئ خه‌لكی دیمه‌شك ئه‌وه له‌ بیر بکه‌ن لئو رۆژه‌ی مه‌غۆله‌كان شه‌اره‌كه‌یان داگیركردن سالی ٦٥٨ ، گاوه‌كان چیان به‌ موسولمانان كرد ، نا ره‌قیان رۆژان به‌سه‌ر مزگه‌وت و جملو به‌رگی موسولمانان و زۆریان له‌ خاوه‌ن دوكانه‌كان ده‌كرد له‌به‌ر ده‌م خۆیان و خاچه‌كه‌یاندا بوه‌ستو ئه‌وانیش هاواریان ده‌كرد ((نه‌میرۆ ئایینی مه‌سیح سه‌ركه‌وت))^{١٢}

ابن القیم له‌ كتیبه‌ی (الشریط العمریة) دا باس ده‌كاو ده‌لێ : (نه‌میرۆ ئیمه‌ له‌ زه‌مانێكه‌دا ده‌ژێن كه‌سانێك هه‌ن (زه‌می یه‌كان) له‌ كوژوو مه‌جلیسه‌كاندا به‌ریاره‌ده‌هه‌ن له‌به‌ریان هه‌لده‌هه‌ن و ده‌ستیان ماچ ده‌كړئ و له‌ پاره‌ی سولتان و رۆزی سه‌ریازه‌كاندا ده‌سه‌لاتیان هه‌میه‌و به‌ خاوه‌ن فەزڵ و خاوه‌ن پایه‌و به‌خشش ناوده‌به‌رینو تا دوایی)^{١٣} دياره ابن القیم مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه بێ ئه‌وانه‌ی بێشتر هه‌لده‌هه‌ن به‌كاری ناوه‌رۆقانه‌ دژی موسولمانان چۆن ده‌بێ ئه‌میرۆ ئه‌وه‌ پله‌و پایه‌یان هه‌بێت لای خه‌لیفه‌ و حاكه‌كان ، بۆیه زاناکان ئه‌وه‌ هه‌لوێسته به‌ ناشیسته ده‌زانن به‌ چاکی ده‌زانن زه‌می یه‌كان له‌ پله‌یه‌کی خوارتردا بن كه‌ نه‌توانن زولم له‌ موسولمانان بکه‌ن و له‌ كاروباری ژیانیاندا ده‌ست رۆیی بان هه‌بێت هه‌روه‌ك چۆن بێشتر رۆوی دا

ئه‌وه‌ش كه‌ ابن القیم ناماژه‌ی بۆ كرده‌ به‌ هه‌مان شێوه‌ رۆژه‌لاتناسی هه‌ق بێژ (السیر توماس ارنولد) له‌ په‌رتوکی (الدعوه‌ الی الاسلام) (وه‌ك شی كردنه‌وی ئه‌وه‌ حاله‌ته‌ ناخۆشانه‌ی توشی گاوه‌كان هات سه‌رده‌می هه‌ندئ له‌ خه‌لیفه‌كان) باسی لێهه‌

^{١١} له (فیه‌ الضلال القرآن) هه‌وه‌ هه‌رگه‌یراهه ، سید قطب ، ج ٢ ، دار الشریط ، ص ١٦٨ تفسیر سه‌ره‌ تویه .

^{١٢} له په‌راویزی كتیبه‌ی (الشریط العمریة) ی ابن القیم هه‌رگه‌یراهه كه‌ دكته‌ر صبحی الصالح ص ٢٢ ، دار العلم للملایین به‌ره‌وت ، په‌شكده‌یه‌تی ، المقیرزی : هه‌ژوووه‌هه‌سی به‌ ناهانگ خاوه‌نی كتیبه‌ی (السلوك) .

^{١٣} هه‌مان سه‌رده‌می بێشوو .

ده‌کاو ده‌لئی: ﴿ شو گاوران‌هی پله‌پایمو ده‌سه‌لآتیان له حکومه‌تی شو کاته‌ی موسولماناندا هه‌بوو، له ناکامی خراب به‌کار هیتانی شو ده‌سه‌لآته‌ی هه‌یان بوو ، به زولم کردن: له موسولمانان ویزدانی خۆیان تیرده‌کرد

همروه‌ها ده‌وترئ ، شو گاوران‌هی پله‌و پایه‌ی بمرزی خۆیان به‌کارده‌هیتنا له‌به‌هده‌دهربردن‌ی پاره‌وپولی بیواداران و ری لی تمسک کردنه‌ویان و مامه‌له کردنیان به شتوازی ره‌قو کینه بازی و بی به‌ش کردنیان له زوی و یاره‌کانیان هه‌ربۆ به موسولمانان هه‌لسان به‌گله‌یی و به‌رزکردنه‌وی داوا بۆ هه‌ریه‌که له خه‌لیفه‌کان (المنصور) ، (المهدي) ، (المأمون) ، (المتوکل) ، (المقتدر) جگه له‌مه له لایهن موسولمانانعه توشی رقی و قین هاتن له کاتیکننا کرابوون به‌چاوی ده‌ولته‌ی عه‌باسی و مالتی نوموه‌ییه‌کانیان که له‌سهر هوکوم لاجیوون ده‌پشکنی و شتو مه‌کیان تالان ده‌کردن . نه‌مه له سه‌ره‌تاوه له ماوه‌ی کۆتایی ده‌سه‌لآتی عه‌باسی به‌کانیشه‌وه و له‌سه‌رده‌می جه‌نگی خاچ په‌رسته‌کاندا ، له ژیره‌وه به نه‌پیتی په‌یوه‌ندیان له‌گه‌لدا شه‌کران و خیانه‌تیان ده‌کرد له موسولمانان ، به‌م جۆره له لایهن موسولمانانعه سنوریان بۆ دانراو ژبیانی سه‌ختیان به‌سهر داهاات . دپاره راست نی به‌گهر بووترئ شه‌وه چه‌وساندنه‌وی ثابینی به١٣.

کاتی دینه‌ی سه‌ر هه‌لسه‌نگاندنی را فه‌قی به‌کان و شو لیکنانوانه‌ی له‌و ماوه‌یه‌دا سه‌ریان هه‌لدا ده‌بی شو حاله‌تانه به هه‌ند بگه‌رین و له پیتش چاومان بی به لامانه‌وه سه‌یر نه‌بی که له‌وماوه تاریکانه‌دا رای وا دروست بیئ که ده‌لئی ((جزیه به شتوازیکی سوکایه‌تی پتکردن و هه‌رده‌گیری ، و هه‌رگه‌ر داده‌نیشی زه‌می به‌پیتوه ده‌بی ، زه‌می سه‌ر داده‌نویتی و پستی کوپوده‌کا و پاره‌که له ته‌رازویه‌کدا داده‌نی ، و هه‌رگه‌ر نه‌نموئ له ریشی زه‌می به‌که له هه‌ردوو روومه‌تی ده‌دات شه‌وه‌ش کاریکی (مستحب‌ه)) شیماسی نه‌وه‌ی له کتیبی (المنهاج) دا له‌سه‌ر شه‌م حاله‌ته ده‌دوئ و ده‌لئی ((شه‌م شتویه به‌تاله و به (مستحب) زانینیشی گه‌وه‌ترین هه‌له‌یه))١٤.

مامۆستا (محمد سعید رمضان البوطی) ده‌لئی: له‌نێو خه‌لکیدا هه‌ن (موسولمان پیتش هه‌رکه‌سه‌ن) واده‌بینن که سیستمی زه‌می له‌ئیسلامدا پیتگی سوک و ریسواکردنی ناهوسولمانانه، چهنده‌های تریش هه‌ر له‌سه‌ر شه‌م بۆچونه پوچ و خه‌یالی‌یه، پرۆسه‌ی

١٣ الحوة إلى الإسلام (السید توماس ارنولد) هه‌رکێرانی ده‌کتۆر ابره‌هیم حسن.

١٤ السراج المنهاج فی شرح المنهاج فی نه‌ماس له‌وه‌وی ص ٥٥١ للطبعة الایرانیة باب عقد الجزية.

نوسینی زۆر پەرتوکیان جێ بە جێ کردووه که تێیدا هێرشیان بۆ سەر ئیسلام و شەریعت و ئەحکامەکانی بردوووه تۆمەت باریان کردووه. ئەوانە بوئەتە قووبارنی پەلەکرن و روکش بێنێن لەباس و لێکۆلینەوه کانیان هەروەها کەوتوئەتە ژێر کاریگەری قەڵەمی داگیرکەران ئەوانە پەرتوکی بەناو زانستی و بابەتی و دروست دەکەن و دەنوسن.^{۱۵}

لەرستی دا ئەوێ وامان لی دەکات سورین لەسەر دورخستەوێ ئەو چۆرە تێروانین و لێکدانەوانە ئەوێه که ناشکرایه زەلیل کردن، نازاردانی خەلکی به، نازاردانیش دەست درێژی کردنه، ئەوێهش بهیئەوانە شەری خوایه که لەسەر داد دامەزراوه. بەلگەش بۆ ئەمە زیاترو دامەزراوترو دلگیرتره دیاره دووسەری لەرەوشتو مامەلە موسولماندا نی به جۆرتیک بۆ موسولمان رەوایی و بۆ ئەوانی تر رەوا ئەبێ، پێغه مەبەری خواش ﷺ بەفەرمووده شیرینه کانی مافی خاوەن زەمی لەسەرمان دیاری کردووه، لەجوانترین ووشو ترسانکترین دەورپێندا وەک أبو داود رێوایی تێ دەکاو دەفەرموی (من أذى ذمياً فانا حجيجه يوم القيامة) (هەرکەسێ زەمی بهک نازاریدا ئەوا دەبە دوؤمنسی لەرێژی داوایی دا). قرطبی لەتەفسیرەکه ی دا بەم شێوێه فەرمووده که ی هیناره (من ظلم معاهدا أو انتقصه أو كلفه فوق طاقته وأخذ منه بغير طيب نفس فانا حجيجه يوم القيامة)^{۱۶} که أبو داود لەصفوانی کورپی سەلیمەوه گێراوێه تەوه (هەرکەسێ زولمی بکا له خاوەن بەلێنیک یا هەقێکی پێ نەدا و بیان زیاد لەتوانای خۆی داوای لی بکا و هشتێکی لی بستیێ بەبێ رەزامەندی خۆی ئەوا من دەبە بەلگە لەسەری لەرێژی داوایی). بەلکو پێغه مەبەری خوا لەگەڵ ئەو هەموو خراپانە ی ئەواندا زۆر بەنەرمی و بێ وێنە مامەلە ی چاکی لەتەکدا دەکردن

عائشە رەزای خوای لی بێ لەفەرمووده ی (متفق علیه) دا بۆمان دەگێرێتەوه و دەفەرموی (کۆمەلێک له جوله که هاتنه لای پێغه مەبەر ﷺ و تیان: مردنت لی بئ (السام عليك) عائشە دەفەرموی من تێ گەیشتم و وتم عليكم السام واللعنة. پێغه مەبەر ﷺ فەرمووی لەسەر خۆ ئەمێ عائشە خوای گەوره لەهەموو کارێکدا نەرمی بێ خۆشه. منیش وتم ئەمێ پێغه مەبەری خوا نەت بیست و تیان چی؟ فەرمووی منیش وتم و عليكم.

^{۱۵} الجهاد كيف نفهمه ونمارسه؟ للبطي - دار الفکر - بیروت ص ۱۴۰.

^{۱۶} تفسير قرطبي ج ۸، ص ۱۱۵.

پیغمبر صبری خوا ﷺ ده‌یزانی که جوله‌که‌کان قسمی ناشرینی بیج نه‌لین به‌لام شو هینمن بوو له‌گه‌لیان. همدتیک له‌زانا‌کان ده‌لین نه‌وه له‌کاتی لاوازی نیسلا‌مدا سووه تمنها ابن تیمیة. شو وه‌لام‌میان ده‌دات‌ه‌وه له‌کتیبی (الصارم المسلول علی شاتم الرسول) داو ده‌سه‌لمیتی نه‌وه سوننت‌ه‌کی هم‌میشه‌بیره له‌گه‌ل خاوه‌ن په‌راوه‌کان له‌گه‌ل مانه‌وشیان له‌سمر زه‌می بونیان وه‌له‌حاله‌تی شک‌زومه‌ندی ده‌سه‌لاتی نیسلا‌میشدا فرمان به‌کوشتیان نادری تنها له‌بهرنه‌وه‌ی له‌کاتی سلا‌و‌کردندا جنیویان داوه چونکه هر پیغمبر صبری خوا له‌و باره‌یه‌وه ده‌فرموی: ((کاتی سلا‌وتان لی ده‌که‌ن (واته خاوه‌ن په‌راوه‌کان) نی‌وه بلین له‌سمر نی‌وه‌ش)) نه‌مش وه‌ک ده‌رده‌کوی له‌دوای کوشتی ابن الاشراف بوو واته دوای ده‌سه‌لاتو هیزی نیسلا‌م. ۱۶

هر بویه زانای حنه‌فی (ابن عابدین) له‌حاشی‌یه‌که‌ی دا ده‌لین (ره‌وا نی‌یه بی‌یان بوتری به‌(خاوه‌ن په‌راو) نه‌ی کافر به‌مه‌به‌ستی نازاردانو سوک کردنیان هه‌روه‌ها ده‌لین: نه‌گهر بی‌یان بوتری نه‌ی کافر نه‌وا شو که‌سه تاوانبار ده‌بی چونکه به‌وه سازاری داوه هه‌روه‌ها نابی بوتری (ته‌ی دوژمتی خوا) وه هه‌موو ووت‌ه‌به‌کی ناشرین.^{۱۷}

پیغمبر صبری خوا ﷺ به‌زیندوویی و مردوویی سه‌نگی بو داناون چونکه نه‌مه هؤکاری هیدایه‌ت دانیاته پاشان بنه‌ره‌ت له‌په‌یوه‌ندی‌یه مرؤقی‌یه‌کان هاریکاری و ریزگرگرتنی به‌رام‌بهره نه‌ک نازاردانو شکاندنی به‌رام‌بهر. پیغمبر صبری خوا ﷺ به‌(اسقف) ی نجرانی فرموو (موسولمان ببه نه‌ی ابا الحارث).

دیاره بانگ کردنی مرؤف به‌هؤی کونیه‌که‌یه‌وه (باوکی حارث) واتای گه‌وره کردنو ریزی زیاتره لای عمره‌ب^{۱۸} کاتیکیش تعمری جوله‌که‌یه‌کی به‌لادا تی ده‌په‌ری پیغمبر صبری خوا له‌بهری هه‌لده‌سی، له‌و باره‌یه‌وه پرسیری لی ده‌که‌ن نه‌ویش له‌وه‌لام‌مدا ده‌فرموی (تایا نه‌وه گیانیک نی‌یه) (الیست نفسا) نیامی بوخاری ریویا‌ه‌تی کردوه هه‌روه‌ها قورنانش زور به‌ناشکرا پوونی ده‌کات‌ه‌وه به‌جوزیک بوار له‌بهرده‌م گومان له‌و مه‌سه‌له‌یه‌دا نامینیتنه‌وه، ده‌ری ده‌خات که بنه‌ره‌تی په‌یوه‌ندی له‌گه‌لیان چاک‌وه دادگری و هاریکاری به‌ (البر والقسط والتعاون) وه‌ک ده‌فرموی ﴿لَا يَهْدِيكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبْرَهُمْ وَتَقْسُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ

^{۱۸} حاشیه‌ی (ره‌ المختار علی‌ من المختار) بن عابدین ۳ - ص ۲۷۹ - المطبعة اليمنية - صنعاء

^{۱۹} الشرح العمريه - ابن القيم ص ۱۱۴.

و لم يخرجوكم من دياركم أن تبروهم وتقسطوا اليهم إن الله يحب المقسطين ﴿ المتحنة آية ٨ .

نايفى ئيسلام دهست دريژى له سمرريان قه دهغه ده كا بهلكوقه دهغهى زهرهردان له شهرابو بهرازيشيان ده كا . وجه ماوهري زاناكاني شافعي و مالكي و حنفي بيرياري قه دهغهى دهست دريژى كردنه سهر شهرابو بهرازي زهميان داوه زامن كردنيان به پيتويست داده نين و ههركه سن توخنيان بكهوي ربي لي ده گيري و سزا و هره ده گري .^{١١} دياره چوارچيويه مامه لهي موسولمان له توك ناموسولمان له دادگيري و چاكو تادوايي پيتويستي به دريژهي زياتر ههيه له كاتيكي تر دا ديتنه وه سهر باس كردني ئيست بايتينه سهر پلاشن كردنه وي ههريك له زاراوه كاني (الذمة)، (الصغار)، (الجزية)، كه دهرك يي نه كردني هويه كي خرابي حالي بوني نم مهله يه .

(الذمة): ماناي نهويه كه نهوانه (خاوهن بهراوه كان) له زيمه ي خاوه زيمه ي پيغه مبهرو زيمه ي بهوادارانندان بهواتاي نهويه كه ناين و ناموس و خوئين و ماليان، نه مانه ئيكن له نهستوي ئيمه ي موسولماناندا، ده بينه خيانه تكار گهر له دهسي بهدين و وهك خوي جي به جني نه كين .

له روانگه ي نهو مانايهويه خليفه ي موسولمانان عومره ي كوري خهتاب له پيش مردنيا، وهسيهت بۆ دواي خوي ده كا و ده لئ (وهسيهت بۆ خليفه ي دواي خۆم ده كه م له مبهري زيمه ي خاوه زيمه ي پيغه مبهري كه وهفا به به ئيتيانه وه بكات و له سهر تواناي خويانه وه هيج داوايه كيان لي نه كا)^{١٢} نهويه شاياني باسه ليره دا بوتري نهويه له كاتيكا عومره ي كوري خهتاب نم وهسيهته ي نه رموه دوا ههناهي ته مني هه له ويوه له نيرو نازاري بريني به كاني نهو بياوه مه جوسه ي خاوهن زهسي بور ده ويا بدلام نهوه ناين و داگهري و نه مانه ت و هاره نكي يه .

(الصغار): نه مه نهو ووهسيه يه كه له م نايله دا هاتوه ﴿ حتى يعطوا الجزية عن يد وهم صاغرون ﴾ توبة ٢٩ .

وه چهند ليكده نهويه كي جيا جيا وه له ي بۆ كراوه . كه واته ئيست بابزايان ماناي تهواوه تي (الصغار) چي يه ؟ خاوهني ته فسيري الناري شيخ رشيد رضا ده لئ (مه بهست

^{١١} البهاد كيف نفهمه ... للبهطي - ص ١٢٩ - دار الفكر - بيروت .

^{١٢} لخرجه البخاري في الصحيح وابن آدم في الخراج والبيهقي في السنن باب الوصاة بأهل الكتاب .

پسې مل که چې توارو له بېردهم گورمېی هوکه کانی نیسلام که واده کا خویان به بچوک بزائن له ناستیدار نه توانن برگرې شو هوکمانه بکمن الراغب الأصفهاني ده لئ: رازی بون به پیښگی ناینی. شافعی ره همدی خوی لی بیت له کتیبی (الام) دا وه له همدئ زانای ترهه بیستومه (واته شیخ رشید رضا). ده لئین الصفار: واته هوکی نیسلامیان له سمر پیاده ده کړئ. پاشان ده لئ همدئ خاوهن تفسیری تر ووتیه که لهو باره یوه ده لئین که پیچوهانوی سۆزو به زمی و دادی نیسلامه.^{۲۱}

ماسؤست (عمود شیت خطاب) له پورتوکی (الرسول القائد) دا ده لئ (سه پاندنی جزیه به سر خاوهن پیرادا مانای سوکو زه لیل کردنیان نی یه، مانای (صاغرون) پش له نایه تی جزیه دا ﴿ حتی يعطوا الجزیة عن ید وهم صاغرون ﴾ الصفار له زماندا به واتای مل که چې دیت. هر لموده هاتوه وشه ی (الصغیر) به منال دهوترئ چونکه منال مل که چې دایک و باوک و گمورکائی یه تی. مه به ستیش به مل که چې (الخضوع) لیتره دا مل که چې بؤ ده سلاتی ده ولته نهوکاته پندانی جزیه مانای پابند بونی زه می به دهر برینی دؤ ستایه تی (الولاء) بؤ ده ولته ده گمینه ن، به همدان شیوه ده ولته له ناکامی شو پابند بونه دا له هه موو مفرسی یه که ده یان پاریزئ.^{۲۲}

دکتور یوسف القرضاوی ده لئ: (الصفار لیتره دا مه به ست پسې ته تسلیم بونو چه ک دانان مل که چې یه بؤ هوکی ده ولته)^{۲۳}. خؤ نه گم و هک همدئ له خاوهن تفسیره کان ده لئین شو ووشه به مانای سوکی و زه لیلی تیدایه شو ا ده بی به سره تای نایه ته که وه گری بدرئ ﴿ قاتلوا الذین لا یؤمنون... ﴾ واته بیه نگن له گهل بی باورمان مه به ست خاوهن کتیبه کانه به مصرچی شو ی پیمان بشکینن یا ده ست له گهل دوزمن تیکمل بکمن و یارمه تیان بدن یان په لاماری لایه کی ولات بدن وه ک گاورانی شام کردیان، نو تیره ی پیغه مبهری خوا ﴿ الحارث بن عمیر الأزدی ﴾ یان کوشتو له گهل رومه کان ریکه رتن دژی موسولمانان. نه مه وای کرد پیغه مبهری خوا ﴿ سویابه کیان بؤ بنیرئ و بیه نگن له گهل یان شو به و بوه جه نجگی (مؤته) له نیوان موسولمانان و رومه کان روی دا. نه مه فرمانه

^{۲۱} تفسیر المنار: تفسیر الایة ص ۲۱۲ - ج ۸.

^{۲۲} الرسول القائد - معمود شیت خطاب - ص ۲۶ - دار المکتبة الحیة والمکتبة النهضة / بغداد.

^{۲۳} خبر المسلمین فی المجتمع الإسلامی - لکتهر یوسف القرضاوی - مؤسسه الرسالۃ ص ۲۲.

به زليل كردنيان تاوه كو دست لهه لوتیستی دوژمنكارانه هه لده گرنو به هه ق رازی ده بن
 شو كاته پیدانی جزیه به لگه ده بن له سمر شو هه لوتیسته. دیاره جه ماوه ری زانایان
 هه صوو یك ده ننگن له سمر شهوی كاتی بئ باوه ده كوژری له بهر بئ باوه ری هه كی نی هه
 به لكو له بهر جه نگانندیته لی له گه ل موسولمان.

كه سیش پیچه وانده ی ته وه نی هه، شافعی و ابن حزم نه بئ، هه ركاتی بئ باوه ران ده ستیان
 له دوژمنایه تی و شه ركن هه لگرت، كاروبار وهك خوی لی دیتسه وه و په به ونده لی له گه لیان
 ده چیتسه وه بازنه ی (چا كه بو (داد) و (نه رمی) و (ناشتی) چونكه نه مانه بنه رهن
 له په به ونده ی هه مرؤف دوژی به كان هه روه ها بۆ شه هه لگه ل نیسلام رایتن و
 موسولمانانان خۆش بوئ. به لام زۆر به لاموه سهیره نه وانده ی شو بانگه شه به ده كهن كه
 خاوه ن په ر او له گه ل موسولمانان بوئن و به هره مه ند بئ له جوانی ره وشت و به هیزی
 بیرو باوه رو گه وره یی نایه نه كه یان له كاتی كدا باسی له واتای (صغار) ده كهن پیچه وانده ی شو
 دروشمانه ده وه ستسه وه. بئ گومان شو رایه ی باسان كرد له سمر په یانی زه می زانایان
 له باره یه وه كوكن. ده ی كه واته نه بئ شو مه به ستانه بینه دی له تیکه ل بونیان له گه ل
 موسولمانان وله گشت حاله تیکدا چاودیریان بكرئ. وه هه ر او بوچونو ره فساتريك دژی
 شو مه به سته گرنگانه بئ، ده بی دور بخرنه وه، هه ر له مه ر به دیه اتنی شو واتایه یه، ابن
 القیم (خاوه ن رای توند له هه قی زه می دا). له باسی مه رجه عومهری هه كان (الشروط
 العمریه) رینگه به نازنا و كردنی زه می ده دات، دواتر له باسی كی تاییه ت دا زیاتر شه رن
 ده كه پنه وه.

كه و ابو هه ر شته یه كه ده بیته مایه ی تازارو راوانانی زه می ده بن دور كه وینه وه لی تی
 تاوه كو له گه لمان ئالوده و كامهران بئ شه وه زولم و ستم دهره قیان كار تی كی په كجار
 ناشایسته و تاریكی رژی دوا بی هه.

(الجزية) / تیمامی قرطبی له لیكده انه وه ی شم ووشه یه دا ده لئ ﴿جزیه﴾ وزن
 كیشه كهی بریتی هه له (فعله) له جزیی هه وه وهر گه راوه واته پاداشتی شه وه ده دات كه
 له گه لی كراوه وهك شه وه یه، برتیک پاره شه دن پاداشتی ده سته بهر كردنی ناشایس
 بۆیان.^{٢٤}

^{٢٤} تفسیر القرطبی ج ٥ ص ١١٤ - منه تفسیر الآية.

جزیه یمواتی شمېرې: برتلك پاره‌ی موله نه درې له‌برامېر به‌خشیښی له‌خز مه‌تی سه‌ربازی، هم سیستمه‌ش له‌وژورتك له‌مولاتاندا تاتیتستاو به‌رده‌وام کاری پې ده‌کړی له‌مه‌ر شو هاولاتیانده‌ی هاوبه‌شی خز مه‌تی سه‌ربازیو به‌رگری کردن ناکمن به‌مه‌ر هژیه‌ک پې. پې گومان ده‌ولته‌تی نیسلاسی ده‌ولته‌تیکی عه‌قیده‌یی (نایدولژجی‌یه). خز مه‌تی سه‌ربازی تیدا خه‌باتو عیبه‌اده‌ته که نه‌وش به‌ناموسولمان ناخوات مه‌گمر حالته‌تی پتویستیو ناچاره‌ی هه‌لته‌ته له‌م کاته‌شدا جزیه له‌سه‌ریان هه‌لده‌گړی وه‌ک زانایان بریاریان له‌سه‌ر داوه‌و رووداو به‌سه‌ر هاته‌ میژوویی‌یه‌کانو ده‌قی شو په‌یمانده‌ی له‌ته‌ک ناموسولماناندا توژمار کراوه، نه‌یسلمتین، به‌لگه‌ش له‌سه‌ر نه‌وه:

۱- نوسراوی خالد بؤ صلویابن نسطونا کاتې هاتنه‌ نزیك فواتو له‌ویدا نیشته‌جې بوون نه‌مه ده‌قه‌که‌میه‌تی، (به‌لینم داوه‌ پیتان به‌جزیه‌و پاراستنتان، نه‌وه زه‌مه‌و نه‌وش پاراستنتان هه‌رکاتې نیوه‌مان پاراست شووا جزیه‌مان به‌دنه‌ی، به‌پتچه‌وانه‌وه نامانموی).

۲- ابو یوسف له‌ الحراج دا له‌مکه‌ولمه‌و رپویه‌ت ده‌کاو ده‌لې کاتې زه‌می‌یه‌کان وه‌فای موسولمانان و جوانی ره‌وشتو مامه‌له‌یان بینن، وایان لی‌ هات بونه‌ دوژمنی دوژمنی موسولمانان و توند له‌گه‌ل دوژمنی هاوبه‌شیاندا جولانه‌وه‌و بونه‌ چاوی موسولمانان دژې دوژمنیان، له‌ هه‌موو شاره‌کانه‌وه هه‌والی هیرشی رژه‌کان به‌ موسولمانان گه‌یشت ابو عبیده‌ش هه‌موو جیگره‌کانی خوی له‌شاره‌کاندا ناگادارکردو فرماني پې کردن هه‌رچی باجو جزیه‌ی کؤکراوه هه‌یه بؤ خاوه‌نه‌کانیان بگتیرنه‌وه و پې‌یان بلین: له‌کاتیکدا شو پاروه سامانه‌تان بؤ ده‌گتیرنه‌وه، بیتان گه‌یشتوه‌و چ سویابه‌ک به‌نیازه هیرش بیتنه‌ سه‌رمانو نیوه‌ش مه‌رجتان هه‌بوو له‌سه‌رمان که پاریزگاریتان لی‌ بکه‌ین، به‌لام تیتستا توانای پاراستنی نیوه‌مان نی‌یه، هه‌ر بؤیه‌ نه‌وه‌ی لی‌مان سه‌ندون بؤتان ده‌گتیرنه‌وه. خو نه‌گه‌ر خوی گموره‌ زالی کردین به‌سه‌ریاندا ته‌وا نیخه هه‌ر شو مه‌رجه‌مان هه‌یه. که له‌نیواناندا هه‌بوو. نه‌وانیش ووتیان (خوا بؤ نیخه‌تان به‌یلتی و به‌سه‌ر نه‌واندا سه‌رتان بجات، نه‌گه‌ر نه‌وان له‌جیگه‌ی تیه‌و ده‌بون شووا ده‌سه‌خمرؤ ده‌بوینو هیچیان بؤ نه‌ده‌گه‌ر ایننه‌وه‌و نه‌وش هه‌بوو هه‌موویان ده‌بردو تالانیان ده‌کرد).

۳- نوسراوی سیدی کورې مقرن یه‌کن له‌سه‌ر کرده‌کانی سویای عومهری کورې خه‌تاب بؤ رزمانو خه‌لکی شاری ده‌ستانو تیتدا ده‌لې (ته‌گه‌ر پشتمان به‌یه‌کن له‌نیوه‌ به‌ست شووا پاداشتی شو هاریکاری کردنه‌ی وه‌رده‌گړی).

٤- په پهمانی سوراځه کورۍ عمر کارمندی عومر بۆ شهربرازو دانیشتونانی ارمنینه تیندا همیه ﴿ له عمر شمرو په لاماردانیک دا ده توان به شداری بکن ، خو نه گهر والی پتی چاک نه بوو شووا پا به شداری نه کهن . بهرامبر هر به شداریه کیش پاداشت همیه بۆیان وه له حالتی به شداری نه کردنیشدا وهک خه لکی نازهر بایمان مامه له یان له گه ل ده کرت ﴿.

٥- هروه ها زانا البلاذری باس ده کاو ده لئ (خه لکی جراجه رنکومتن، بینه پالپشتی موسولمانانو یارمه تیان بدنو بینه سه نگره و چاری موسولمانان له عمر شاخی (کام) بهرامبر بهوه جزیه یان لی وهر نه گرن).^{٢٥}

(توماس ارنولد) یش پالپشتی نم راستی به ده کاو ده لئ: (مه به ست له سه پاندنی نهو باجانه به عمر گاوره کاند (وهک هه ندئ له لیکو لئ ره وان گومانان لا دروست ده کهن). جزیریک له جزیره کانی سزا نه بوو بهرامبر به موسولمان نه بونیان ، به لکو شو نه رک میان چی به چی ده کرد له گه ل باقی ناموسولمانانی تر له عمر چاودتری دولته تی نیلامی له نیوان دینداری و خزمه ت کردنی سه ریازی دا بهرامبر به پاراستنی سهرو صالیان که شمیشیری موسولمانان که فاله تی دا بین کردنی بوون. کاتئ خه لکی حیره شو پارهی له سهریان بوو هیتیان بیده ن به موسولمانه کان به موسولمانه کانیان ووت: نیمه جزیه تان ده دهنی به مصر چی شوو ختازو فرمان رهواکه تان، دهس دریتی کردنی موسولمانو ناموسولمان له سهرمان کو تا بکن. هروه ها خالد لهو په یان نامه یی که له خه لکی حیره و چاوردوری رهگرت نم ووتیه له به لئین نامه که پیدا تو مار ده کا (نه گهر نیوه سان پاراست شووا جزیه سان پئ بدن نهینا نامانه وئ) پاشان ارنولد کو مه لئ نمونه باس ده کاو دهری ده خات که همرکاتی گاوره کان به شداری سوپا و سه ربازیتیان کردبی شووا جزیه له سهریان لابهروه . وهک (هوزی جراجه نزیک انصاکیه، په یمانیان دا له گه ل موسولمانان دزی دوژمنانان بچه ننگن بۆیه له جزیه پئ دانسان خو ش بونو له ده سه کوتی جه نگیش به شیان پئ درا، وه له سه رده می عوسمانی په کان، خه لکی میغاریا که گاوری البانی بونو خه لکی هایدرا به شداریان له سوپا و اسطولی تورکی کردوه هروه ها خه لکی رومانیا ی خوارو Armatolli و مردی په کان mirites که هوزیکی کاسولیک سه زه بی

^{٢٥} هموهو نهو به لکه نامه نه شیخ رشید رضا له تفسیری الملحد باس کده وو. ج ١ ص ٣٢٧-٣٥١ له تفسیری نهو نامه تدا.

تهلبانی بوون ده‌که‌ویته به‌شی سهره‌وی Scutar ، دیسان گاوه‌کانی اغریق که نمو سرچاوانه‌یان به‌دس بوو ناوی شاری قسطنطینه ی تدا وه نموانه‌ش که‌ه‌لسان به پاسه‌وانی کردنی خمزینه‌کانی بارودو ته‌قه‌منی یه‌کان له‌همان شاری قسطنطینه ^{۲۶} نازام نموانه چون مانای زه‌لیلی لو به‌لینه‌دا ده‌بینن له کاتیکدا ده‌بی غمیره موسلمان له مالتی خۆی دا به سه‌لامه‌تی دانیشی چی ده‌وی بیگات ته‌نانه‌ت شمراب خوارنده‌وش ، سویای نیسلا‌میش له‌لواوه له چوار ده‌وریان خول ده‌خوات و پاسه‌وانی سهره‌و مال و ناموسیان ده‌کات و پاریزگاری کلیسیان ده‌کا وه ابن‌القیم له‌ته‌فسیری نایه‌تی (ولولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لهدمت صوامع وبيع و) له همه‌سنه‌وه وهری گرت‌سوره و ده‌لی ((برواداران خویان پاریزگاری جینگه‌ عیباده‌تی خه‌لکه زه‌می یه‌کان ده‌کمن و ابن‌القیم یش پشتگیری ده‌کاوه‌لی نه‌مه شتیکی ناشکرا‌به هیچ گری و گالتیکی تیدا نی به)) ^{۲۷} ، نیمامی شهربینی له (مغنی المحتاج) دا ده‌لی ((نه‌گمر شمر خوازان ده‌س دریزیان کرده سهر شاری خه‌لکه زه‌می یه‌کان ، کلیسیان روخاندن ، واجبه له‌سهر پیشه‌وا زه‌وی یه‌که‌یان رزگار بکاوه کلیسه‌کانیشیان بۆ بیئا بکاته‌وه)) ^{۲۸} ، نه‌وی زور جیگه‌ی سهر سورمانه که هه‌ندی لوو زانایانه‌ی شه‌و کاره‌یان به‌مانای زه‌لیل کردن لیک داوه‌ته‌وه پای خزیان زۆر نامۆو دور له راستی لوو مه‌سه‌له‌ی‌دا روژن کردۆته‌وه وه‌که نه‌لین ((مه‌به‌ست له‌و کاره (جزیه دان) سوک کردنی همر یه‌کتیکه له‌وان تاوه‌کو هه‌ز له موسلمان بوون بکه‌ن)) نه‌وه‌یان له‌بیر کردوه که بانگه‌واز له قورنانه‌دا ناوه‌ها دیاری کراوه ((ادع الی سبیل ربک بالحکمة و الموعظة الحسنة ...)) النحل ۱۲۵

دکتۆر (ادسون رباط) له‌باره‌ی به‌لینی زه‌می ده‌لی ((ده‌توانین بلتین بی زیبا ووتنیکه که شه‌و بیرو بۆ‌چونه (واته به‌لینی زه‌می) بووه هۆی به‌ره‌م هینسانی سیاسی‌تیکی مرۆفی (لیسرالی) (نه‌گمر بشی شه‌و زاراوه هاوچه‌رخه) به‌راستی داهینانیکتی زۆر ووردو لی زانانه‌یه چونکه بۆ یه‌که‌م جاره له میژرودا ده‌وله‌تیکی ناین

^{۲۶} الدعوة الی الاسلام / توماس ارنولد / ص ۷۹

^{۲۷} شرح شروط العمرة ی ابن‌القیم ص ۱۱

^{۲۸} دکتۆر محمد سعید رمهان البوطی له لیکولینه‌وه‌که‌بنا (المجاهد کیف نلهمه و نارسه) ص ۱۳۹ نه‌قلی

پهروهه ناین نامانج و هۆکاری بونی بی و هه ربلو کردنه وهی ناین (تیسلام) نامانجی سه ره کی بیت له ریگهی خهبات (جهاد) به شکل و شیوازه جۆراو جۆره کانیسه وه ، سه ربازی و فونهیی و راگهیاندن له هه مان کاتیشدا مافی گهل و میلله تانی تر را بگهیینه ئی که له سنووری دهسلات و حوکمرانی نهودا نه ژین و یار تیزگاری بیرو با وه ره که له پوره ژیا نیان بکات نه مه له کاتیکدا بوو هه ره که سی حوکم و دهسلات له ده ستیدا بوایه ، بیرو با وه ری خۆی به زۆره ملی ده سه پاند)) ده گهر تینه وه سه ره هۆکاری پیویست بونی (جزیه) نایا بۆ نه وه پیویست بووه تا نه وان له سه ره کوفر به ره ده وام بن ؟ نه گهر وایی نهوا جزیه له سه ره هه موو خه لکانی زه می له پیرو په که و تهو ئافره ت و نه خۆش پیویست ده بی نه که به ته نها نه وانیه ده توانن بجه نگن که نه مانیش به به شداری کردنیان نه وه شیان له کۆل ده که وی پیتشر هۆیه که میان باس کرد ، که نه وان به شداری ده که بن به مال له پرۆسه ی به رگری کردن له وولات له جیاتی ده ست ، میژوو نوی خۆر ناوایی آدم میتر پشتگیری نه وه ده کاو ده لی ((خه لکی زه می) به حوکمی لیبوره هیی موسلمانان له گه لیان و پاراستیان) جزیه ده ده ن به پیی توانای خۆیان ، نه م جزیه یه زیاتر له باجی به رگری کردنی نیشتمانی ده چی ، ته نها نه وانه نه میدن توانای چه کداری یان هه پیه نه وانیه که م نه ندام و راهیب و خه لکانی به رستگا کانه ن نه ایده ن مه گهر توانای مادیان هه بی))^{۲۹}

سامۆستا یوسف القرضاوی هۆیه کی تریش باس ده کا هۆکاری پاساوی سه پاندنی باجه له لایهن حکومه ته وه له هه ره سه ره ده می کدا به سه ره خه لکه که یه وه شه یش به به شداری کردنی نه وه خه لکانیه له هه له ته تی خه زمه ت گوزاری یه گشتی یه که ان که هه موو لایه ک سوودی لی ده بینن وه که قه زاوه ت و ده زگای پۆلیس وشو شه رکانه ی ده وله ت پیی هه لده سی له چا کردنی ریگه و بان و پرده دا یهن کردنی بژیوی گونجاو بۆ هه ره ها ولاتی یه ک موسلمان یا نا موسلمان ، موسلمانانیش له و پرۆسه یه دا به شدارن به پیدانی زه کاتی مال و بازرگانی و شاره ل و دانه و یله و به رو بومیان جگه له زه کاتی سه رفیقه و خیری تریش ، دیاره نه گهر نه وه حالی موسلمان پی نه وا سه ره نی یه نا موسلمان به و به ره که مه له (جزیه) به شداری بکا))^{۳۰}

^{۲۹} غیر المسلمین ی دکتر یوسف القرضاوی ص ۳۴

^{۳۰} هه مان سه رچاره ص ۳۴ .

ووشه‌ی (جزیه) زاراوه‌یه که ده‌کری بگۆژی به ناریکی تر چونکه نمو بنه‌ما شرعی به ده‌لی (العبرة بالمعانی و المقاصد لا بالمبانی والالفاظ) پند له واتار مه‌به‌ستدایه نه‌ک ووشه‌و زاراوه، بۆیه عومهر ره‌زای خوای لی‌بی و هاوه‌لان پازی بون له‌سه‌ر گۆپینسی زاراوه‌ی (جزیه) به (الصدقة) له هه‌قی گاوران بنی تغلب کاتی گاوران له‌و ووشه‌یه سلیمان ده‌کرده‌وه، پاشان جزیه به‌چهند هۆکاریکی تر لاده‌چیت له‌وانه موسلمان بیون، مردن، بونی عوزر، که‌م توانایی ده‌ولت له‌پاراستنی زه‌می به‌کان هه‌روه‌ها به‌به‌شداری کردن له‌خزمه‌تی سه‌ریازی

وه له‌به‌ر نمو‌ی ده‌ستوری زۆرتیک له‌ولاته تازه‌کان، سه‌ریازی کردن ده‌سه‌پینن به‌سه‌ر هه‌موو هاو‌لاتیه‌ک وه‌ک یه‌ک موسلمان و نا موسلمان نمو کاته‌ش بیانوی وه‌رگرتسی جزیه‌نامه‌یتی له‌هه‌ر ده‌وله‌تیکدا یاسای سه‌ریازی کردنی گه‌شتی بریار دابی^{۳۱} وه‌ک نمو‌ی له‌ولاتی عیراق دا هه‌یه

^{۳۱} به‌وانه ده‌قیه‌ی ده‌م به‌له‌ له (احکام النعمین و السامین) د. عبدالکریم زیدان ص ۱۳۷ ز دوابی .

بهره‌تی حوکه‌گانی خه‌لکه زه‌می په‌کان و مافه‌گانیان

بیگو مان زورتیک لمو حوکه‌مانه‌ی په‌یروندن به‌خه‌لکانی زه‌می په‌موه چه‌سپاون و ناگورتین ، لموانه بازنه‌ی گشتی مامه‌له کردنیان و زورتیک له مافه ره‌واکانیان نموانه‌ی هه‌موو زاناکان په‌ک ده‌نگن له‌باره‌مانوه نه‌مانه پی‌نگه‌یه‌کی نه‌گۆر بۆ حوکه‌گان داده‌مه‌زرتین ، هه‌ندی له‌مهرج و حوکه‌مانی زاناکان له‌باره‌یه‌وه داوان و جیاوازیان تیتدا هه‌یه له‌مهرج باره اجتهادی یانه‌ن که مهرج نین ده‌قواو ده‌ق وه‌ریان گرین به‌لکو هه‌موو سه‌رده‌م و کۆمه‌لگایه‌ک لی‌کدانموی شیاری خۆی ده‌وی بۆیه ده‌بینین زه‌یدی‌یه‌کان مه‌سه‌له‌ی کلێسه‌کان به‌پیشه‌واوه‌ گرئ ده‌ده‌ن هه‌روه‌ها ابن القاسم المالکی (هاویری ی شیمام مالک و ۲۰ سال هاوچمرخی بووه) دروست کردنی کلێسا له‌ زه‌می په‌رزگار کراوه‌کاندا به‌مۆله‌تی پیشه‌واوه‌ گرئ ده‌دا نه‌گهر پیشه‌واو ریگه‌ی دا دروست بکری^{۲۲} نه‌مه‌ش به‌لگه‌یه له‌سه‌ر نموی شه‌و حوکه‌مانه اجتهادی و سیاسین ده‌گۆرتین به‌ پی‌ی کات و شوین و خرابی و چاکی و سودمه‌ندی و زهره‌مه‌ندی بوار زیاتر ده‌درئ له‌ کاتی نه‌بوئی ناژاوه به‌ پی‌چه‌وانموه ته‌سک ده‌کرتیموه .

وه‌ک ره‌جاو کردنی یاسای به‌رژه‌وه‌ندی (المصلحة) ، فتوای زانا حه‌نبه‌لی په‌کانه له‌مه‌ر دروستی مانموی زه‌می په‌کی بازرگان له‌ حجاز زیاد له‌سی رۆژ - نمو‌ماوه‌یه‌ی عمر داینابوو - شافعی و زه‌یدی‌یه‌کان ره‌زامه‌ندی یان له‌سه‌ر نوانمویه ده‌لین : به‌رژه‌وه‌ندی وا پی‌ویست ده‌کا چونکه نه‌گهر ماره‌که له‌سی رۆژ زیاتر نه‌بی ده‌شی نه‌توانئ له‌مو ماره‌که مه‌دا شت و مه‌که‌که‌ی به‌فرۆشی و کاره‌کانی ته‌واو بکات په‌وه بازرگانی په‌که‌ی به‌هستیئ و شت و مه‌ک نه‌هینئ بی‌فرۆشی نه‌و کاته خۆی و خه‌لگی حجازیش زهره‌مه‌ند ده‌بن ، هه‌روه‌ها ده‌لین نه‌و کاره‌ی عمر تیروانینی‌که (اجتهاد) له‌سه‌ر به‌رژه‌وه‌ندی دامه‌زراره‌ که‌واته نه‌و مه‌سه‌له‌یه‌ گۆرانی به‌سه‌ردا دیت^{۲۳} ابن‌القیم نموه‌ ناشکرا ده‌کات و ده‌لئ ((خولگه‌ی نه‌م مه‌سه‌له‌یه و(واته دروستی به‌نازناو بانگ کردنی خاوه‌ن کتیب) مه‌سه‌له‌کانی تریش له‌سه‌ر بنه‌مای به‌رژه‌وه‌ندی په‌کی په‌سه‌نده ، خۆ شه‌گهر له‌ نازناو بانگ کردن و سه‌لام لی‌کردنیان و شتی تری له‌و بابه‌ته مه‌به‌ست توفه‌ت په‌یدا کردن و نزیک بو‌نه‌وه بی‌ له‌ ئیسلام و ئیسلام بونی خۆیان

^{۲۲} هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پیشه‌وو ص ۹۸- ۱۰۰ و ص ۹۳

^{۲۳} هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پیشه‌وو .

و غمیری خویان بی شووا کردنی زۆر چاکتره)) ، وکیح له ابن عباس وه باس دهکا که ابن عباس نامعیدک بۆ پیاری له خاوون کتیبهکان دهنتیری بۆی دهنوسی (سلام علیه) ، همر کهسی له ژیان نامهی پیغه مبهری نازیزو هاره لآن وورد بیتومه له ناشنا کردنی خاوون پهراوهکان به نیسلاموه به هه موو ریگایه که راستی نهوهی لا رون دهسی و تی دهگا که زۆریک له موو حوکمانی باسمان کرد سهبارهت به خهلکانی زهمی به پی ی کات و شوین ولاوازی و بههیزی و سودو زیان دهگۆرین له بهر نهوه پیغه مبهری خواو ابو بکر جگه له کاتی شهرو پروو پروو بونه وه ههلوتیستی رهقیان نه بووه بهرام مبهریان به پیچه وانسهی عومهر نهوته پیغه مبهری خوا صلی الله علیه وسلم به قه شهی نجران دهلی (اسلم یا ابا الحارث) موسلمان به نهی باوکی حارث له مهر بانگ کردنی بۆ نیسلام به شیوازیکی دلگیرانه ،^{۲۴} همر له نمونهی رهچار کردنی بهرژوهندی گشتی ، فهتوای هه ندی زانی تره سهبارهت به قه دهغه کردنی خهلکانی زهمی له ده رخستی دروشه نایشی به کانیان له دهروهی کلێسهو په رستگاکانیان له شاره کانی موسلماناندا له مهر یوو نه دانی ناژاوهو ناگۆکی ، چونکه نه م قه دهغه کردنه مه بهست پی ی خودی دروشه نایشی به کانی تی به به لکو له بهر نهوه به که ناماژه مان بۆ کرد ، همر بۆیه نهو زانیانه قه دهغه ی ده رخستی دروشه کانیان ناکهن له شارو گونده کانی خویاندا ، خو نه گمر قه دهغه کردنه که له مهر خودی دروشه کان بوايه نهوا له هه موو شوینی کدا قه دهغه دهکا ، نهوهی پشتگیری نه م رابهش دهکا ، به لێن نامهی خالده له گهل خهلکی عانات تیایدا ههیه ((بۆ خاوون پهراوهکان ههیه زهنگ لی بدن له مهر کاتی کدا بیانهوی شهو بی یا رلاژ ته نها له کاتی نوێژه کان نه بی. وه ده توانن خاچه کانیان بیتنه دهروه له رۆژی جهژنه کانیاندا^{۲۵}

له بهر نهوهی هه ندی له م حوکمانه زۆر بهنده به سیاسهت و بهرژوهندی گۆراو ، بۆیه زۆر رای جۆزا و جۆر و توندی هه ندی له زانیان ده بینین سهبارهت به م مه سه له به و نا کرۆ دهک سه رچاوهی نهو حوکمانه پشتی پی به سه ترۆ ، دیاره دور خسته نهوهی رۆلی زانیان و تی گه یشتوانی ناین له هه ندی سه مرده سی نیسلامدا له حوکم و راویژو بهر ژوه چونی وولات کاریگه ری له سه مرده شه پۆلی زیادو که سی بۆ چونه کانیان له مهر نهو مه سه له مه یی

^{۲۴} کتیبی شرح الشروط العمرة ص ۱۱۷

^{۲۵} (احکام الزمیه) د . عبدالکریم زبمان ص ۱۱۰

دروست کرد ههروهه ها گه لاله نه کردنی چهند هوکمیکی هاوبهش و تیی روانینیکی روون وناشکرا له ممر نهو مهسه له به زاناگان زیاتر دوور له رووبه پرووبونهوهی واقعی سیاسی و نالو گۆری روداوه کان و بهرژوهه ندیه کان و داواکاریه کانی هوکم و نیداره ده بیان روانیه مهسه له که وه ههه بۆیه مهزه بهیکی دور روانینیکی نامزو جیایان هیتایه کایه که له گه ل دادی نیسلام و ره جه ته که ی دا یه که نه گرتیهوه

دباره زاناو تیی گه یشتوانی دین چهنده له واقعی سیاسی و داواکاری یه نیداری و بهرژوهه ندی یه کانه وه نزیك بوین نه وه ندهش زیاتر واقع بین و له راستی یه وه نزیك بوونه تیمه وا ده بینین له م بواره دا زانا جه نه فی یه کان زیاتر کراوه هاوسه ننگ و چاره سهه ر یشیان بۆ ژۆرتیک له مهسه له کان به هیتز و کاریگهه ر تر بووه چونکه ژۆریه ی زانا کانی شه م مهزه به له وه سه رده مانه دا قازی بون و هوکمه کانی شیان په یه وه ست بووه به واقع و پیوستیه کانه وه

له سه رده می خۆشاندا له ناست شه م هوکمانه دا کرانه وه هه ست پی ده کری شه وه ته زاناو بیریاره کان ناسانکاری ده که ن وزیرت نهو رایانه په سه مند ده که ن که سوک و واقعین له بهه امبهه ره موه موهج و صاف و هوکمه کانی تر ، ده بینین بریاری نازادی بانگه وازی گشت ناینه کان ده دن و بواری دروست کردنی کلێسا ده دن و هه موه موهجیکی تونبو ره ق ره ت ده که نه وه که هه یج بیانیویه کی نه ماره ههروهه ها رتیگه ی بۆ گه یشت به هه موه مافه کان له سهه ر به مای هاوولاتی بوون داده نیت و پشت بهو هوکمه تاییه تانه نابه ستن که له بارو دۆخیکی کورت و پری دا هاتونه ناراه شه مه بۆچونی هه موه نه وانیه که له م باره یه وه نوسیویانه وه ک د . عبدالکریم زیدان و أبو الأعلى المودودی و د . یوسف القرضاوی و مامۆستا راشد الغنوشی و حسن الزین و محمد سلیم العوام و تا دوابی ، وه هه ره شه وه ش راست و ته واره ، دباره وه ک باسمان کرد شه مه چهند هوکمیکی اجتهادین لیکدانه وه هه لده گرن دباره اجتهادیش ده رگای کراویه بۆ خه لکانی هه موه کات و ساتی پاشان بینای شه و لیکدانه وانه ش به نده له سهه ر چهند ریساو بنه مایه کی گۆپرای وه ک)) سووو زه ره ، که م توانیی و ده سه لات و مامه له ی هه مان شتیه ، نه مانی هۆکاره کان ((

چهند بنه مایه که ره چاو کردنی پیوستن له (اجتهاد) لیکدانه وه ده :

نه وه ی (اجتهاد) له هه لیتجانی هوکمه کانی خه لکی زه می دا ده کا ده بی ره چاری چهند ریساو بنه مایه که بکا و بیخاته پیتش چاوی، چونکه وه ک زاناگان ناماژمیان پی

کردووه، رۆڵیان له چۆنییهتی داڕژوانی نمو حوکمانه له شهڕیهته تا ههیه ههر نهو
بنه مایانهش و امان لی دهکات له راستی (اجتهاد) ه نوێیهکان (لهم بواره دا) دلنیا بینو
زه وروره تیشه بینای شو حوکمانه بکهین که له لایه که له گه له پۆحی شهڕیهته که ماندنا
ده گونجی و له لایه کی ترهه له گه له بارودۆخه گۆراوه کان. له و بنه مایانهش:

١) به دیهاتی مه بهسته کانی شهڕیهته له به لێتی زه می شه وهش بریتی به له کۆتایی
هینانی جفنگو به کتر کوشتن وه هه موو شیوه کانی چهوساندنه وه ی ناینی وه هه موو زۆر لی
کردنیکی تایفه گهری و راگرتنی په یوه ندی به ناشتی به کان و هه ولدان بۆ پیاده کردنی گفت و
گۆیه کی ناما جدار و بینا کهرو هه ولدان بۆ دوور کهوتنه وه له و په فتاره ره گه ز په رستی یانه ی
که نیوانمان تیک ته دات و کۆمه لگه به ره و ململاتی ی نا ره و او هه لوه شان به هه ده ره چوونی
توانا کان ده بات.

٢) به رزی گیانی نیسلام له مامه له کردندا ههر له پیرێ گرتنی مرۆشو نواندنی سۆزو
نهرمی و مه ره بانی له گه له پاکیتی نیازو مه به مست له پیتار به خشیار کردنیان.
٣) داد گهری ته و اوو پیتیل نه کرنی ههر مافینکی ره وایان یاساغ کردنی سازاران و
دهس درێژی و ستم به هه موو شیوه کانی په وه و له گشت لایه نه کانی ژیا نندا و جی به جی
کردنی په کسانێ.

٤) سووربوون له سه ر ناشتا کردنیان به نیسلام و خۆشه و بیست کردنی موسولمانان
له لایان و سووربوون له سه ر نه شیواندن (سمعه) ناوی ده ولته تی نیسلامی. نه مه ش (چه مند
ریتیا زێ هه لده گری) نه کری ئاستی په یوه ندی له گه لیان به رزتر بیته وه و حال و گوزه رانیان
چاکتر بکری و امان لی بێ ئاسانکاری له زۆر مافیاندا بکهین ته نانه ت چاو له هه ندی
خرابه شیان بنوقینین.

٥) لایمی سوورمه ندی و زه ره ره مه ندی، بێ توانایی و ده سه لات، ره قی و نهرمی
نواندان به پێی گۆرانه کانی کات و شوین زیادو که م ده کا به مه رجی له و بنه مایانه ی
سه ره وه ده ره نه چن.

٦) مل که چی هه موو لایه که له به رده م ده سه لاتی بالای شهڕیهته و سیستی
نیسلامی گشتی.

ته مه ش په نگه نه م په رسیاره مان روو به روو بکاته ره که نایا ده کری ته و او پشت
به به نده کانی نمو به لگه نامه به ناو بانگه ی له عوم سه ره وه و هر گه یارون به سه ستری وه ک
بنه مایه کی نه م حوکمانه له م چه ر خه دا؟ وه لام نه خیر نه وه ش له به ر نه م رو نکر دنه وانیه ی.

چەند تېئىنى يەك سەيارە ئ بە مەرجە عمرى يە كان (الشروط العمرية)

ئەم مەرجانە بە چەند رېۋايەتتىكى جىجىيا ھاتون كە جىياۋزى ۋە دژابەتى لەننۆياناندا بەدى دە كرىئ لەگەل ئەۋەشدا زانايان ۋە مېژو نوسان باسيان لىنۆە كەردوۋە ۋە زۆرىكىيانا كەردوۋيانەتە بەلگە ۋە پالېشتىكى بەھىز لە ھوكمە كانى خەلكى زەمى.

بېم خۇشە لىرەدا ئەم نوسىنەى د. صبحى الصالغ تۆمار بەكم كە لەپىشەكى ئەم پىشكىنەى بۆ پەرتوكى مەرجە عومەرى يە كانى ابن القىمى نوسىۋە ئەمە كور تەيەكى يەتى كە دەلتى (ابن القىمى) كانى تۈبىل بۆ ئەم مەرجانە دەكاۋ ھوكمى پاستىيان لەبارەبەۋە دەداتوبە جۆرى نىزىكى دەخاتەۋە لەپەلى (تواتر) بەۋە ابن القىمى بەبەت ئەۋەى ھەست بەخۇى بكا لەبەرتامەى خۇى لايداۋە. پەلەى كەردوۋە لەدەر كەردى ھوكمە كانى ئەۋەك پىشەى خۇى ھەروەھا كىتەبەكەى پىرن لەم دەستەراژە ھەمەسەت نامىزانەى كە لەسەردەمى خۇىدا باۋبون ۋە لەكۆمەلگاگەى دا رەنگى داۋوۋە، خۇ ئەكەر ئەم ھالەتە نىياز پاكى بېت زىاتر لەۋەى ھىرش بېت بۆ سەر زەمى يە كان ئەۋا دەبوۋە تەقۋا ۋە رەى ابن القىمى رېۋايەتى ئەم مەرجە عومەرى يەنى قىبۆل ئەكەردا بە.

لەم رۋانەۋە:

۱) يەكەم رېۋايەت، باس لەۋە دەكات كە خەلكى جىزىرە نوسراۋى دەنوسن بۆ عبدالرحمنى كورې غنم پاشان عبدالرحمن نوسراۋى بۆ لای عومەر دەنئىرئ. رېۋايەتى دوۋەم باس لەۋە دەكات كە عبدالرحمن راستەوخۇ نوسراۋى رەۋانەى عومەر كەردوۋە كانى كە لەگەل گاۋرانى شام رېكەموتوۋە، رېۋايەتى سىيەمىش ئەۋە پون دەكاتەۋە كە عبدالرحمن خۇى چەند مەرجى لەنوسراۋى كەدا بۆ عومەر دادەرئىئ. ديارە شلەۋاۋى ھەبە لەۋەى كى مەرجە كانى بەلئىنەكەى ديارى كەردوۋە نایا زال بوۋە يان ژىردەس؟

۲) رېۋايەتى يەكەم دوۋ مەرجى لەخۇ گرتوۋە كە عومەر بەلئىنەكەۋە گىرداۋە، يەككىيان ئەۋەبە بۆ زەمى يە كان نى يە كەنيزە (تافرەتى دىل)ى مرسولمان بىكرن دوۋەمىش ھەلۋە شاندنەۋەى بەلئىنەكە يانە كانى نازارى مرسولمانىك بەدەن بەلام دوۋ رېۋايەتەكەى تر ئەم دوۋ مەرجەى تىدا نى يە. ئەۋەش دىسان شلەۋاۋى يەكى ترە بەدەقى مەرجەكەۋە.

۳) عبدالرحمن لەدەقتى نوسراۋەكەىدا نارى ئەم شارە نابات كە بەلئىنەكەى تىدا كراۋە، ئەنھا بەدەستەراژەكى ناديار (شارى فلان ۋە فىسار) ناماژەى بۆ دەكات خۇ

نه گهر نهو شاره ديه شق يان حمص يان قدس بنت نهوا عمر خۆی هيچ به لټينکي لمو
 جړوهی بهو شارانه نه داوه جگه لمو به لټينانهی که له وپهړی ناسانی و سنگ فراوانی و
 لټي بوردهی و دور له توندی و نالوژی دان بۆ غونه وهک طبری ده گټر پټه وه شاری حمص
 (له سرو مالو شورای شاره که بیان و کلټساو به شه کانی تریان نه مین کرابون) شاری
 قدسیش سه لامهت بون خویانو مالو کلټساو خاچ و نه خۆشو و بټ تاوانو هه موو
 میله لټیان به جړی کلټسه بیان نه کړی به شتی ترو نه روخی و کهس زهره ری لی نه که وئ.

دیاره دان نه نان به نار بردنی شاره که، گومان دروست ده کات و راوی به کان ده خاته ژیر
 پرسیاره وه، که رهنگه هر به دهستی نه تقه ست ده که کانیان شیواند بټ.

٤) ووشه (زنانیر) که له به لټینه که دا هه به، له سرده می عومسردا به کار نه هاتوه،
 به لکو ابو یوسف له پهرتوکی (الحراج) دا باسی (زنارات) ده کا که له سرده می عومسردی
 کوری عبوالعزیزدا به کار هاتوه نهک پیش نهو.

٥) نهوی به لامانه وه سهیره له دهقی نهو مهر جانه دا نه صه به که ده لټی (ده بټی گارو که کان
 فټیریونی قورنان له خۆیان حرام بکه من). دهی چ تاوانی له فټیریونی قورناندا هه به.
 له بهر نه مه کاتج به راوردی همرسټ ریوايه ته کان ده که مین که ابن القیم هټناویه تی یاخود
 له گه لټ هه موو نهو ریوايه تانهی که له کتټبه جړ او جړه کانی تر دا هاتون به راورد بکه مین
 نهوا به تمولوی هژی به کانی به به کنا چونو دژا به تی و پیچه واننه ی به کتر به دی ده که مین.
 که مترین شته په ک بوتری له بهاری نهو ریوايه تانه وه نه وه به که (ادراج) ی زور تیا به، خۆ
 نه گهر بناغه به کی رلستیشی هه بټ نهوا حوکمه فقهی به کانی بۆ زیاد کراوه. نهو به لټینه
 له ساوهی سه دهی په که می کۆچی دا دیار نه بوو به لکو له کۆتای به کانی سه دهی کۆچی
 دوه مندا ده که وتو باسی لټوه کرا هر بۆ به پیشه وایان و میژوو نوسانی پیشین وهک
 طبری و بلاذری تاهاژهمان بۆ مه سه له ی پۆشاکي خه لکی زه می نه کړدوه.^{٣٦}

(السر توماس ارنولد) پیش گومانی له ودا هه به که نهو مهر جانه به هه موو کورتو
 درټی یه وه بدرټه پالټ عومسردا پاش نه وهی باس له دا دوه ری عومسرو به لگنه نامه ی خه لکی
 قودس ده کا هه ووه ها سهردانی عومسردا بۆ شریته پیروژه کان. به هاوړی به تی بطریق
 و نوټ نه کردنی له کلټسه ی قیامه دا نه وهش په وه لټسک ده دا نه وه که نه گهر عومسردا
 کاره ی بکر دابه نهوا شریته که وتوانی له دوا ی خۆی به هه مان شیره له و چټکایانه دا

^{٣٦} شرح شروط العمرة / تحقیق د. صبحي الصالح - دار العلم للملايين - بيروت.

عباده تيان نه نجام ددها. پاشان باسی چپرؤکی عوممر له گهل (گاوره كان) ده كا نه وانهدی
 فرماني كرد موچهر خؤراكيان له (بيت المال) يؤ دابين بكرى ، همرهوا باسی
 وهسيه ته كه دی ده كا به پرينداری و له سره مرگدا بؤ جئ نشيني دواى خؤى و ده لئى ((
 اوصى الخليفة من بعدى بدمه الله ...)) له دواى نه مانه به گومانه وه دپروانئته
 بهنده كانئ نهو مرجانه دی ده خرئنه پال عوممر وه لئى ((همنئى له نه وه كانئ دوايى
 كؤمه لئى قهبدو سنور له نيوان گاوران و سره سئى به جئ هئنانئ دروشه نايئى به كه يان
 دده نه پال عوممر به لام (دى غويه) و (كيستاني) چهند به لگه يه ك باس ده كه ن
 گومان له وه ؛ ناهئئته ره كه نهو سنوران له چاخه كانئ دوايى دا دروست كراون له گهل
 نهو هشا نهو زانايانه دی كه له سرده ميكددا ژياون سنگ فراوانئ و ليئبورده يسي يان كه م
 بووه بهراستيان زانيوه و قبوليان كردوه)) ، همرهوا ده لئى يه كه م كه سئى نهو بدلگانئ
 باس كرديئ (ابن الحزم) كه له ناوه راستئ سده دی يئنه جه مى كؤچيدا وه فاني كردوه ^{٣٧}
 پاشان نه گهر وامان دانا نهو رپوايه تانه هه موو راستئ نهوا دته وانئ بليئن نهوانه چهند
 اجتهاد يكن له قؤناغ و سرده ميكي تاييهت وجيادا سرريان هه لداوه هه له و راستئ
 هه لده گرن ، همر بؤيه ده يئنين نهو مرجانه پئچه وانئى نهو ده قانئ كه له سرده مى
 يئغه مبر صلى الله عايه وسلم و سرده مى ابوبكر خواي لئى رازئ بئى هه بوون وه
 ده ستمان گه يشتون ، ديسان نهو مرج و به نئانه جئ به جئ ناكريئن ته نها له بارو دؤخى
 تاييهت به پرودانئ ناشوب و ناژاوه ، له مبر نه مه يه ارنولد ده لئى ((هئچ كام لهو
 مرجانه له سرده مانئ ئيسلامدا جئ به جئ ته كراون ، هه گهر زؤر به ده گمئ نه وه ش
 ته نها له بارو دؤخى شمرو ناژاوه دوو به ره كى دا بووه ، وه ده لئى : يه كه م مراسيمى جئ
 به جئ كردنى نهو مرجانه له لايه ن خه ليفه وه نه وه مان تئى ده گه يه نئى زؤر به كه مى
 به لئيتيكا لهو به لئئانه دی ده درئنه پال عوممر جئى به جئ بوئى ، جئى به جئ كردنى نهو
 به لئئانه ش كاريگمري سؤزى نايئى نه بووه زياتر له وهى كاريگمري بارو دؤخى سياسئ نهو
 سرده مه بووه ، دته وانئ زؤريك له چهوسانه وهى گاوران له ولا تانئ ئيسلاميدا بؤ نه م
 دوو هؤيه بگيرينه وه يا نه وه ته گومان له پشتگيرياندا (ولا ء) هه بووه ، ده سيان
 له گهل گاورانئ خؤرشاوار دوژمنانئ ئيسلامدا تيئكه ل كردوه يا نهو جوړه هه سته
 درئدانه يه بووه كه خيانهت و رقئ له خؤ گرتسوره وهك نه وهى بيگانئ كان به رامبر به

^{٣٧} الدعوة الى الاسلام لآرنولد ص ٧٤ و ص ٩٦

موسلمانان دهریان دهری ۳۸. لم بارهیموه شیکردنهوی زانایان ناماژه بۆئوه دهکمن که پتیوست نی یه نمو جی بهجی کردنانه به همد بگریئن بۆ نمونه ابن تیسبه روشی (الغیار) و (الزنار) له پرتوکی (اقتضاء الصراط المستقیم) دا بهم شیویه لیک ده داتوه ((نیشانهیکی دانراوه ناین نی یه ، مدهست پسی تنها جیا کردنهوی موسلمان و خه لکانی تره)) تمهش بهلگه به لهسهر نموهی ده توانین شتی تریش بهکار بهئین که شو مدهسته بینتهدی وهک پیناسی کاروباره شارستانی یهکان (هویه الاحوال المدنية) که موسلمان له غمیره موسلمان جیا ده کاتوه ، نهوه پای د. یوسف القرضاری یه پاشان جیا کردنهوه به روکار ، پتیوست نی یه مهگهر له باری تایبهتی دا له زهمانی پیغمبردا هیچ شتی که لمو بابه ته نمبو له یه کتریان جیا بکاتوه ، همروه ها مسهله ی بهرزکردنهوی خانو ماله کانیان و ریگه نه دانیان ، همدنی له زانایان وای بۆ دهچن نمو ریگرتنه مدهست پسی دهر نه کومتنی ناموس و عموهتی موسلمانان و خو نه نواندنه بهرامیهریان به لام بۆ ههر مدهستیکی تر وهک پاراستن له دزو جهرده نهوا ریی لی ناگریی وهک ابن عابدین له ابن الشحنة وهی گرتوه له پرتوکی (النظم الوهابی) پاسی لیوه دهکا ، دیسان خاوهنی (قاریء الهدایة) نم فتهوا به دداو دهلی ((خه لکی زه می له کاروباریاندا وهک موسلمانن همر شتی که بۆ موسلمان له مولکی خزیدا ریگه یبری بۆ نهوانیش ریگه نه دری و به پیچه وانه شموه کاتی ریگه له بهرزکردنهوی خانو مالکهی دهگریی له بهر شهویه زهره به دراوسی کهی نهگات له بی بهش بوونی له هموا روناکهی وه دهلی نه مه روکاری مه زه به ۳۹ ههر بهو شیویه کاتی پرتوکی زاناکان ده پشکنین ده بینین هندیکیان خاوهنی رای به هیژ پالپشت به بهلگه سه بارات به هندیی لمو مدهجانن و امسان لی ده کمن وهریان بگرین همروه ها رای هندیکیش له کۆن و گه لیکیش له نویکان چرای ریگه مانن له خۆلادان له توند روی و زۆر له خو کردن و دور کهوتنهوه له روکش بینی و داخستنی تهقل له تیگه یشتنی دهقه کانی فهرموده ۴۰

۳۸ همان سرچاوهی پیشوو .

۳۹ حاشیهی ابن عابدین ص ۲۸۵ .

۴۰ زۆرێک همن نولایان داوه که دروست نی یه دس پیشخهری له سه لام کردن له خاوهن بهراوهکان به دلیلی نم فهرموده که دهنرمی ((لا بدوهم بالسلام)) به لام دمیین پیغمبری خوا نم فهرموده یی له

چوار چنبوی گشتی مامه له کردنی موسلمان له گهڼ شهیره موسلمان

بنچینه و نیشانه کانی

۱- مروغایه تی (ریزگرتنی مروغ)

خوای گموره ده فمرموی ((ولقد کرما بنی آدم وحنانهم فی البر والبحر ورزقناهم من الطیبات وفضلناهم علی کثیر من خلقنا تفضیلا)) الا سراء ۷۰ له سر موسلمان پیوسته به پی پی نمو نایه ته پاریزگاری نمو ریزه بکهن که خوای گموره داوبه تی به مروغ بی گوی دانه ناین و بهرنامه ی

پیغه مبر صلی الله علیه وسلم پی پی له سر نمو مانایه داگر تووه زور به جوانی کاتی ترمی جول که مک یه که به لایدا تی ده پیری له پیری هله مستی ، پرسیاریان لی کرد لهو باره یوه نمویش فمرموی (الیست نفسا) (نایا نهوه گیانی تی به) هر وه ک نیمامی بوخاری ربوایه تی ده کا ، واته لمبر نمو ی مروغ تیکه ده بی ریزی لی بگری ، پیغه مبر ی خوا نمو قه دهغه ده کا که لاشی مردوو بشیوتیری وه موو کار تکی ترکه سوکایه تی بی به مروغ چونکه مروغ به خلیفه الله داده نری و فریشته زور نزیکه کانیش کرونشیان بز برد ، هرچی له ناسمانه کان وزه ی دا ژیر بار کراون بز مروغ بزیه شمرع نمو یه پاریزگاری نمو مروغ بکا له هر جوړه ترس و برستی و نه خوژی و سوکی و کویله کردنیک وه ه موو جوړه کانی ستم ، ناینی نیسلام ژبانی تایه تی مروغی قایم کردووه به وی گومانی خراب و جاسوسی کردنی یاساغ کردووه ، بز صالحش سنووری کیتشاهه شمره ف و ناموسیشی راگیر کردووه به وی هر که سی توخنی ناموسیان بکه ری و لکه داریان بکا ، (۸۰) داری لی ندری ه مروه ها غمیه ت وشوین که وتنی عموره تی موسلمانن به تاوان داناووه نه هی لی کردووه جگه له ره ه موو جوړیکی سازار دان وده ست دریزی حرام کردووه چونکه ه موو مروغی بی تاوانه تاوه که له سمری ده چه سپی وه که له فمرموده ی راستی پیغه مبردا هاتوه ((ان الله یعذب یوم القیامه

کاتیکما روتوره که روده بی قریضه ده چی شهر بکا له گه لیان ، بزیه نه هی ده کا له بروداران سلامیان لی بکهن چونکه سلام کردن ناشی و نهمینی له گه لایه و نه مان بز شعر هاتوین وه ابن القیم نمو ی باس کردووه نه گینا چن تعقل ده بگری که پیغه مبر سردانی کردوین و سلامیان لی نه کات ، پیغه مبر ی خوا چون ده جووه ماله کانیان به بی سلام ؟ یا جاوه ری ده کرد سلامی لی بکهن پاشان خزی وه لام بدانه وه له کاتیکما سردانی کردوین ؟؟؟

الذين يعذبون الناس في الدنيا)) (خواى گموره له رۆژى دواى دا سزای شو كهسانه دهدا كه له دونيادا سزای خدليكيان داوه) نايى نيسلام براهيمى مرؤفايهتى و، يهك بنهجهى هاويهش له نيوان مرؤفدا بريار دهوات جگه له براهيمى نيمانى تاييهت به برواداران ، وهك له فەرمودهى راست دا هاتوو ((وانا شهيد ان العباد كلهم اخوة)) قورشانيش زارارهى برا (الاخ) بۆ هاوهل گهيران له گهله پيغه مبهيراندا يهكار هيتاوه ، بۆ زۆر تيك له پيغه مبهيران ((اخوهم هرد ، اخوهم شعيب ، اخوان لوط)) دووباره كردۆتهوه ، نهو براهيمى تهى مرؤفى به له سەر بنه ماى سۆزو خۆشهويستى دامه زراوه ((ها اتم هؤلاء تحبونهم ولا يحبونكم و تؤمنون بالكتاب كله)) ال عمران ۱۱۹ ((انك لا تهدي من احببت)) قصص ۵۶ ، نايى نيسلام ريگهى به ژن هيتان داوه له خاوهن پهراو دياره سۆزو خۆشهويستى دوو پايهى سه ره كى ژن هيتانه وهك خواى گموره نامازهى بى كردوو ده فەرموى ((ومن آياته ان خلق لكم من انفسكم ازواجاً لتسكنوا اليها وجعل بينكم مودةً ورحمةً ان في ذلك لايات لقوم يتفكرون)) روم ۲۱ ، موسلمان كهسه نزيكه كاني خۆش دهوى هاوسه ره كهشى خۆش دهوى نهك له بهر تاييه كهى به لكو له بهر نهوى كارتيكى مرؤف دۆستى بهو نزيك ترين كهسه ليتوهى ، پيغه مبهير صلى الله عليه وسلم أبو طالبي مامى خۆش دهويست ههروهها داىكى كه به بى باوهرى كۆچى دوايسى كرد ، بهلگهش له سهر يه كه ميهان تايه ته كهى پيشوو بهو نامازه مان بۆ كرد ، بۆ دوره ميهش نه م فەرموده به كه پيشهوا موسليم و كهسانى تريش له ريگه دان به سهردانى گۆرى بى باوهران و پيوايه تيان كردوو ((استاذنت ربي اني استغفر لامسي فلم يأذن لي ، و استاذنته ان ازور قبرها فاذن لي)) واته ((داواى مۆله تم له خواى خۆم كرد داواى لى خۆش بهوون بۆ داىكم بكه م ، مۆله تى نه دام ، وه داواى مۆله تم كرد سهردانى گۆره كهى بكه م مۆله تى دام)) ، ههروهها له بهرهى (ريگه دان به سهردانى گۆرى بى باوهران) دا هه به ((پيغه مبهيرى خوا سهردانى گۆرى داىكى كردوو ، له سهرى گرياهه و ئهوانهش له چوار دهورى بهوون نهوانيش گرياون)) ، دياره گريانه كهشى بهلگه به له سهر خۆشهويستى مرؤف دۆستانهى سهروشى بهرامبهر داىكى له گهله نهوهدا كه به بى باوهرى سهردوو ، له بهر نهوه قورشان نامۆزگاريمان دهكا پهمبهندى سۆزو خۆشهويستى له گهله داىك و باوكمان نه پچر پنين ، نه گهر ههوليشيان دا له بازنهى نيسلامهتى مافه نه دهروه ((وان جاهداك على ان تترك بي ما ليس لك به علم فلا تطعمها و صاحبها في الدنيا معروف)) لقمان ۱۵

ئەو نايەتەنەش سەبارەت بە دوستانەتی نەکردن و پشتگیری نەکردنی بێ باوەڕان وەك نایەتی ((يا أيها الذين امنوا لا تتخذوا اليهود والنصارى أولياء بعضهم أولياء بعض المائدة ٥١)) وە نایەتی ((لا تعبدوا الا الله واليوم الآخر يوادون من حاد الله ورسوله)) المجادلة ٢٢ ، ئەو نەهەییە لەسەر ئەم دوو حالەتە بەندە

١- خۆشویستن لەبەر کۆفرو بێ باوەڕی واتە گەر کەسێ نەوانەمی خۆش بوی بەوەی خاوەن عەقیدەو بیرو باوەڕتێکی نا ئیسلامین ئەوا ئیمانەکەمی توشی کەم و کوروی دەبێ بۆیە نەهەمی لێ دەکری .

٢- دەرپرینی سۆزو خۆشەویستی بۆ شەر کەران و دوژمنانی ئیسلام و ئەو کەسانەش نازاری موسلمانان دەدەن ئەوا مامەلە لەگەڵیان گەلی جیاواز دەبێ لەگەڵ ئەوانەمی سەلامەتن بەرامبەر موسلمانان بەلکو هاریکایشان دەکەن^{١١}

پێغەمبەری خوا ﷺ و پێشیمان لەسەر ئەو بنچینەییە مامەلەیان لەتەك بێ باوەڕان و خاوەن پەراوەکان کردووە پێغەمبەری خوا ﷺ پێزی لێ دەگرتن و سەردانی دەکردن و نەخۆشەکانیان بەسەر دەکردووە ، پێشەوا بوخاری لە (باب عيادة المشرك) دەئێ (پێغەمبەر دیاری بۆ دەبردن و چاکەمی لەگەڵدا دەکردن) ، أبو عبید لە کتیبی (الأموال) دەگێرێتووە کە پێغەمبەری خوا صلی اللہ علیہ وسلم ((خیرتکی پێشکەش بە مالتیکی جولەکە کرد هەر بەو شیوہی دەکرد لەگەڵیان)) ، محمدی کورپی حسن هاوہلی ابو حنیفە ریبوایەت دەکا ((پێغەمبەر ﷺ بۆ شاری مەکە دەنێری کاتی توشی گرانی هاتن بۆ ئەوەی بەسەر هەزاراندا داوەشی بکەن)) ، لەگەڵ ئەوەدا کە پێغەمبەر بە دەستیانەو نازاری چەشتبوو ، قورئان بەندە چاکەکانی خوا بەم شیوہی باس دەکا ((ويطعمون الطعام على حبه مسكينا ويتيما واسيرا)) بێ گومان تا کاتی هاتنە خواروہی ئەو نایەتە هیچ دیلێکی تر جگە لە دیلی هاوہل گەران نەبوو^{١٢} پێشەوا بوخاری ریبوایەت دەکا وەك خاوەنی (سبيل السلام) لە (باب الصيد والذباح) باسی لێوە کردووە کاتی حەریر لە ئیسلامدا حەرام کرا ، ((عومەر بەرگێکی هەبرو کردی بە دیاری براکەمی کە بێ باوەڕ بوو لە شاری مەکە)) پێشینیشتان ژن و ژن خوازیان لەگەڵ خاوەن پەراو کردووە ، سیلەمی رەحمیان لەگەڵ بێ باوەڕان نەبھام داوہ هەرەك الجصاص لە

^{١١} ((غير المسلمين في المجتمع الاسلامي)) - يوسف القرضاوي ص ٤٧ و ٦٦

^{١٢} همام سرجاوی پێشوو.

(احكام القرآن) له تفسیری سورہی متحنہ (باب صلة الرحم المشرك) باسی ده‌کاو نمو فرموده‌ی هیئاره که بوخاری و موسلیم ریوایه‌تیان کردوه (له اسماء کچی ابر بکروه ووتویه‌تی له کاتیکدا به‌لین له نیوان موسلمانان وبنی باوه‌اندان هه‌بوو ، دایکم که بنی باوه‌پروو سه‌ردانی کردبووم ، چورمه لای پیغه‌مبسر ﷺ پیتم روت نه‌ی پیغه‌مبصری خوا دایکم هاتوره سه‌ردانم نایا بچم به‌ده‌میوه؟ فرموی به‌لنی بچۆ به‌ده‌م دایکتوه) ^{۴۲} دایکی حارسی کویری نمبی ره‌بیعه به‌گاوری وه‌فاتی کرد هاره‌لانی پیغه‌مبسر ﷺ ناشتیا. عبدالله‌ی کویری عوممر نامۆزگاری غولامه‌که‌ی ده‌کا له‌گۆشتی قوریانی بمشی دراوسۆ جوله‌که‌کیان بدات وعبداالله چهند جارۆ نمو نامۆزگاریه دیواره ده‌کاتسه‌ره، غه‌لامه‌که لای سه‌یر ده‌بن نه‌نتی نموه چیه؟ فرموی (پیغه‌مبصری خوا ﷺ فرمویه‌تی: به‌ردوام جیره‌تیل نامۆزگاری ده‌کردم له‌باره‌ی دراوسۆوه تاوام گومان برد، نه‌گه‌ر دراوسۆ پمړئ، میراته‌که‌ی ده‌گرتیه‌وه) حدیث صحیح.

به‌کوړتی قورنان فرمان به‌ه‌موو چاکه‌یک ده‌کا له‌ته‌کیان لهم نایه‌ته‌دا ﴿أَنْ تَرَوْهُمْ وَتَقْسُوا إِلَيْهِمْ﴾ دیاره (البر) به‌واتای چاکه و چهند واتایه‌کی ترفرانترن له‌وه دواسی باسی لیتوه ده‌که‌ین دیت که گه‌وره‌یی و به‌ریلاوی واتاکانی برابیه‌تی مرۆفایه‌تی ده‌ه‌خشیتنی، “قورنان بانگه‌وازی بو ده‌کاو ده‌فرموی ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا﴾ حجرات ۱۳.

تایلور (Canon Taylor) سه‌باره‌ت به‌بلاویونه‌وه‌ی نیسلام ده‌لنی (نیسلام له‌جینی ترس، نازیته‌تی داناو وه‌تکای به‌نده‌ی قبول کردو مرۆفایه‌تیش برابیه‌تی، خه‌لکیش دورک کردنی راستیه‌ی بنچینه‌یی‌یه‌کانی که سروشتی مرۆفی له‌سه‌ر دامه‌زراوه پنی به‌خشنی).

^{۴۲} احكام القرآن للخاص ج ۲ - ص ۵۶۷ - تفسير سورة متحنه.

“ هه‌لک ده‌ی به‌کاره‌یتانی زه‌راهی (بران) بو نمو سولمان بمن گومان نه‌وه له‌له‌نجاسی هه‌له‌ تیکه‌یشتنی نایه‌تی ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾ واتن هه‌که‌ن نه‌وه برابیه‌تیه‌ی تابه‌ته به‌بره‌ه‌اندان به‌ته‌له‌ا. بمن گومان نه‌وه به‌به‌ست پهنی برابیه‌تی لیمانی و لایه‌ریه. به‌لام نه‌وه برابیه‌تی مرۆفایه‌تی له‌نیو به‌ری ناهه‌سی پوو ناکاته‌یه له‌هه‌ته قورنان وه‌هشی (برا) به‌و مانایه به‌کاره‌یتن له‌وانایه‌تانه‌ی له‌لیمان پهن کرد. هه‌روه‌ها سۆزو خۆشه‌یستی بو نمو سولمانیش. نه‌هه‌ته هه‌یه جیایی ناکات له‌نیوان به‌بره‌ینی خۆشه‌یستی له‌به‌ر کوفرو له‌به‌ر خزمایه‌تی، وه‌له‌به‌ر شه‌خۆلانی و ناشته‌وایی له‌وه زیاده‌وه‌ییه‌ تیکه‌ی وکده‌لنکی دهر له‌زاست و هه‌ر ده‌کلی.

۲- دادگهري (العدالة).

خوای گهوره ده فمرمى ﴿يا ايها الذين آمنوا كونوا قوامين لله، شهداء بالقسط ولا يجرمنكم شتان قوم على أن لا تعدلوا اعدلوا هو أقرب للتقوى. واتقوا الله أن الله خير بما تعملون﴾ المائدة ۸.

﴿فأحکم بين الناس بالحق ولا تتبع الهوى لِيُظْلِكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾ ص ۲۶ ﴿وإذا حکمتم بين الناس أن تحکموا بالعدل﴾ النساء ۵۸. دادگهري پيويسته له نيوي خسه لكيدا بهريا بيبي نه گهر به دليان بين يان نا، بي بيان خؤش بين يان به زؤر، له سر تاينمان بن يان تاينتيكي تر، تمنانته دژايتي ده بي له چوار چينوي داد نه چيسته دهه چونكه داد به كيتكه له پيويستي به كاني له خواترسان زؤرو سته ميش گومراينو كاري خراب و تاوانن. ده ولته له سهره يتي پشتگيري هه موو ستهم ليتكراوين بكات هه رچي بهك بيت، قمزاهتي نيسلامي له سرده مه جيا جيا كاندا شهوي سه لماننوه كه زؤر به جواني بهو ته ركه هه لاره. تيسته مش ميژوو به گوره به يه وه شهوه له ياد ناكا، كاتس له كوري دوو بهريزه كه درا له توله ي زه مي به كدا. شهوه بوو كاتس كوري عه مري كوري عاص به دارئ له كوري قبطي به كي دابرو به يي ووتبوو، من كوري دوو بهريزه كه م، (ابن الاكرمين)! كابراي قبطي وه لام ناداته وهو خيرا بهرو لاي فهران ره واي پرواداران عومري كوري خه تتاب له شاري مه دينه ده كه ويته ريئ و سكالاي حالي خؤي لا ده كات. خليفه عومر به ريش عه مري كوري عاص و كوره كه ي بانگ ده كات كه له ميصر بوون پاشان عومر داريك ته داته ده ست كوري قبطي به كه مو پسي ده لتي: بده له كوري دوو بهريزه كه پاش شهوي له يي ده دات. عومر پوي تي ده كات و ده لتي: (دارئ له پشتي عه مريش بده چونكه به پشتيواني شه شو كاره ي كردوه) قبطي به كه ده لتي. لهو كه سه م دا كه له مني دابرو. پاشان عومر پوي ده كاته عه مرو شه ووت به ناوبانگه ده لتي (شه عه مر له كه يه وه خه لكتان كردوه به كزيه له كاتيكدا به نازادي له دايك بوون) بهو شتويه هه موو خه لك (له ژير سي به ري دادگهري نيسلامدا) زه ليليان قبول نه كردوه به دراي مافه كاني خؤياندا گه راون توماس ارنولد ده لتي: حكومتي سه ره كي بالاي ده ولته ليتسوره سو بهرام بهر به هه موو وهك بهك ته مه جگه له وي ريگه ي نه نه دا كؤمه ليتكيان كؤمه ليتكي تريان به جوسيتيتته وه.

له سه ده ي پي نجهم پيش هاتني نيسلام، (برصوما) كه قه شه به كي نسطوري بوو. پاشاي فارسي هه لئا كلي شه ي نه سه زوكسي به كان به جوسيتيتته وهو نسطوريش وه هاوريه كي فارسه كان خؤي دهرخاتو بهر ياه وه ره كه شي وانيشان بدا كه له بهر ياه وه ي

فارسه گانمونه نژیکه. وهك دهورئژ ژمارهیه کی ژۆر نژیکه کی (۷۸۰۰) له پیاوانی که تیهسه نهرسه زوکسی به کان له گمَل ژمارهیه کی به کجار ژۆر له علمانی به کان له مو چهوسانمونه به دا سه بریان. خه سه روی دووه مهلسا به چهوسانمونه به کی تری نهرسه زوکسی به کان، (پاش ئه وهی هرقل وولاتی فارسی داگیر کرد) نهرهش به هاندانی به کن له به عقربی به کان به بو پاشای فارسی قناعت به پئ کرد که نهرسه زوکسی به کان ههستو سه زویان به بیزنطی ده بریوه مه بلیان به لای ئهواندا ههیه.

به لام به یورا پر لیبوردهی به کانی نیسلام نهو جۆره پهفتارانهی یاساغ کردوه که سهتمی تیدایه. به لکوموسولمانان به پیتچهوانهی ئهوانه به بۆ نمونه پاش رزگار کردنی وولاتی میصر، به عقربی به کان نهمانی دهسه لاتی بیزنطی یان به ههل زانی، کلتهی نهرسه زوکسی به کان زهوت به کن. به لام دواتر موسولمانان به خواهنه سه رعیه به کانی خۆیانی گتیرایهوه پاش ئه وهی نهرسه زوکسی به کان به لگهی مولکداریان هه بو^{۴۵}

وه ده لئ: دادگه ری نیسلام به رادهیهک به بو، مه سیحی نهو شارانهی له ژۆر دهسه لاتی نیسلامدا به یون حوکمی موسولمانان یان به چاکتر به بو له حوکمی خاچ په رستان، کاتی قدس که وته ژۆر دهست موسولمانان گاورانی فهلهستین پیتشهوازیان له فرمانه یه وایانی موسولمانان کردو دلنیا به یون لی یان به به حوکمیان رازی به یون. هه ر نهو ههسته به وهستی دلنیا به یون له ژۆرانی ناینی له ژۆر سه بهری حوکمی نیسلامدا وای کرد ژۆر نیک له گاوارانی ناسیای به چوک هه ر له واره به ده پیتشهوازی له هاتنی تور که سه له جوقی به کان به کن به وهی که نه مان ژۆر له حوکمه تی بیزنطی رق له دل دل سه ژۆر نیک به وهی سه یستی به جی نارهوا به ته نهها به لکو به وهی چهوساندنمه که کلتهی اغریقیه به کان پیاوه یان ده کرد^{۴۶}. به م ورته بهی عومه ره زای خوی لی ژیت کۆتایی بهی دتین (سه تینه به خوا له نیسلامدا ههچ به یای بهی به داد دیل ناکرئ^{۴۷}).

^{۴۵} الدعوة إلى الإسلام لأرنولد ص ۸۷.

^{۴۶} هه مان سه رچاوهس پیتشهو ص ۲۱۶.

^{۴۷} السوك إمام ملكه (باب للشرط الشاهه).

۲- به‌زهیی و نهومی: (الرحمة والرفق).

خوای گموره له‌باره‌ی پیغه‌مبهره‌که‌به‌وه ده‌فرموی ﴿وما أرسلناك إلا رحمة للعالمين﴾. پیغه‌مبهری خواش له‌فرموده‌ی راستدا ده‌فرموی ﴿إنا أنا رحمة مهداة﴾ واته: به‌راستی من ته‌ها ره‌جه‌تیکی ریتنوی کارم.

هه‌روه‌ها هانی به‌زمی ده‌داو ده‌فرموی (به‌به‌زهیی بن به‌رام‌بهر نوانه‌ی له‌سمر زوی دان، نوانه‌ی له‌ناسماندان به‌به‌زهیی ده‌بن به‌رام‌بهرتان). چی له‌سمر زوی‌یه له‌سرو‌شو گیاندارو موسولمانو ناموسولمان هه‌روه‌ها له‌فرموده‌یه‌کی راستدا هاتوره (خوای گموره له‌نافره‌تیکی تاوانباری زیناکهر خۆش بوو، کاتی سه‌گتیکی تینوی تیر ناوکرد) به‌زهیی یه‌کینکه له‌سیفه‌ته‌کانی خوای گموره، پتویسته پرشنگی نه‌و سیفه‌تانه‌ش ژیا‌سان رۆشن بکاته‌وه تاوه‌کو بز خوار ته‌نها له‌بهرنه‌و کرده‌وی تیا نه‌لجام به‌دین پیغه‌مبهر ﷺ ده‌فرموی (سرتند به‌وکمه‌ی گیانی منی به‌ده‌سته، خوای گموره به‌زهیی خۆی ته‌نها بز که‌ستیکی خاوه‌ن به‌زمی ده‌نیرئ. ووتیان هه‌موومان به‌زهیی‌مان هه‌یه، فرموی: به‌زهیی یه‌کینکان نا، به‌رام‌بهر هاو‌پتیکی به‌لکو به‌زهیی به‌رام‌بهر هه‌موو خه‌لکی) الحافظ العراقی له‌المجلس دا ریوایه‌تی کردوه.

موسولمان به‌زهیی به‌هه‌ژاردا دتسه‌وه له‌بهره‌ژاری‌یه‌که‌ی بۆیه یارمه‌تی ده‌دات، هه‌روه‌ها هه‌ر به‌زهیی‌یه‌که‌ی وای لی ده‌کات یارمه‌تی داساوو لیتسه‌وماو بدات وه‌ستم له‌سمر ستم لیکراو لایبات وه‌له‌هه‌موو کرداریکی ناپه‌سه‌ندی‌وه‌ک فیل و گزی و درۆ کینه‌و شه‌رو نیره‌یی و دورکه‌وتسه‌وه. نه‌وه‌ش ته‌نها له‌بهرنه‌وه‌ی عیباده‌تی نه‌لجام بدات و له‌خوا نریک بیتسه‌وه به‌بێ شه‌وی گوی بدا به‌وکاره به‌رام‌بهر موسولمانه بیان که‌ستیکی‌تر، هه‌ر ناسه‌واری به‌زهیی‌یه‌که واده‌کات، موسولمان به‌سته‌می خه‌لکی ستم نه‌کات.

غوستاف لوبون رۆژه‌لات ناسی فه‌ره‌نسی مه‌سیحی له‌په‌رتوکی (حضارة العرب) دا واده‌تی: (ریکاردۆس) نینگلیزی، یه‌که‌م کاری که‌ده‌ستی یێ کرد کوشتنی سێ هه‌زار دیل بوو به‌رام‌بهر سه‌ریازگی موسولمانان له‌کاتی‌که‌دا شه‌ودیلانه خۆیان ته‌سلیم کردبوو نه‌و پیاوه‌به‌لێتی دابوو که‌خوێنیان برێژی پاشان به‌کرداری کوشتنو برین خۆی زۆر به‌بهرزو گموره ده‌گرت، نه‌مه وای کرد صلاح الدین ی نه‌یویی (هیرشو و په‌لاماری خۆی ده‌ست یێ بکا) نه‌و (صلاح الدین)‌ی به‌زهیی نواند به‌رام‌بهر گاوره‌کان له‌شاری قودسداو هه‌یج

نازارتیکی نهدان، ههروهه دهستی یارمهتی داو دهه مانو شت و مه کی تیمار سازی بۆ فلیلبو دلی شیر درێژ کرد له کاتی نهخۆشی به که یاندا^{۱۸}).

نوسهرتیکی تری مهسیحی ناوی (یورجا) به ده لئی: خاچ په رسته کان بهناشرینترین شیوه به رهو شاری قودس کهوتنه ری، دهسته به کیان له موکوشکانهی دهستیان به سه ردا گرتبوو، خوتنیان تیدا ده رشت، زۆر به رهقی مامه له میان ده کردو وورگیان پر ده کرد، له ناو ریغۆلهی کوژراوه کاندایا به دوا ی پارو پولدا ده گه ران، به لام صلاح الدین کاتی قودسی له ژیر چنگ ده رهتیا ناسایشی بۆ خاچ په رستان دا بین نه کردو، وهفای بۆ هه موو به لئینه کانیان هه بوو، موسولمانانیش له گه ل دوژمنانیان چاک بوونو به زه یی یان هه بوو به رام به ریان هه تا نه وهی پاشای داد گه ر برای سولتان، هه زار کۆیله له دیله کانو هه موو نه رمه نه کانی نازاد کرد ریگه ی دا قه شه، خاچ هه لگه ری و کلێسه که ی پرا زینتتوه ههروهه نافرته نه میره کانو پاشا که یان ریگه یان دان سه ر دانی هاوسه ره کانیان بکه ن^{۱۹} بهو شیوه به له مامه له کردنی دۆستو دوژمنو دوورو نزیکدا کاری ناصوژفانهی دوژمنان، موسولمان لهو به رنامه یی له سه ر په مه ته داو دامه زراوه لانا دا ت.

ناموژگاری به کانی پیغه مبه ر ﷺ سه به رت به نه رمی گه لی ژۆرن وه که ده فه رموی (نه رمی له هه ر کاریکدا هه بی جوانسی ده کات، له هه ر شتیکی دا برنی ناشرینی ده کات). پیشت نهو فه رموده به مان باس کرد که عانشه باسی لئوه ده کاو له هه ردوو ریوا به ته راسته کاندایا (الصحيحین) دا هه توه، سه به رت به قه سه ووتن به جوله که کان کاتی سلو له موسولمانان ده که ن ده فه رموی: نه ی عانشه، خوا ی گه و ره نه رمی له هه موو کاریکدا به خۆشه، نه وه نده به سه وه لام به ده ته وه و به لئیی (وعلیکم). پیغه مبه ری خوا ﷺ هه ره لان به جوانترین شیوه واتای ته م نایه ته یان پورن کردۆته وه ﴿والکاظمین الفیظ والمعافین عن الناس﴾ آل عمران ۱۳۴.

ده لئین نه وهی پتویسته بکه ری لی پورده یی به رام به ر به هه موو نه که ته نه ها به رام به ر به بر واداران. له سه ر ته م به ناغه یه، عومهر ناصوژگاری باقی خه لیفه کان ده کا که زۆر به هیتنی و نارامی، جزیه له خاوه ن زه می کۆ بکه نه ره تو ماس آرنولد ده لئیت: عومهر ناموژگاری نه وانه ده کات که جزیه کۆ ده که نه وه که به تاییه تی به رام به ر خه لکانی زه می

^{۱۸} (فهی ضلال القرآن) سبه قطب ج ۳ دار الشریع تخصیر سورته التوبه.

^{۱۹} هه مان به رنامه یی پیشتو تخصیر سورته التوبه.

ره‌حمت و سۆز بنویستن، ستم‌میان لی^۱ نه‌که‌زو له‌مامه‌له‌میاندا نازاریان نه‌ده‌ن و نه‌گه‌ر
 جزیه‌یان نه‌دا نه‌وا نازاری لاشه‌می‌یان نه‌ده‌ن^۲ . د . یوسف قرضاوی ده‌لتی: ده‌ولته‌تی
 نیلامی گه‌لی جار واده‌ی پی‌دانی جزیه‌میان دوا ده‌خست تاوه‌کو دانمویله‌و حاصلاتی
 کشت و کالیان بیته به‌رهمه‌و بتواتن نه‌و صافه‌(جزیه) به‌ناسانی بدن أبو عبید ده‌لتی ()
 نه‌ودرا خسته له‌به‌ر تواندن نه‌ویهری نه‌رمی بوو له‌گه‌لیان^۳ . ده‌ولته‌تی نیلامی
 هه‌میشه به‌شۆرتن ره‌فتاری نه‌رمو ره‌حمت‌ه‌وه . بوو له‌کۆکردنه‌وه‌ی جزیه‌دا . یه‌که‌ له
 هه‌لسراوانی کۆکردنه‌وه‌ی جزیه‌ دیته لای عومەر، عومەر ده‌بینی زۆری کۆکردۆته‌وه به
 هه‌لسراوه‌که ده‌لتی (واگو‌مانده‌به‌م خه‌لکتان به‌هیلاک بردین . نه‌ویش ووتی نه‌خیر سویند
 به‌خوا به‌پاکی و لیبورده‌یی وه‌رمان گرتوه . عومەر ووتی بێ قه‌وه داروه‌شانن؟ نه‌ویش
 ووتی به‌لتی، عومەر ووتی: سوپاس بۆ نه‌و خوایه‌ی شه‌وکاره‌ی نه‌له‌ده‌ست و نه‌له‌ده‌سه‌لاتی
 مندا دانم‌ناه^۴

۴- لی بوردن و نارام گرتن له‌سه‌ر زه‌حمت و نازاریان .

قورئان باسی زۆر جۆری نازارده‌کا که‌یته‌مه‌به‌رو سپواداران توشی هاتوون وه‌ک
 ده‌فه‌رموی ﴿ومنه‌م اللین یؤذون النبی ویقولون هو اذن﴾ التوبة ۶۱ . ﴿واذا جساؤک
 حیوک بما لم یحک به‌ الله﴾ المجادلة ۸ . ﴿ولسمن من اللین اوتوا الکتاب من قبلکم
 ومن اللین اشرکوا اذی کثیرا﴾ آل عمران ۱۸۶ .

له‌به‌رامبه‌ر نه‌وه‌شدا ناراسته قورئانی‌یه‌کان داوای سه‌بر و نارامی ده‌کات و ده‌فه‌رموی
 ﴿وان تصبروا و تقوا فان ذلك من عزم الامور﴾ له‌گه‌ن سنگ فراوانی و قبول کردنیان
 ﴿فاعف عنهم و اصفح﴾ المائدة ۱۳ . هه‌روه‌ها لیبوردن و لیخۆش بوون
 ﴿قل للذین آمنوا یغفروا للذین لا یرجون ایام الله﴾ الاحیاءة - ۱۴ -

﴿والکاظمین الغیظ و العافین عن الناس و الله یحب الخسین﴾ ال عمران - ۱۳۴ -
 ته‌نانه‌ت نه‌و نافرته‌ جووله‌که‌یه‌ی هه‌ولتی دا یته‌مه‌به‌ر ﷺ له‌ ناویه‌ری، لی‌یان بوردو
 لی‌خۆش بوونی قبول کرا . له‌ (ته‌نسی کویری مالک) ه‌وه نافرته‌تیککی جووله‌که‌ سه‌رپیککی سه‌ر
 بریبوو گۆشته‌که‌ی به‌ژه‌ه‌روه‌ بۆ یته‌مه‌به‌سو هه‌اره‌لانی هیئا لی بۆن، نافرته‌که‌میان

^۱ فیه‌ر المسلمین یوسف القرضاوی ص ۳۶

^۲ هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوو .

۵۲ هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پێشوو

هیتا ووتیان نهی پیغه مبهیر ﷺ نای کوژی فه صووی نه خیر. نه نهس ده لئی (فما زلت
 أعرفها فی سهوات النبی) واته: تیتستاش له ناو یادگار ه کانی پیغه مبهیری خوادا ﷺ
 دهیناسمه وه. - فه رصووده یه کی راستی به ناویانگه -

بروادار کاتی له حقتی ده بوئی مه بهستی نزیک بوونه وه به ده ست هیتانی لی خۆش
 بوونی خرابی یه نه ک شتیکی تر ﴿ولیعرفوا ویلصفحوا ألا تحبون أن یغفر الله لکم﴾ النور
 ۲۵. له نیسلامدا به کار هیتانی نه وه چه مکه بز موسولمانو ناموسولمان وه که یه کوه
 جیاوازیان نی یه. همرگیز له نیسلامدا بهرام بهر شته یه که نه وه نی یه بز بروادار لیبوردن
 چاکتر بئ و بز غیره بروادار تۆله سه ندننه وه چاکتر بئ به لکو لیبوردن چه مکتیکی مرۆئی
 گشتی یه به لکو ﴿فاصفح عنهم وقل سلام فسوف یعلمون﴾ ﴿ادفع بالی هی احسن
 لإذا الذی ینک وینه عداوة کانه ولی حم﴾ المؤمنون ۹۶. نه وانهر چه ند نابه تیکی
 تریش له سر نه وه بابه ته مه بهستیان ناشکرایه که به شو شتیرازه له گه گن خاوه ن په راوو هاره ل
 گهراندا روهیرو بینه وه.

جوانترین نمونه نه وه یه پیغه مبهیر ﷺ له دوای رزگار کردنی مه ککه، له کاتی کدا قور هیش
 چهنده نازاری پیغه مبهیران دابوو بئ بیان ده لئی (پۆن ئیوه هه موو سازادن). پیغه مبهیری
 ره همت، لیبوردن و لی خۆش بوونی له هه موو کاتی کدا بئ باشتر بووه.

۵- وه فاو غه در نه کردن.

جصاص له (احکام القرآن) دا باسی ده کات یه کئ له وه مبرجانهی سهیلی کوپی عه مر
 که موشریک بوو له سر پیغه مبهیری دانا له سولحی حوده ییبه دا (له لای ئیمه وه هه رکه س
 دپته لاتان نه گهر له سر دینی ئیوه ش بئ ده بئ پۆمانی بگپتر نه وه) آیا جنبدل وه لامسی
 باوکی سهیلی کوپی عه مر ده داته وه که له و ساوه یه دا هه رکه س بھاتایه مه دینه ده بیان
 نارد وه باموسولمانیش بوایه، له سر نه وه به لینه بوون تا وه کو هاره لگه ران خۆیان
 په یانه که یان شکاند^{۵۲} ابوداودو نسائی و ترمذی ده بیان هیتاره که (له کاتی کدا له نیتران
 معاویه و رقمه کاندأ به لئین هه بوو معاویه روه و ولاتی رقمه کان ده که بوته رئ
 به مه بهستی غه زا کردیان، پیار ئیک به ناوی (عومهری کوپی عبسه) به سواری وولاختیکه وه
 دپته پیته وه هوار ده کات (الله اکبر و فاء لا غلر)، معاویه ده نیرئ به شو ئینیداو لی ئی
 ده برسئ نه ویش له وه لامدا ده لئی (گوئیم لی بسو پیغه مبهیری خوا ﷺ ده یقه رموو:

^{۵۲} تفسیر سهیه الممتحنة.

هەرکەسێ بەلێن لەنێوان خۆی و نەتەوێ بەک دا هەبێ، هەلێ ناوەشێتێتەوێ تاتەواو جێ بەجێ دەکا یاوێک بەک باشگەز دەبنەوێ لێی) تێر معاریه دەگەرێتەوێ. ترمذی دەلێ (حسن صحیح).

تیمامی موسلم رېوایهتی دهکا، ابو سفیان کاتێ دهچیته لای هرقل پاشای رۆم، پرسباری لێ دهکات سهبارهت بهپیتغه ممبرو هاوهلانی دهلێ غهدر دهکا؟ ابو سفیان دان بهراستی دا دهنێو دهلێ نهخێر، هرقل ووتی پیتغه ممبران غهدر ناکن. تیمامی شافیعیش له (الام) دا دهلێ (تهگهر موسولمان دپل کرا پاشان هاوهل گهران سوئندیان دا بهوهی لهوولاتیان نهچیته در ئهوا نهتوانی بچیته دهرو سوئنده کهی سوئندی زۆره (مکروه). بهلام نهم بۆی نییه دهست بۆ سهرو مالیان درێژ بکات چونکه نهوان لای خۆیان نه مینیان کردوه¹ شه ریهتی ئیسلام هه موو جۆری له جۆرهکانی پهیمان شکاندنی یاساغ کردوه، غه درو خیانت تهنا نهت له گهێ دوژمنی شه رکه ریشدا ههروه ها دهست درێژی بۆ سهرو نوئنهرو نێردراو نهوانهش له نههانهتی موسولماناندا یاساغ کردوه.

¹ مختصر الملای الام (لشخصی رحمه الله) ص ۲۷۸ دار المعرفه بیروت.

مافه کانی ناموسولمان له دهوژنه تي ئيسلاميدا

ماف له زماندا چهند مانابه كي هديه كه هه موويان بو جينگيري و پيويستي ده گه پيتمره، ماف بهزاراوه ي ياسايي نهمري برتيه له: سويكي ماددي و نه دهبي، بو كه سيك بريار ده دروي و ياسا ده پياريزي. ماف بو چهند جوژيك دابهش دهبي ده توانين بهم شيويه ي خواره و پوژيني بكهين:

يه كه م: مافه كاني كه سيئي؛ نهمهش مافه كاني كو مه لايه تي و نابوري و نازادي هه گشتي به كان ده گه رپته وه.

دووهم: مافه كاني سياسي؛ نهمهش تهو مافانه ده گه رپتمره كه يارمه تي تاك ده دا به هويه ره كاروباره كاني وولات به رپوه بيات يا حوكمي بكات وهك مافي پيشه گه رته دهست، مافي هه لپژاردنو و خزيالاوتن وه مافي ريك خراو دروست كردن و سه روژ كايه تي كردن و تا دوايي ليژه دا به كورتي باس له هه ريه كه لهو مافانه ده كهين وه چهنده مان تواني دريژه به باسي تهو مافانه ده دهين كه جياوازي له باره يانه وه هديه.

١- مافه كاني كه سيئي؛

١- مافه خود، له رپژگرتن و پاراستن:

به كي له مافه چه سپاوه كان كه نايني ئيسلام برياري داوه بو هه موو روژي له خانه ي ئيسلامدا بزي، مافي ژيان به رپژداري مروژفايه تي به موو روويي يابه زيندويي، هه روه ها پاراستني له ريسوابون و زه ليلي، ديسان نايني ئيسلام مافي پاراستني ياسايي بو هاوالاتيان بريار ده دا له هه ر دهست دريژي بهك روويان ته ده كا له ده روه به ي يا له ناره وه، بو سه ر گياني به ي يامالي ياديني ياناموسي. ئيمامي عه لي خواي لي وازي بيت له باره ي خه لكي زه مي يوه ده لئ (پاره كاني نه وان (جزيه) بو سه وه نه درئ تا خوژنيان وهك خوژنيان به ي هه روه ها ماليان وهك مالمان به ي) زانايان تيكرا له سه ر سه ون ئاسايش و پاراستن بو زه مي به كان سه ركي سه رشاني پيشه وابه هه روه ها له سه ريه تي له پشتيانه وه به ده نكي و مه ترسيان لي دوو به اته وه. مه زه به ي پيشه وابه سه بو حنيفه له سه ر سه ويه واجب ته و له تاوانباريكي موسولمان به سترئ له كاتي كوشتني يه كيكي زه مي دا، نه وهش به سه نده (الراجح)، نه گه ر كوشتنه كه عه مدي به ي. زاناي مالكي شهاب الدين القرافي له په رتوكي (الفروق) دا ده لئ (به لئتي زه مي چهند مافيك بو نه وان له سه ر نيته واجب ده كات، چونكه له ناميژي نيته دان و له سه رو وولاتمان دا ده ژين، هه روه ها له زيه تي نيتمو زيه تي خواي گه روه زيه تي پتغه به سه ري خواو نايني

نیسیلامدان هبرکەسێ پەلاماریان بەداو دەستیان بۆ درێژ بکات گەر بەدووشەیهکی خراب یاغەبیەتێ بێ ئەوا زێمەتی خواو پیغەمبەری خواو نایینی نیسلام لەدەست دەدات^{۱۰}. زەمسی مافی گواستنەوی نازادی ئەدەرێتێ پۆشتو گەڕائەموو ژێانی پێژدارانە بەنازادییەکی تەواوو لەژێر چاودێری یاسادا.

پێشەوا ئەوزاعی بۆ صالحی کۆری عەلی والی عەباسی نوسراوی دەنێرێ کاتێ ئەتەرەپەک لەخەلکی زەمی لەشاخی لوشان شوێنیان بێ چۆل دەکاو دەلی (ئەوانە کۆیلەنێن تابتوانی بەنارەزوی خۆت لەوولاتیکەرە بۆ وولاتیکسی تریان پەوانە بکەیت، بەلکو ئەوانە سەرەست نازادن خەلکی زەمین^{۱۱}).

ب- مافی زمانەت و کەفالت و (سەود وەرگرتن لە دام و دەزگاکانی دەولەت).

ئەو فرمودەیهی کە پێشەوا بوخاری پێواپەتی کردوو (خەلکی لەم سیانەدا هاریەش، ئاو لەوەرگەر ناگر)، هەموو بەشەکانی تری لەسەر پێوانە دەکری، لەوانە پێژۆهەکانی رینگەویانو کاربەو سوتەمەنی و خزمەتگوزارییەکانی ئەلدارو بێ تەسل هەرەها خزمەتگوزارییەکانی گواستنەوی گشتی و تەندروستی و پۆلیس و تا دواپی ئەمانە بۆ تێکرای خەلکو دەولەت لەسەرەتی بەپێی پێویست بۆ هەمووانی دابین بکات.

ئەمە جگە لەوەی دەولەت دەبێ هەلسێ بەچاودێری کردنی پەککەرەتو هەژارو کەم دەستەکانو موچەیان بۆ دەستەبەر بکات؛ موسولمان بن یان ناموسولمان وەک یەک هەرەو کە عومەر رەزای خۆی لی بێت لە (بیت المال) موچەیی بەخەلکی زەمی دەبەخشی، عومەری کۆری عبدالعزیزیش بۆ والی یەکەمی دەنوسسێ (لەدوایدا سەیری ئەوخەلکەزەمیانەبکە کەتەمەنیان چۆتە پێش و بێ هێزو لاواز بونو تەوانای ئیشو کاریان ئەماوە لە (بیت المال) موسولمانان بێ بەشیان مەکە، ئەواندەي حالو گوزەرانیان بێ باش دەبێ).

لەسەر دەمی أبوبکر رەزای خۆی لی بێت، خالیدی کۆری وەلید لەگەڵ خەلکی حیرە رێکوتننامەپەک تۆماردەکات ئەمە دەقەکەمەتی (هەر بەتەمەنیک تەوانای کارکردنی

^{۱۰} فیهر المسلمین (یوسف القرضاوی، ص ۱۸.

^{۱۱} هەمان سەرچاوەی پێشوو.

نەبىن ياتوشى دەردوبەلەيك ھاتىبى يان ھەژار كەوتىپتۇ خەلكى سۈالى بىدەن، جىزىەى لەسەر لادەچىتو لەخانەى موسولمانانىش بەش بەھالى خۆى تەدەرتىتە چەندە لەخانەى كۆچۈ لەخانەى ئىسلامىدا ماىەو). ئىسلامو دەولتەى ئىسلامى نەركى خۆبەتى ھەسومافىتكى كۆمەلەيتە دابىن بىكات كە زەمانەتى (مافى كار) و (مافى چاودىرتى تەندروستى) (مافى دەست خستنى ژيانى نازادو رىزدار) و (مافى خىزان دروست كردن) و (مافى پەروەردەو فىتر كردن) و (مافى زەمانەتى كۆمەلەيتە) بۆ گشت ھاوولائىيان بىتتە دى. ھەلبەتە لىتەدا بورانى بە لەسەر ھەرىك لەو مافانە بدوتىن.

ج- مافەكانى تەبى كەسبىتى:

ھەندى لەزانانىانى ياساى دەستورى، مافەكانى كەسىيان كەردوۋە بەم لقانەى خواروۋە:

۱) نازادى گواستەنرە.

۲) مافى پاراستنو دابىن كەردنى ناسايش.

۳) نازادى نىشتەجى بوونو پارىزگارى لەژيانى تايىبەتى.

۴) نەھىتى نىردراوۋەكان (المراسلات).

تەمانەش وەك بىشقر رومان كەردوۋە بۆ گشت موسولمانو ناموسولمانى دەستەبەرەو پىتويست بەدەرتۆدەدان ناكات چونكەئىسلام سەنورو رىئ لەبەر تەسك كەردنەوۋەى نىبە سەبارەت بەر مافانەى كەدەبىن بۆمۆرۇف بىرپار بدىئو بەخەششىتكى خۋابى بە بۆى.

۲- مافەكانى ئابورى:

بىن گومان بونى تواناى ماددىو مالى ھۆكارىتكى سەرەكى بەختىارىو خۆش نودىبە لەژياندا، ھەر بەوھۆبەو مۆرۇف دەتوانن بىش بىكەوئو سەرفرازى بەدەست بەتتىن و زىيات نازادو سەربەخۆ بىتت. بۆبە بىرپاردانى مافەكانى ئابورى بەشپىكە لەبىرپاردانى كەراھەت و ژيانى خۆش گوزەرانى بەلكو وەلام دانەرەبەكى سەروشتى ھەزە شارارەكانى مۆرۇقىشە.

بەكەن لەمافەكانى ئابورى مافى مولكايەتەبە، قورئان بىرپارى مولكايەتە بۆمۆرۇف دەدات لەچەند ناىبەتتەدا لەوانە ﴿ولا تؤولوا السفهاء أموالكم﴾ و ﴿أو لم يروا أنا خلقنا لهم ما عملت أيدينا أنعاما لهم لما مالكون﴾ بەلام نەم مولكايەتەبەش، مولكايەتە جىنشىن و سوود وەرگىننە وەك قورئان دەفەرموى ﴿وانفقوا مما جعلكم مستخلفين فيه﴾ چونكە ھەسرو مولكەن، مولكى خۋابە،، مۆرۇقىش تەنھا جىنشىنىنى و سوود وەرگىتار وەبەرھىنانى لەسەرە. لەپىتويستى بەكانى نەم مافانەش (مافى پاراستنى مالو سامانە) لەھەسو دەستىتكى ئاباك، بۆبە شەرع بىرىنى دەستى دزو ياساى جەنگاندىن لەپىتارو

پارستنی مالو سامان لئناوچون وه حهرام کردنی هه موو جوړئ له جوړه کانی نیستغاللو
حهرام کردنی خواردنی ناروهانی مالی خه لکی بریار داوه.

به کیکی تر له موافه نابوری یانه (نازادی کاره له پیتناو بهر هه مهیتانی سامان) تیترو
یاله ریگه ی پیشه سازی یا بازرگانی یا همر هوکارنکی تر هه موو نه مانه مافیکي رهوان
نه گمر زهر نه دهن له کهسانی ترو (سوی) تیدا به کار نه مهتو به پاره ی حهرامه وه ناو گوړی
پئ نه کړئ وهك ماده د بېن هوؤ کمره کانو شتی تر.

به لام شرابو گوشتی بهراز دروسته زه می مامه لیمان پتوه بکات له نیتو میلله تی
خویدا چونکه لای نومان به مال داده نړئ. نهوی چه سپاوه نهو بهه خه لکی زه می قد ده غمی
هیچ کارنکیان لی ناکړئ که رهوابن؛ له سمرده می عه باسی به کانداه ناویانگ بوړنو
پیشه ی گرنگ وهك زهره نگره یو بزیشکی بهو پیشانه ش قازانجیکي گموره یان ده ست
خست تا بونه گموره ترین دوه له مه ند. نه م راستی به ش ادم مستر له (الحضارة
الإسلامية^{۷۷}) که سانی میژوونووسی تریش باسیان لیتوه کردوه.

۴- نازادی به گشتی به کان:

بابه تی نازادی به گشتی به کان به گرنگرترین لیکو لینه وه کانی یاسای ده ستوری داده نړئ
که رو لئ باوکی هه موو یاساکان ده گتړئ، لیکو لینه وه ی نازادی به گشتی به کان با به خ
به نازادی به نیسلا می به کانیش دده که ده ستور نه می کاته به پیره وی هاوالاتیانو شه پیار تیزئ
له هه موو لادانو سهریچی کردنیک له لایمن تاکوه بیت یان له لایمی ده سه لاته وه.
همروه ها نازادی به گشتی به کان نامازه ده که نه به کومه لئ مانی بنچینه می تاکو کومه لئ
مروؤو هاوالاتی له دوه له تدا^{۷۸}

به لام نیمه لیره دا بهو شتوه گشتگریو ره هایه وه ناگرین به لکو له سهر به شینکی
پاده وه ستین که پتویست به روؤشنی زیاتر ده کات چونکه شهوی با سامان کرد به سه به
تینگه یشتمان. نه گوچی له هه ندئ به شی نه م لیکو لینه وه ی دا تی هه لکیشنی هه بی نه وه ش
بؤ زیاتر روؤشن کردنموه توار کردنی مه سه له که به.

۱- نازادی به پیره باوه ی:

^{۷۷} ادم مقدوؤه لئ ناسی سویسری خاوه نی کتیبی (الحضارة الإسلامية في القرن الرابع الهجري).

^{۷۸} العربيات العامة راشد الغنوشی ص ۲۴.

ثانی نیسلام نم تازادی بهی لهم نایته‌دا بریارداوه ﴿لا اِکراه فی الدین﴾ البقرة ۲۶۶ نورهش بووه بنمره‌تیکي زور گموره له‌نیسلامدا. که به‌هژیوه موسولمان بریاری بیروباوهری هم‌سو خارن ناینه‌کان ده‌دات.

له‌تفسیری ابن کثیرو شوکانی‌دا له‌باره‌ی هژی دابه‌زینی نایته‌ی ﴿لا اِکراه فی الدین﴾ موه‌هاتوره عبدالله‌ی کوری عباس فرمویه‌تی: نافره‌تانی انصار له‌سهرده‌می نغامی‌دا نه‌گه‌روه‌چمیان نه‌برایه، به‌لینیان ده‌کرد که نه‌گه‌ر بزینو کوریتکیان ببن نه‌واده‌یکمن به‌جوله‌که، کاتئ ختلی بنو نظیر که جوله‌که سوون به‌وده‌رده‌برانو کوری انصاره‌کانیان له‌ناردابوو، پارکی ثوانه‌ووتیان رتگا ناده‌ین بینه جوله‌که، خوی گموره‌ش شو نایته‌ی دابه‌زاند. شو باوکانه به‌بژچونی خویان وایان زانی کوره‌کانیان ده‌باریزن له‌شوین کموتی نایتی دوژمنه‌شهرکه‌ره‌کانیان. له‌کاتیکدا ثومان هر به‌صنالی چونه‌ته سر نایتی ثومان. بژیه خوی‌گموره قه‌دغه‌ی زورکردن له‌ناین دا ده‌کات.

دیاره بیروباوهری نیسلامیش شوینه‌که‌ی دل‌ه‌وزورکردن لی زورناشایسته‌یه وه‌هیچ خیری له‌موئاینه‌دانی‌یه که له‌سر دور روویی و رویاصایی دابه‌زری پاشان نایتی نیسلام بو موسولمانان بریاری‌داوه که یه‌ک بونی ناینه‌کان مه‌حاله، رۆژتیک نابی هه‌مووخه‌لکی یه‌ک میلله‌تو دین بن. ﴿ولو شاء ربك لآمن من فی الارض جمیعا﴾ به‌لام دیاره خوی گموره شوئی نائی^{۱۱} له‌بمر شه‌ریتگی‌ی ناشتی و ناسایش و پتکه‌وه ژیان نایته‌دی نه‌گه‌ر بریار نه‌بئ خه‌لکی ناینی خویان بگرنو له‌و باره‌یه‌وه وازیان لی نه‌هیتری هه‌ر زورکردنی به‌کارتیکی نایه‌وا داده‌نری وه‌نازادی بیروباوهر پتشی هه‌ر تازادی‌یه‌کی تره چونکه شو بنچینه‌و بته‌مای هه‌موو نازادی مافه‌کانی تره.

^{۱۱} که هه‌لین خوی‌گه‌ره له‌بمی ناینه‌واته به‌زور نا به‌لکو به‌حوسن و برامی خویان.

(که له که به و کان (مترتبات) له نهم ما فی لازادی نایینی)

نهم نازادی به چند شتی بک پیویست دهکا له نجام بدرین:

۱- ریگه دان به چی به جی کردنی دروشه نایینی به کان له شوینو کاتانهی نایینه که میان دیاری دهکا، هم موو شو به لئینهی که له نیوان موسولمانانو خاوهن بهراوه کاندای مژور دهکران کۆمهله به نئیتیکی بنچینهیی له خۆ دهگرت له صمیر بریار دانی شو مافانه. له به لئینی خالدا ههیه (بزیان ههیه زهنگ لی بدن له مهر کاتیک دهیانه وی شو یاروژ تهنها له کاتی نوێزه کان نه بئ و هه خاچه کانیان بئنه دهر رۆژانی جهژنیان) وه هه موو به لئینه کانی تریش به لکو شووه ناوهرۆکی به لئینی زه می به.

(توماس ارنولد) دان به و ده ده نئو له باره ی (شوینی بیزه نظی به کان که موسولمانان دهستیان به سردا گرت) ده لئ (ریگه یان بی نهدرا دروشه نایینی به کانی خۆیان جی به چی بکهن بی شووه ی که س ریگه یان بگرئ. مه گمر هه ندی قهیدو شمرت نه بی که به سه ریاندای سه پایوو شووه له بهر رونه دانی ههر هه لچون ولتیک که و نئیتیکی نیوان نایینه جیا جیا کانو نه ورۆژاندنی تهعه سوپی نایینی که له ناکامی دهر خستنی دروشه نایینی به کان به شتوازیکی هه لئانو پۆز لئیدان دروست ده بی تاوه کو هه ستر سۆزی نیسلامی بریندار نه بی⁶⁰) له بهر شووه دروست نری به بۆ هه ج پیاویکی موسولمان که ژنی خاوهن پهراوی هه بی ری له ژنه که ی بگرئ هاو توچۆی که نیسه بکات و هه رچی ئمرکی نایینی خۆی ههیه جی به چی بکات.

(لویرتسون) له بهر توکی (میژووی شارلکن) دا ده لئ (موسولمانان تهنها خۆیان توانیان غیره تی نایینی و رۆهی لیبووردهیی بهرام بهر شوین کموته ی نایینه کانی تر بیکه وه گرئ بدن. وه نه وان له گه ل شو حه زو شه و قه میان بۆ بلاو کردنه وه ی دینی خوا، هه مرکه سی نایینه که یانی پی قیو له بووه وازیان لی هئناوه و سه ره ستر بیرون له به جی هئینیان فه رمایسته نایینی به کانی خۆیان⁶¹).

⁶⁰ الدعوة إلى الإسلام لرنولد ص ۷۹.

⁶¹ (غیر المسلمین) دهکته یوسف القرضاوی ص ۲۱.

۲- ریگه‌دان به دروست کردنی کلتیسو په رستگا.

مسه‌له‌ی دروست کردنی کلتیسو په رستگا، زانایان رای جیوازیان له باره وه میوه وورد کاریان تیدا کردوه. نوه‌ی نیمه به په سندی دهینین، له کاتیکنا د عبدالکریم زیدانو قرضایو و کومه لیکي زوری زانا هاوچرخه کاتیش په سندیان کردوه نوه به که زهیدیه کان واین قاسم المالکی باسیان لیتوه کردوه که دروسته خه لکی زه‌می کفیسو په رستگای تر له‌شاره‌کانی موسولماندا دروست بکن وه له باره‌ی به‌زور کردنوه‌ی ان نه‌گه‌ر پیتشه‌وا ریگه‌ی دان. چونکه نیسلام برپاره ده‌دا خه لکی زه‌می له‌سهر شاینی خویان بن، له پیوستی په‌کانی شو برپارده‌ش نوه‌یه ری‌پیان بدری به دروست کردنی په رستگا بویان شو به لیتشه‌ش پیاده‌بوویو له‌سهرده‌مانی خیلانه‌تی نیسلامیدا.

۳- ریگه‌دان به نه‌نجامدانی ههر کاره‌ن له تاینیاندا پین دراه پین.

زاناکان ریگه‌ناگرن له‌خه لکی زه‌می شراب بخونموه وگوشتی به‌رازیش بخونو مامدله‌ش به (سو) بکن له‌نیوان خویاندا هه‌روه‌ها ریگه‌له مه‌جوس ناگرن خوشکی خویان یان کچیان ماره بکن که‌تیمه شو کاره به اکبر الکبائر داده‌نیتین دیسان زاناکان وه که باسیان کرد ریگه له موسلمانیش ده‌گرن که زهره له شه‌رابو به‌رازی ناموسلمان بدن به‌لام شو‌نایش ده‌بیت چاودیری سیستمی گشتی وولات بکنو شو کارانه به ناشکرا نه‌فجام نهدن به لکو له‌ناو مالو ژینگه‌ی خویان له پیتاو پروونه‌دانی فیتنه و نازاوه.

۴- نازادی فیترکردنی مناله‌کانیان:

نوان مافیان هه‌یه، مناله‌کانی خویان فیتری به‌مره‌تو بیرویاوه‌پوره‌وشتی ناینه‌که‌پیان بکن، مافیان هه‌یه خویندن‌گای تابه‌ت به خویان دا به‌مزرتین. په لگه‌ش بونه‌مه له پاش پرگارکردنی خه‌په‌رو سه‌رکه‌وتنی موسلمانان به‌سهر جووله‌که‌کاندا، هه‌موو ده‌ستکه‌وته‌کانیان کوز کرده‌وه و له‌ناویاندا نوسخه‌یه‌کی تموراتی تیدا بوو. پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فرمائی به گپړانه‌وه‌ی کرد بویان. نوان مناله‌کانی خویان فیتر ده‌کردن پیغه‌مبه‌ری خواش قه‌ده‌غی نه‌کرده‌وه نه‌هی لی نه‌کردون. بزو شوینه‌که‌ش به لگه‌ی ناری ههر شویتیک بیت.

۵- ریگه‌دان به بالگه‌تر کردن بون لاینه‌که‌پیان:

پیتویست ده‌کات له‌ناست نهم مسه‌له‌یه‌دا هه‌لوتسته‌به‌ک بکمینو که‌می تیتیدا رزبچین له‌بهر نوه‌ی بابیه‌تیکي ووردو هه‌ستیاره‌و تهم مزی له‌سهر نوه‌ش له‌بهر که‌می یاخود نه‌بوونی چاره‌سری ووردو تمواو له‌لاین زانایانی کونموه، به‌لام زهرورته‌ی مسه‌له‌که

وای لعزاناو بیویاره هاوچه رخنه کان کرد کفرای خویان لهم باره یوه ده برین وه چاره سمری رینکو گونجاو له گه ل رینمووی نیسلام و رژی سمردهم پیشکesh بکه ن. د. عبدالکریم زیدان ده لیت: نهوهی ده بیسین ده رختو ناشکرا کردنی چاکی ناینه که یانه و گفتو گۆ له گه لیان به جوانی به چونکه نیسلام به چاکی باس له پیغه مبهریان ده کاتو باسی نهوهش ده کات کشره ریعه ته کانیا ن باشی تندیابه و فرمانیش ده کات گفتو گۆی جوانیا ن له ته کدا نه بنام بدریت. خوی گموره ده فرموی (ولا تجادلوا اهل الكتاب إلا بالتي هي احسن) العنکبوت ۶۴. که واته گفتو گۆ را گۆزینه وه به جوانی دور له هه راو به گۆدا چوون له کاروباری نایندا له کاره هه لاله کانه بۆ زمی یه کان)^{۱۱}

مامۆستا د. یوسف القرضاوی ده لئی (له سهر نومان (اهل الكتاب) پتویسته ریز له ههستی نهو موسلمانانه بگرن که له نیتوه ندیاند ا ده ژین وه چاوه دیری هه بیسه تی ده ولته تی نیسلامی بکه ن که چه تری پاراستو چاودیر کفریانه. دروست نیه بۆیا ن به ناشکرا جوین به نیسلام و پیغه مبهیره که ی و نامه که ی بده ن ههروه ها دروست نیه ره و اج بهو بیرو باوه رو بۆ چوونانه بده ن که بیچه وانه ی بیرو باوه ری ده ولته تو دینه که یه تی نهوانه نا که به شیکن له بیرو باوه ریا ن وه ک سی خوایی لای مه سیحیه کان. روته که ناشکرایه نه گهر له مه قیده وه بیرو باوه ریا ن بی دوسته.

ههروه ها مامۆستا راشد الغنوشی له په رتوکی (الحرسات العامه) له ژیر ناو نیشانی (تازادی ده برین بهرگری به له مه قیده یا بانگهواز بۆ کردن یا رهنه گرتن له که سانی تره) دا ده لیت: پیغه مبهیران سه لامی خویان له سهر بیست نمونه ی بهرزو جوانیا ن پیشکesh کردوه له گفتو گۆدا له گه ل بهرامبه ره کانیا ن بۆ را کیشانیان به لای نیسلام و پووچهل کردنه وه ی به لگه له رزۆ که کانیا ن نه وهش له پیتناو ره گ دا کو تانی بیرو باوه ر له سهر بنه مایه کی پته و له به لگه کان. نه مری نیمه له نیتو چوار چیتوه ی ململانی ته کی عه قیده یی دا ده ژین پیوستیمان گه لی زۆره به سوود بهرگرتن لهو رو به رو بو نهوانه ی که له نیتوا ن تیراهیم پیغه مبهیره ده سه لاتداری وولاته که یو تیراهیم له گه ل باوکی و هه موو پیغه مبهیرانی تر تا خاتم روویان داوه. وه چۆن به لگه و بیسانوی دژه کانیا ن به جوانترین شتیه چاره سهر کردوه دور له قسه ی سوکو هه راو هه لپه رژان به یه کتردا که چه ده لی فیکری و سیاسی نه عوازی. ههر له سهر نهو ری رۆشنه ی پیغه مبهیران بوو له سهر

^{۱۱} احکام الذمیه و المستامن د. عبدالکریم زیدان ص ۱۰۱

دەمى ھاۋەلان شويتىنكەموتوان ژيانى فيكىرى خۇيان پيادە كەرد ھەروھە لە چاخە
 ئىسلامىيە گەشەكاندا سىمئارو كۆپى فيكىرى لەنتوان گروپە ئىسلامىيەكاندا لەنتوان
 شويتىنكەموتوانى ئاينە جياجياكاندا شەنجام نەدرا لەوانە زەندەقىيەكان لەكۆشكى باشاكان
 ياخۇد لە مزگۇتەكاندا بىن ھېچ سانسۆزى لەلايەن دەسەلاتەۋە مەگەر بەبەلگەۋ دەلىل
 بەشداريان بىكردايە. ديارە نەۋەش دەربېرىنتىكى ئاشكراۋ ديارى لى پۈوردەمى ئىسلام ۋە
 پاپە گەۋرەيەيە كە داۋەيتىيە عەقل ۋە زانست ۋە ئازادى. تەنناتەت زانائى شەھىد (د.
 اسماعيل الفاروقى) مامۇستاي زانيارى بەراوردى ئاينەكان لە زانكۆى (قەبلى) ئى
 ئەمىرىكى لە لىكۆلئىنەۋەيەكى گزنگى دا سەبارەت بە (مافەكانى ناموسلمان لەدەۋلەتى
 ئىسلامىدا) دەئىت: بەراستى زەمى يان ھاۋالاتى نا موسلمان لەدەۋلەتى ئىسلامى دا
 مافى ناساندىنى نىرخ ۋە بەھاي لە نىتۈندى خۇيدا ھەيە بەمەرجى ھەستى موسلمان بىرىندار
 نەكات، ديارە گومان لەۋەدا نىيە كە مافى دەربېرىنى راي خۇى ھەيە لەچۈر چىۋەي
 ياسادا كەھەموۋ لە ناستىدا مەل كەچن ۋە لەۋ سەنورانەشدا كە بەھەمان شىۋە ھەستى
 زۆرىنە پىشپىل ناپىت مافى كە مەينەيە راي خۇيان ھەبىت خۇ ئەگەر مافو شەركى
 موسلمان بىت كە بانگەۋازى خۇى نىشان ناموسلمان بەدات ئەۋا بە پىنچەۋانەشەۋە مافى
 ئەۋانىشە، خۇ ئەگەر لەۋ كاتەدا مەترسى لە نىمان ۋە باۋەرى موسلمانان كرا ئەۋا تەنھا
 چارەسەر ئەۋەيە موسلمانان بە خۇياندا بچنەۋە ئىمائىتان زىياتر چەسپارو دامەزراۋ بىكەن
 يان چارەسەر لە رېئى پىرسىار لەزاناكانەۋە دەبىت، ھەلبەتە ئەمىر لەگەل ئەۋىتتىشكەموتنە
 نۆىيەي ھۆكانى پەيۋەندى كەردن، ھېچ بەرەست ۋە كەنارگىرىيەك ناتوانى بىكرى، ھەر
 گەفتو گۆۋ بەرەسەرچ دانەۋەيەك بەھەر ھۆكارى دەگاتە موسلمانان ۋە تاكە شىۋازى
 پاراستن لەھەرگەفتوگۆۋ ۋە تەبەك ئەۋەبەۋتەۋ گەفتو گۆيەكى سىرو تەۋاۋترو گۇنۋاۋتر
 لەگەل ئەقل ۋە ژىرو راستر لەۋان پىشكەش بىكرىت،
 ئەۋەتتەئى مەۋدەۋى پىشەۋەي زانائىنى ياساى دەستورى ئىسلامى ھاۋچەرخ زۇ
 بەئاشكراۋ يەكلاكەروھە بىپىارى ئازادى ناموسلمان دەداتو دەئىت: ناموسلمان
 لەدەۋلەتى ئىسلامى دا ۋەك موسلمانان ئازادى رەۋاردان ۋە نوسىن ۋە راۋ بىركەندەۋە
 كۆپۈنەۋەيان ئەبىت ھەبىت ۋە دەبىت لەم بۋارەدا ھەرجى قەيدو سەنۋور ۋە پابەند بۋونىسك
 ھەيەبۇ ئەۋان بۇ موسلمانانىش خۇيان ھەبىت، رىتگەيان ئەدەرى رەخە لە ھەكومەت ۋە
 كارگوزاران تەنناتەت سەمۆكى ھەكومەت خۇشى بىگرن لە چۈر چىۋەي شەرىعى ۋە ياسادا،
 مافىان دەبىت لە رەخە گرتن لە ناپىتى ئىسلام ھەروەك مافى موسلمانانىشە رەخە

لهمه زهه ب و دینیان بگرن. پتویسته لهسه ر موسلمانان سنووری یاسا نەشکینن له ره خه کانیاندا ههروه که لهسه ر نەوانیش پتویسته، نازادی تهواویان ده بیته له پیا هه لدان و ناشکرا کردنی ناینه که بیان . خۆ نه گهر موسلمانیکه پاشگهز پوهوه له ناینه که می شهوا تاوان به لاکه می لهه ملی خۆ می ده بیته و، ههروه ها زۆر له ناموسلمانان له دهوله ته می نیسلامی دا نا کر می لهسه ر هه یج بیرو باوه رو کرده هه یه که به ویزدانیان نه خوات. نه توانن هه موو کار می ته نجام به دن که له گه ل ویزدانو کرده می خۆ بیان گو نجاو بیته به سه رج می پیچه وانه می یاسای دهوله ت نه بیته^{۳۳} ههروه ها مامۆستا راشد الغنوسی له هه مان په رتوکدا لاپه ره ۲۹۳ دا ده لیت ته میه می له گه ل شه رایه داین به سه رج می گشت لایه که پایه نه ده بیته به نادابی گشتی یه وه له گه لته و گۆدا کات می که می بریار لهسه ر مه زهه بیته که ده دات پتویسته دان به ریت به مانی به رگری کردنی شه که سه له مه زهه به که می تا چاکی خۆ می خرابی ده که می ده بهات شه وه ش کرۆکی کاری هه موو بانگهوازیکه که ده یه ویت خه لکانی تر به لای خۆیدا رایکیشیت له ریتگی ده رختنی چاکی بانگهوازه که می و خرابی به رامبه ره که یه وه . وه مامۆستا الغنوسی ووته می بریاری مغربی (المهدی المنجره) نه قل ده کات که ده لیت: له نیسلامدا سنوور نی به له ده رختنی راو بۆ چووندا وه من ته ده ای هه ر زاتایه که ده که م هه رچی یه که بیته یه که ته فیر به دات لهسه ر شه وه نیسلام سنووری لهسه ر ده برینی راو بۆ چوون داناه، ، ده برینی راو بۆ چوون زامنه شه گهر مانی که میکی تر پیتیل ته کات) پاشان له شه رحی شه وه دا ده لیت: نیسلام له ده ره وه می هه یج که می نیکی نه سه پاندوه به سه ر نازادی دا، گرنه گ شه وه به نازادی خۆ می ده می شه وه می به وه می نازادی که سانی تر جگه له خۆ می زهوت به کات ده می به سه ر دا بگریته یان نازادی بیته ده رگایه کی سه ر هه لدانی سوۆی تابه فه گه ری یان خه لته کی و نازا وه می ناینی چونکه نازادی به هایه کی مرۆفی یه که جار بلنده مانای خۆ می له ده ست ده دا شه گهر به هاکانی راستی و چا که و دادگه ری جوانی تیدا نه ما .

وه نه رخی نازادی به هیزو گران ده بیته به نه ندازه می شه وه می چه منده هیزو دلنیایی و دادو ناشتی و ناسایش به ژیان بیه خشیت .

له راستیدا به لگه می شه و زانایه به هیزه به لکو هه ر شه وه راسته پشتی پی بیه ستریت له به ر شه هه موو به لگانه می باسیان کردوه وه هه ر شه وه به ره تیشه له بریاردان لهسه ر

^{۳۳} الحریات العامة فی الدولة الاسلامیة راشد الغنوسی ص ۷۷ مرکز دراسات الوحده العربیة

تایبان هروره ها که سلف (پیشین) باسی شهویان نه کردوه که هژکانی هلهو شانندهوی به لیتی زهمی بانگموازی خاوهن پراو بیت بز ثاینه کمیان، پیغه ممبری خواش ﷺ له گمل هاره له کانی شهویان به صرح نه گرتوه به لکو پیغه ممبر ﷺ به ناماده بونی هاوه لآن گفتو گوی له گمل خاوهن پراوه کان کردوه، قورشان باس له گومانو بیانی هه موو تا قهوا تابه فیه که ده کاو پاشان هه ر خوی وه لامی گونجاریان ده داتمه، دیاره شوگومانو بیرو بزچورنانهش لهوکاته ده له نیو کومه لگای نیسلا میدا بلاوهی کردبو وه پیغه ممبریش ﷺ سرچاوهی شوگومانو قسه لژکانی به لاهه گرتگ نه بوو کی دبیلو و کی پراواجی بی ده دات به لکو تنها وه لامی نه دانمه بیان چاوپریی وه لامی خوابی نه کرد.

بویه له هه موو باریکدا سیناریوی کۆرو ووت وویژه کانی هه موو لایه کیان له قورناندا بلاوده کرایمه، قورنانیش فرمان به دواندن جواتترین شیوه ده کات (وجادهم بالتي هي احسن) النمل ۱۲۵ دواندن و گفتو گوش (مجادلة)، ده خوازی ریتگه به بهرامیبر بدری تا ده لیلو به لگه کانی خوی بخته روو وه ک قورنان ده فهرمووی (قل هاتوا بوهانکم ان کتم صادقین) البقرة ۱۱۱ توماس آرنولد ده لسی: قهشهی نسطوری طماساوس، له زۆریک له مه سه له نایینی په کاندایا به ناماده بونی خه لیفه هادی وهارونه رهشید، کۆرو سیمیناری ده بهست، مأمونیش سرۆکی هه موو تابه فیه کانی بانگ ده کرد تا سیمینار له گمل موسلمانان له بهغدا به بهست، (یزدان بخت) سرۆکی مانه وی په کان له سه رده می خویدا به شداری نهو سیمینارانهی کردوه. له کۆتایی دا (به هه ر به کی نه م رایه ی لا په مند نیه) ده لیتن: نایا نیسلام نه ونده لاوازه تا بترس و سل بکات له گفت وگۆو کۆری روو بیروو بوونه مه و نه توانی شه فجامی بدات؟ نایا دروسته بانگه شهی نازادی بانگموازی نیسلامی له جیهانو وولاته مه سیحی په کانو ثاینه کانی تردا بکه مین پاشان خزمان بانگموازی ناینه کانی تر له موو لاقماندا قه دهغه بکه مین؟ نه مه دوو جه مسه ری په که شایسته می موسلمانان نیه.

۴- مافه کان و نژادی په سیاسی په کان:

بریتی په لهو مافانهی ریتگه ده دن که سی به شداری حوکم بکات بیان فشار بیان کاریگری له سر هه ییت:

پوخته می باس کردنی نه م بابه ته له م توهراندها خوی ده یینیته مه:

۱- مافی پینک هینانی حزبو کومه له و نه قابه کان.

۲- مافی کۆبوونمهو و پتیکهش کردنی راو پتچهمانه بوونو سوود و هرگرتن له هۆکاری راگه یاندن.

۳- مافی بوونو هاوبهشی کردن له بهرپۆره بردنی ریکخراوه جیاوازه کانی دهولهت.

۴- مافی ههلبژاردنو خۆ پالۆتن.

۱- مافی پتیکهبنانی حزب و کۆمهله و نهقابهکان:

دهستوورو یاساکانی دهولهته نوێیهکان دان به بوونی مافی هاوڵاتیان دا دهئین لهخۆ ریکخستنیاان له چوار چێوهی سهندیکایه کدا که بهرگری له مافه کانیان بکات، بیان بۆ بهشداری و کاریگهری له دهسهلاتی سیاسی له پێی ئهو حزبانهوه. لێره دا ئهم پرسیاره سهر ههلهدهات نایا ئایینی ئیسلام دان نهئێ به فره حزبی سیاسی؟ وهلام: بهئێ چونکه ئیسلام بریاری گهورهیهی ئۆمهتی ئیسلام دهات، کاروباری ههلبژاردنی خهلیفه و دهسهلاتی سیاسی داوته دهست خهلك وه فرمانی بهیاده کردنی شو راو چاودێر کردنی دهسهلات و ههول دان بۆ چه سپاندنی فرمان به چاکه و نههی له خراپه دهات، دیاره حزب و ریکخستنه سیاسییهکان گوفیاوترین هۆکاری نالۆ گۆپری دهسهلات و جێهه جێ کاری نهو دروشم و کارانهن له کۆمهلهگا نوێکاندا پاش ئهوهی نالۆزی زیاتر له کار و باره نیداری و سیاسییهکانی بهخۆوه دیوه، بێ گومان فره حزبی زامنی رێگرتنی ستهم و چهوساندنهویه، عهلی پهزای خوای له سهر بێت بهوه رازی بوو خهوارجهکان وهك فکرو کۆمهلهی خۆیان پیننهوه به مەرجهی واز له جهنگاندنی موسلمانان و به کافر زانیان بێتن ئهوهش نیشانهی قبول بوونه به فره حزبی سیاسی.

بهرهت لهم فره لایهنییه دا ئهوهیه که له چوار چێوهی ئیسلامدا بێ وهک سیستمیکی گشتی، نهگهر کۆمهلهگا ههموو ئیسلامی بێت ئهوا جگه له ئیسلام دهستوور و ناسنامهیهکی تر ههلبهزێت، دهولهت و کۆمهلهگاش ئیسلامی نابێت نهگهر زۆریهه خهلك دهنگ بۆ ئیسلام نهدهن وهک بهرنامهی ژیان لهو کاته دا بوونی چههند حزینکی نایدۆلۆجی پتچهمانهی ئیسلام ناسایی دهبێت و بوونی له دهرهوهی بازنهه حوکمو دهسهلاتدا کۆمهلهگای مهدهنی و رهوتی گشتی بهرهو پیش دهبات، نهگهر ئهوه حزبه سیاسییه ناشکرایانه چالاکێ خۆی نههجم بدات گهله لهوه باشتره بیهنگی و بیهتته حزینکی نهئینی تۆقینهر و لهپهنهانی داو بهرپۆگهه نارهوا خهلكی بۆ لای خۆی بانگ بکات پاشان لایهن و ناراسته فیکری و عهقیدهیهیهکان ههرگیز به شێوازی لێسدان و رهقی

چاره‌سمر نابین به لکو به رویره‌روو بوونه‌وه‌ی فکری و روشنی‌کردن و ده‌لیل و به‌لگه
 نیشان‌دان ده‌بیت، مه‌گه‌ر خوی‌گه‌وره نافر‌موی (قل هاتوا برهانکم إن کنتم صَادِقِین)
 البقره ۱۱۶

نوه‌مان بیرنه‌چیت رازی بوون به فره لایه‌نی سیاسی بهو شیوه گشت‌گیره تا‌که زامنی
 به‌دیها‌تنی به‌که‌به‌کی نیشتمانی به هه‌روه‌ها پاراستنی و ولاتی نی‌سلام و گه‌لانی
 مو‌سلمانه و کهسانی تریشه له شه‌رو تیا چوون و له‌دمت دانی توانا‌کان و فهوتانی خه‌لگ و
 وولات.

خۆ ئه‌گه‌ر باسی خه‌لکانی زه‌می و ناموسلمان بکه‌ین له‌م باره‌به‌وه، ده‌بینین به‌که‌م
 ده‌ستور که پی‌تفه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌شاری مه‌دینه‌دا داینا، پریاری بوونی شه‌واته‌ی داو
 چه‌نده‌مافتیکی بۆ دیاری کردن که ناشکرابه له شه‌ریعه‌تی نی‌سلامی دا وه‌بوونه ها‌ولاتی و
 به‌کسان له‌گه‌ل مو‌سلمانا‌ندا بۆیه هیچ ری‌گری نی‌به له‌به‌رده‌م خۆ ری‌کخستیان له پیتساو
 به‌رگری کردن له‌مافه‌کانیان با له چوار چیه‌ی حزی‌تیکی ناشکرادا بن گرن‌گ نه‌ویه له
 بازنه‌ی یاساو ده‌ستور و سیستی گشتی نی‌سلامی نه‌چیتسه ده‌روه‌نه‌مه‌مو هه‌ندی له
 بی‌ریاره نی‌سلامی به‌کان چاره‌سه‌ریکی تری شه‌م مه‌سه‌له‌یه‌یان پیتسینار کردووه شه‌ویش
 چوونه ری‌زی حزیه نی‌سلامی به‌کانه گه‌ر ده‌یانه‌ویت به‌شداری ژیا‌نی سیاسی بکه‌ن هه‌روه‌ک
 مامۆستا مصطفی مشهور شه‌ر فتوا‌یه‌ی داوه و راشد الغنوشی یش بۆمانی نه‌قل کردووه
 ده‌لیت: به‌راستی نی‌سلام له‌گه‌ل فره حزی و نازادی بی‌رو را‌دا‌به. زۆر له‌که‌س ناکات
 په‌یری‌ه‌وی ناین بیت ((لا اِکراه فی الدین)) نی‌سلام مامه‌له له‌گه‌ل ناموسلمان له سنووری
 دادو ناسایش ده‌نه‌خشینی و ته‌واوی مافه‌کانیان به‌ده‌س ده‌هیتیت (چی بۆ شه‌واته بۆ
 نیتمه‌شه وه‌چی بۆ نیتمه‌یه بۆ شه‌واتیشه)، برایانی مو‌سلمانی‌ش با‌ه‌وریان بهو فره لایه‌نی‌به
 هه‌یه شه‌وان له سالی ۱۹۲۸ هه‌ه‌و کاره‌ی بانگه‌واز ده‌که‌ن لی‌یان نه‌بیستراوه و
 نه‌بیتراوه خراپه‌یه‌ک به‌ پروی هیچ مه‌سیحی و جووله‌که‌یه‌ک به‌هۆی بی‌رو با‌ه‌ریانه‌وه
 شه‌قیام دا‌بیت به‌لکو رازین به‌وه‌ش مه‌سیحی له‌ری‌زی حزی نی‌سلامیدا هه‌بیت و کاریکات،
 با‌ه‌ریشیان به‌ویه که نی‌سلام به‌هیزترین زامنی به‌که‌بونی نیشتمانی به، تیبینی و ته‌ی
 مکرم عبید بکه‌ن: (من مه‌سیحیم سه‌باره‌ت به‌نیشتمان عه‌قیده‌ی مو‌سلمام هه‌یه)
 پاشان مامۆستا مصطفی مشهور فه‌توا‌ی ری‌گه چاره‌یه‌کی تر ده‌دات بۆیان نه‌ویه

(که حزینتیکی مسیحی دایه زرتین له سسر بنه مای هاوولاتی بون) ^{۱۴} واته لمو کاته ی نهمیانموی بیته ناو ریزی حزینتیکی نیسلامی به وه.

د. یوسف القرضاوی سه بارهت به وهی ناموسلمان چون بتوانی بجیتته ریزی حزنی نیسلامی به وه ده درختنی خاله هاوبه شه کانی که وا ده کا موسلمان و ناموسلمان چون له یه ک حزیدا کؤ بکاتمه وه له پاش ده رکردنی نه فته توابه ی که رینگه ده ده به وهی مسیحی به کان حزنی سیاسی پتیکه وه بنین له کاتیکدا نه یانه ویتت به یه وهندی به حزینتیکی تره وه بکه ن دا ده لیتت ته نانهت نه گمر حزینکمان له سسر بنه مایه کی نیسلامی له پتساو چاکساز ی دا پتیکه وه نا نوا هدرگیز نه وه رینگر نابیتت تا نیتمه و برا مسیحی به کافان له سسر زورتیک له مه سه له کان ریتیک بکه وین، له کؤننگره ی دانیشترانی تمه دوابی به دا نیسلامی به کان و دینداره مسیحی به کان به ک هه لوستیان هه بوو، شیخی نه زههرو بابای فاتیکان به ک رایان هه بوو لمو باره یه وه. نه وهش مانای نه وه یه با له نایششدا جیوازی هه بیتت نه وا هیچ ریگر نی به له وهی سه بارهت به هه ندی له مه سه له کان خالی هاوبه شو به ک تپروانین هه بیتت.

نیسلام نه وهی بریار داوه (لکم دینکم ولی دینن). همر چه نده شاینی خؤمان بزؤ خؤمانه و ناینی نه وانیش بزؤ خؤیانته به لام نمندازه یه ک لیتک حالی بوون و هاوبه شی هه یه له نیرانماندا. نیتمه هه موومان موسلمانان و مسیحی به کان له دژی بی دینی و به ره لاین هه روه ک دژی نیمیریالیهت و داگیرکردنی جیهانی و ده ست خستنه کاروباری وولاتان و چه وساندنه وهی لاوازه کانین به هه مان شیوه هه ردوولامان دژی سته مه کؤمه لایه تی به کان و به کؤیله کردنو ده مالاتی به هیتز به سسر لاوازو ده وله مهنه به سسر هه ژارداین، نیتمه دژی فساد و به رتیل و رووخانی کؤمه لاین ، نایا نه وه به ره به سته له به رده م برا مسیحی به کان نه وانیه باوهریان به وچه ملک و پرنسیپانه هه یه تا له چوار چپوهی نه و حزبه نیسلامی یانه دا خؤرتیک بجهن کمنو پرؤسانه یان مه به سته ؟

هه روه ها ده لیتت: له ریژوگاری بیتشه وای شه هید حسن البنا دا چه ند برابه کی قبطی هه بوون له لیژنه ی سیاسی مه لبه ندی گشتی برابانی موسلماناندا کاریان ده کرد، پتایوتیکی به ریژ هه بوو ناوی (دیتری موسی) بوو، نه نداسی نه نجوومه نی پیرانی میسری بوو، به شداری نه وکؤننگره نیشتمانی یانه ی نه کرد که حسن البنا له شاره کاندای له سسر مه سه له

نیشتمانی به کان دبیگرت، هروره ها مسیحی به کی تر هه بوو ناری د. نصیف میخانیل پسپوری پرژوهی قهناقی سویس بوو چونکه یاسا ناسیکی به توانا بسو، نوو نوروانه ش به لگن له سر نهوی هیچ به ریستی نی به له بهردهم هاوکاری له گه ل قبطی به کان له کاری سیاسی دا^۱ نه گهر کسیتک هم و مرژیک له م مسه له یه دا شهینتت شو له نه نجاسی کو مه لیک شته وهیبه له وانه نه بوونی بیشیکی روون سه بارهت به مانای نه ندام بوون و په یوه ندی کردن به حیزی نیسلا می یه وه ... مه بهست شه وه نی به ناموسلمان له حیزی نیسلا میدا بیته ناراسته کار و پروه رشیاریک یا خود بیته فرماندهی ویلا به تی یان بانگخواز له کارویاری پروه دهی نیسلا می و تشریحی عه قیده یی به لکو مه بهست پی یی بیته لاین گرو پالپشتیکی به هیز له به دبهیتانی پرژوهی نیسلا می دا که داد بو نیمه و توانیش دابین ده کات بو شتیه به پستی پی بی به سرتیت.

زانایان ریگه یان داوه به پشت به ستی به ناموسلمان هم دوو مه رجه :

۱- پیوستیمان پی یان هه بیت. ۲- متمانیمان پی بکرت.

پیغه مبهری خوا ﷺ پستی به هاوه لگه ران (مشرکین) به ستوه شه وه ش گه وده ترین به لگه به به لکو زانایان پی یان داوه پروه کهنه وه زاره تی جی ته جی کردن له مبه وهر گرتسی پوسی نیش و کار له ده زگاکانی دولتت وهک دواپی باسی ده که بین دهی چون دروست نی به په یوه ندی به حیزه نیسلا می به کانه وه بکه ن له کاتیکدا نو تنها هژکاره بو گمیشتن به حکومتی نیسلا می وه نامیرتکی خزمه تکاری بانگه وازو سه رخری مه سه له مرژقی به گشتی به کان.

پی گومان نیمه ده لئین نیسلام تعاوی مافه کان بو ناموسلمان زامن ده کات و ره فتاری راستگوییانه ی موسلمانیش به هیزترین زامنسی به ختیاروی کامه رانی نه وانه هروره ها پرژوهی نیسلا می له م بواره دا پالپشتی لابه ری زولم و زوره له سه ریان، نه گهر نه وانه مان به راستی و راستگوییانه نشان دان نه وانیش وه لامیان دایه وه و ناماده یی خویان بو یارمه تی و هاریکاری دوستایه تی ده رب ری نایا له و حاله ته دا نه قل ده یگرئ به یارمه تی و پستی نه وان رازی نه یین؟ خو نه گهر هاوکاری نه وانمان قبول نه کرد و سوور نه بوین له سر نه وه ی بیته ریزمانه وه دهی بو لای کی دهنگو یارمه تی یان پروات؟ دیاره بی گومان له و کانه دا ده چله پال ریزی به رامبه ر و نایا به وه ش چاکمان کرد یان خراب؟.

پرومان نه چیت پیغه ممبر خوا ﷺ لسه تیکه لی و مامه له کردنیان زور سوور بوو
ته نانهت له ژبانی تایسته خویدا به شداری کردوون وهک بوخاری ریوایهت ده کات و
ده لیت: (پیغه ممبر خوا ﷺ وه فاتی کردو قه لغانه که ی لای جووله که بیه ک دانا بوو) بژیسی
پیغه مبری خوا نه چور بژ لای هاره لان؟.

۲- مافی دژ وستان و پا دهر پیرین و کوبوونه هه:

نه گهر زورینه مافی نه وی هه بیت ژبانی کومه لگا به ویستی خوی په ننگ بکات و
جله وی کار و یاره کان بگریته ده ست نه وا زور جی پی خویستی که مینه مافی دژ وستان و
کوبوونه هه ساز کردن و راده بر پینیان پی بیه خشریت وه سوور له هژکاره کانی را گمیان دن
وهر بگریته و له خزمه تی نه مه سه له مه دا کار بکات، له سه ره ده وله تیشه هیتنی و
ناسایش و پاراستن و پشتگیری یاسایی بژ هه صو هاولاتی به که به جی بهیته تا که س
له سه ره نه بامدانی شه مافه تاوانبار نه کزیت... کومه لگه ی نیلامی، کومه لگه ی
نازادی و سه ریستی به، نیلامیش سووره له سه ره مانه وه و بهرقه رار کردنی نم نازادی به
تاوه کو جه ماور بتوانی له ری راده بر پین و فرمان به چاکه و نه هی له خراپه و چاودیری
ده سه لاته وه فشاره کانیان بژ سه ره ده سه لات جی به جی بکات، چونکه شه ریعت له ده وله تی
نیلامی دا سه روهره و بالاترین ده سه لاته، ده بی ده ولت ملکه چی بیت و لی لا نه دات.
که مایی مافی هر په کیکه داوا له ده وله ته که ی بکات مل که چو پابه ند بیت پیته وی، بژ
ده وله تیش نی به نه مافه له که س زهوت بکات مو سلمان بیت یان نامو سلمان. بی گو مان
شه رکی یاسایه به جی هیتانی شه مافانه ریک بجات و له نا زاوه بیسار بزیته، شه
نازادی به ش مانای شه نی به هر که س په تاره زوی خوی چی ویست بیکات و متمان هی
خه لک به ده ولت له ق بکات به لکو نازادی له پینار گمیشتن به مافه رهواکانو پاراستنیدایه
که نه وه شه له ری داوا و خواستیکی یاسایی هاوسه ننگه وه ده بیت.

۳- مافی پیشه و هر گرتن:

مافی پیشه و هر گرتن یا خود مافی هه بوون و هاریکاری کردن له به ریته بردنی به شو
دامه زراوه جیاوازه کانی ده ولت، هر له نه غیومه نی شور او په ره مانه وه که بالاترین
ده سه لاتی وولته تاره کو و هزاره ته کانو ده سه لاته جی به جی کاره کانی ترپاشان گشت
دامه زراوه خزمه تگوزاری به کان.

پیشتر وومان که مزه می سرجم زانایان، ریگه دانه به پشت به ست به نام مسلمانان
 نهانند له چمتگو و تیکو شانشیدا، هر بهوش کاره کانی تر پیوانه ده کرتیت. پیغه مبر
 ۱۱ پستی بییان به ستوه، پیشما الماوردی له پرتو وکی (أحكام السلطانية) دا نهوای
 داوه به دروستی نیش پیدانی زه می له وهزارته جی به جی کاره کاند، وهزیری جی به جی
 کاری نمونشه خوئی فدرمانی پیشهوا ده گه به نیت پی پی و نهویش هه لده ستیت به جی به جی
 کردنی، وه هرچی حوکمیکیش که دهری ده کات پی پی نهدات نهوش نمونمی ته نجورومنی
 وهزیرانه له دولته نوی به کاند. د. عبدالکریم زیدان ده لی: (جگه لهو که مه نیش و
 کارانه نه بی که مبرجی گرته ده ستی ده بیت تنها مسلمان بیت (وهک خلیفه و
 سرکرده ی سویا و جهاد...) ۱۱. نهوا دروسته زه می به کان به شداری کاروباری دولته
 بکه نو پیشه گشتی به کانیان پی بسپتریت، تورنان و سوننهت به لگه می نهو راستی به ن
 وهک تورناتی پیرز ده فرموی (یا یها الذین آمنوا لا تتخذوا بطانة من دونکم لا
 یألوکم خیال و دوا ما عنتم قد بدت البغضاء من أفواههم وما تخفی صدورهم
 اکبر) ال عمران ۱۱۸ نم نایه ته له باره می نهوانمه هاتووته خواروه که زه می بورنو
 به لیتیان به پیغه مبر دابور. نهو نایه ته به شیوه کی رهها داوا ناکا مسلمانان
 کاروباری خوئیان به کسانی تر نه ده نو هه لگری راسپارده کانیان نه بن بدلکو نهو نه می به ی
 له نایه ته که دا هاتووه به کۆمه لتی شتی تر سنووردار کراوه واته نه می کردنه که له سر
 نهو به که نهوان دژایه تی خوئیان بۆ مسلمانان رابگه یه نن. نهوانه دروست نی به کاروباری
 مسلمانان باندیته ده ست، به واتایه کی تر نهو زه می یانه می دژایه تی دولته می نیسلامی
 ناکمن دروسته مسلمانان کاروباره کانیان به نه ده ست و نه پنی نیش و کاریان بزانش و
 پشت به رای خوئیان به ست له پیتا و خزمت کردنی وولات، مانای نهوش دروسته
 کاروباره گشتی به کانی دولتیان پی بسپتریت که که متر بایه خی له هه لگری نه پنی و
 راسپارده کان همیه ...

۱۱ پله کردنی زانایان به بارت به جیا که نهوش ناموسلمان له کاروباره به باره یه کان له وه میه
 که جهاد و تیکو شانشیدا به نده می به ده که نو و پۆوو، دیله به نده می تیش (عباده) بۆ ناموسلمان
 له به به له کاتی پۆوستا زه وره بۆ به کس کردنی کۆمه ل له دۆرم (نه و انیش به شیکن
 له کۆمه ل) که واته دروسته پشتیان پی به ستیت هه وه که باسکرا.

نه گهر سهيرتيكى ژياننامهى پيغه ممبر ﷺ بكمين پالپشتى نمو راستى به مان دست ده كهويت، له به در دا نه وجهنگهى كه له نيوان پيغه مبرى خوا ﷺ و هاوه لگهرانى قورهش دا به ريا بو، موسلمانان نزيكهى ۷۰ كه سيان لى به دليل گرتن، هه نديك لهو ديلا نه پارميان نه بوو تا نازاد بكرين، پيغه مبرى خوا ﷺ له هه قى نه وه دا فعرمانى پى كردن منالانى انصار فترى نووسين بكن، هه ريه كه بيان ۱۰ منالى انصار فتر بكات نمو نازاد ده كرى. له م پروودا وه دا نه وه مان لا ناشكرا ده بيت كه پيغه مبرى خوا ﷺ هاوه لگهرانى قورميشى له كارتك له كاروباره كانى ده ولته تى خويدا به كارى هينان شوپش فتر كردنى نووسينى هاو لا تيانه. هه له سهره پيغه ممبر ﷺ دا هه به كه پيغه ممبر پرووى كرده شارى مه ككه سالى ۶ى كوچى، گه پشته جى ته كه پى دهووترا الحليقه لهو كاته دا كه سنيكى خيلى خزاعه نارد وهك چاوتك هه والى قورهشيان بو بهينى نمو كه سهش بى باوه بوو له گه ل نه وه شدا پيغه ممبر نه كاره گرنه گه پى سپارد. نه وه ش به لگه به له سر نه وهى دروسته كاروباره گشتى به كان به زه مى به كان بسپردى نه گهر شياوى نمو كار به بون له پرووى تواناو متمانو نه مانه ته وه.^{۷۷}

زانايان نه وهشيان باس كردوه كه دروسته كاروبارى تر جگه له وه زاره ته جى ته جى كاره كان وهك كو كرد نه وهى باجو خراجو جزيه به خه لكانى زه مى بيه خشرى.^{۷۸}

زانايانى سلف (پيشين) ودواى نه وانيش، نمونهى زوريان له بهاره نيش پى دانى زه مى يموه باس كردوه. له سه رده مى عوممردا وهك البلاذرى له ميژوه كه بيدا باسى دهكات، كاتى كۆمه لىك دىلى شارى (قيساريه) هاتنه لاي عوممردا، عوممردا كۆمه لىكيانى كرده نووسه رى كاروبارى موسلمانان هه چه نده لهو باره يموه نه وه نه قل كراوه كه گوايه عوممردا نه وهى لهو كاره كردوه، به لام له راستيدا نه وه نه وهى به له سر كۆمه لى پرووداوى ديارى كراوه هاتوه كه به رژه وهندى تندا نه بووه، به لام معاويهى كورى ابو سفيان نووسه رتيكى گاورى هه بوو ناوى (سرجون) بوو. (آدم مستز) ده لى كه له كتىبى (العقد الفريد) وهه وه ريه گرتوه: (هه ندى له زانا گوره كان فتواى نه وهيان داوه كه دروسته وه زيرى جى ته جى كار (وزير التنقيذ) نهك وه زيرى دانان (التفويض) له خه لكى زه مى

^{۷۷} أحكام الضميين والمستأمنين د. عبدالكريم زيدان ص ۷۹

^{۷۸} هه مان سه چاوه ص ۵۰

بيت، خاوهنى په پرتووكى (العقد الفريد) كه (آدم مترز) شهوشى نه قتل كړدوه سه باره ت
به (وزير التنفيذ) ده لى: (حوكم جى په جى ناكات).

پاشان (آدم مترز) ده لى: مأمون كارمه ندىكى مه سيعى كړد بوه و والى شارى (بوړه)
له ميسر وه زورتيك له خليفه كان بؤ خويان نوسمى گاوريان داناره وه كرتكارو پزيشكو
سره پره شتياى پرژوه كانو ماموستايان گه ليكيان گاور بوون له سه دهى سى وچواى كزچى
تا واى لى هات شكاتو گلهمى موسلمانان زيادى ده كړدو وه خته بوو ساژاوه پووى ددها
له بهر زورى كار به ده ستانى گاور له شويته هه ستيارو گرنه گه كاندا له جينگه مى موسلمانان،
له بهر شهوه ده لى: زور سهره له دهوله تينكى نيسلاميدا زوره مى زورى كار به ده ستان و
كارگزارانى گاور بن ههروه كه شهوى گاوره كان حوكسى موسلمانان بكن له وولاتى
نيسلامدا. گلهمى له وهش كه خه لكى زهمى ده سه لاتييان له پاره و مالى موسلماناندا هه
پيشتر ناماژه مان پى كړد.

ههروه ها ده لى: له سه دهى سى كزچى دا دوو جار ديوانى سوپا درا به پياوونكى
مه سيعى، له و كاته دا وزير تووشى گلهمى هات چونكه لايه نگرانى نايه كه سى و
پاسه وانه كانى ده ستيان ماچ نه كړدو ملكه جى فرمانه كانى ده بوون، نمونه مى زور همن
له و باره يه وه، عضد الدولة كاتى به ره به صفر ده كات، أبو العلاء النصراني كه
وزير بوو له جى خوى داده لى كه گاور بوو، وه ههريك له عضد الدولة له به غداد و
خليفه العزيز له قاهره وزيرى گاوريان هه بووه، له باره مى جووله كه شهوه، جووله كه ش هه
وهك گاورن هه بيان بووه نو سه رو وه زيرو نه ديبو پزيشكو موچه خورى ده ولت، شهوه تا
شاعيرى ميسرى بن خاقان ده لى:

يهود هذا الزمان قد بلغوا غاية أمالمهم وقد سلكوا

العز منهم والمال عندهموا وفيهم المستشار والمملك

يا أهل مصر أنني نصحت لكم تهودوا، قد تهود القلك^{١١}

ماموستا د. يوسف القرضاوى له م باره يهوه ده لى: خه لكى زهمى مافى گرتنه ده ستى
نيسر و كاربان له دهوله تى نيسلامى دا هه به، وهك موسلمانان. مه گه كارى په ننگى
نيسلامه تى پتوه بيت و ته نه ا تايه ت به موسلمان بيت وهك نيمه مه تى و سه ر كړ دايه تى

^{١١} (المهارة الاسلاميه آدم مترز ج ١ ص ١٠٨ ههروه ها ترماس ارنوليش له په پرتووكى (العهوه الى الاسلام

(له وهه دويها ت ده كاتره.

دولت و سز کرد ایه تی سوپا و کساری دادوهری و لیپرسراوی کاروباری خیر و بستی
 موسلمانان (الصدقات) و لهو شیتوانه، پیتشه و ایه تی و خه لافه تی سیاسی، جی نشینی
 پیغه مبه ره ﷺ، دروست نی به جگه له موسلمان کسی تر جی تشینی پیغه مبه بکات،
 سهر کرده ی سوپاش کاریکی دنیایی رووت نی به به لکو کرده به که له کرده کانی
 به ندایه تی (العبادة) له نیسلامدا به لکو لوتکه ی به رسته نیسلامی به کانی شه .
 دادوهریش، بریتی به له حوکم کردن به شمریعه تی نیسلام له ناموسلمان داوا ناگریت
 که حوکم به شتیک بکات باوهری پی پی نه بیت، به هه مان شیتوهش پی دانی شمرکی
 لیپرسراویه تی کاروباری دارایی (الصدقات) وه همر پیشه به کی ناینی هاوشیتوهی
 شه مان. غه بری نهمانی باسما ن کرد همر وه زیغه به کی دولت دروسته به خه لکی زه می
 بسپیتریت.^{۷۰}

ماموستا راشد الغنوشی (لهو لیخوانه دا که له مبر مرجی نیسلام سه باره ت به
 نهمانی نهمومنه ی راویژ وه دام و ده زگا تشریحی به کان ساز کرابوو) داده لی: شه
 هاوالاتی به ناموسلمانانه ی دولت نیسلام که رازی بوونه تمواری پشتگیری و دوتایه تی
 خویان به خشن به ده دولت نیسلامی و دانیان به ناسنامه نیسلامی به که پیدا ناوه و ریزی
 لی ده گرن شهوا هیچ ری گری نی به له دام و ده زگا دولت نیسلامی به کان کاریان پی بدریت و هه بن
 له دامه زراوه راویژ کاری به کانو بننه پارچه به کی که مینه له حوکمی نیسلامی که له
 زورینه ی نیسلامی پیک هات بیت. وه شه مبرجهش که له قورناند ا بریار دراوه که
 کار به دهستان (أولوا الأمر) همر ده بیت له موسلمانان (منکم) بیت^{۷۱}. شه می مرجی
 زورینه (شرط التغلیب) هه لگری واته ده بیت زورینه ی کار به دهستان موسلمان بن تا وه کو
 زه مانته شه شه بکات دولت نیسلامی له ریپه وو ناماچی خزی لانه دات که بی گومان
 به درقار کردن شمریعه تی نیسلامی و بلاو کرده و دی نیسلامو به رگری کرده لی...
 ماموستا به دره وام ده بیت و ده لیت: نه لجام وه که ده بیت، نه لجر مرجی نیسلامه تی
 کار به دهستان (أولوا الأمر) بز زورینه ی نهمانی ده زگا بیت یا خود بز گشت سهر
 گوره و فرمان ره وایان که نوتنهری دهسه لاتی جی به جی کارن شه کاته مانای نایه ته که
 بهم جزوه ی لی دیت (گوی رایله لی خوار گوی رایله لی پیغه مبه ره و هروه گوی رایله لی

^{۷۰} غیر المسلمین فی المجتمع الاسلامی .د. یوسف القرضاوی ص ۲۳
^{۷۱} ناما میه بز نایه تی (واطیعوا الله واطیعوا الرسول واولی الامر منکم)

فرمانبرووا موسلمانه کاتتان بکمن که فرمانتان بی ناکمن سه ریته چی خواو پیغه مبر
 بکمن، هر کامیکیان بیست، شمرع ریگه ناگرئی له ده وله تی نیسلامیدا، که مایه تی
 هه بیست دۆستایه تی و پشتگیه ی خۆی بۆ ده وله تی نیسلامی راگه یان دیت، دستمه کیان
 هه بیست نوینر بن له دامه زراوه راویژکاری په کان (نه نجومه نی راویژر). په سه ند نه کریت
 (یرجج) مبرجی نیسلامه تی زۆرینه ئه ندامان و سه رۆکی ده وله تیش به تایبه تی)^{۷۲}
 حکومه تی نیستای وولاتی ئیران له سه ر ئه م رایه کار ده کات، هر بۆیه نه نجومه نی
 راویژر ی نیترانی ۵ کورسی بۆ ناموسلمانان و ۲ کورسی بۆ آرمین، ۱ کورسی بۆ
 ناشوری په کان، ۱ کورسی بۆ جووله که، ۱ کورسی بۆ زهرده شتی په کانی ته رخا نکر دووه.^{۷۳}
 حکومه تی نیستای وولاتی سودانیش، ده رگای والا کر دووه له به رده م ناموسلمانان تا
 به شداری هه موو ده رگا ته شریعی و تنفیذی په کان (یاسا دانانو جی به جی کردن)
 به ریژه په کی زیاتر بکمن، نیستا له نه نجومه نی نیشتانی دا (به رله مان) ژماره په کی زۆر
 ناموسلمان هه میه، په کی له نواب (نوینرمان) ی سه رۆک کۆمار و سه رۆکی نه نجومه نی بیته هیتانی
 په کی تکی تریش له یارمه تی ده رانی سه رۆک کۆمار و سه رۆکی نه نجومه نی بیته هیتانی
 ویلایه ته کانی باشوور و ژماره په کی زۆر له والی و پارێژگار و وه زیری په کی تکی په کان نه مه
 جگه له وه ی که ویلایه ته کانی باشوور (که زۆرینه ی ناموسلمانن) له جی به جی کردنی
 شه ریعه تی نیسلامی جیا گراونه ته وه.

بی گومان هر ئه مه راست و ته واوه، چونکه رای زانایان سه باره ت په (أولوا الأمر)
 و (اهل الحل والعقد) زیاتر (زانایان و سه رۆک که کان و نوینرانی خه لک) ده گریته مه، هه روه ک
 هه ردوو بیته موا النووی و ابن تیمیه ناماژهبان بۆ کر دووه، ابن تیمیه ده لئ: أولوا الأمر:
 بریتیه له هه موو خاوه ن بریار و فرمانبرووا په که که فرمان به خه لکی ده کمن نه وه ش
 هه موو خاوه ن تواناو ده سه لاتیک و هه موو خاوه ن زانست و و ته په ک به شداری تیدا
 ده کات. له به ر ئه مه (أولوا الأمر) دوو پۆلن (زانایان له گه ل فرمانبروویان، هه روه ها پاشاو
 گزیرو پیاو ماقولان و خه لکی دیره خان و هه موو په کی شوینی بکمن ده گریته مه)^{۷۴}.

^{۷۲} الحريات العامة راشد الفتوشی ص ۱۲۶-۱۲۸

^{۷۳} له رادیۆی BBC له هه دن ۱۹۹۶/۳/۱۰ و هه رگه راوه.

^{۷۴} (الدولة القانونية والنظام السياسي الاسلامي) د. منه البیانی ص ۲۵۰ دار العریبه

بئى گومان نا موسلمانىش نېھەمان شېتو خاۋەن تواناۋ دەسلەتتەن بەسەر خەلكى مىللەتە كەيەنەۋە تىپاندا ھەيە خاۋەن زانىيارى و پىسپورە زانستى يەكان كە لەم سەردە مەدا ناكرى ۋە لا بىرتىن ئەوانە دروستە بېشە نوئىنەر و ئەندام لەنە ئىجۇومەنى راۋبۆزدا كە نەۋىش نوئىنەرى ھەموو خەلكى خانەى ئىسلامە بەموسلمان و ناموسلمانىشەۋە. ديارە ئەندامە كانىيان لەو نەغجوومەندەدا يەكەم كەستىكن كەبتوانن كېشەۋە مەسەلە كانى خۆيان باس بگەن و بەرگرىشى لى بگەن و دەتوانن لەدېدو ھەلوپىستى دەۋلەتە كەيان تى بگەن سەبارەت بە مەسەلە كانىيان پاشانىش ئەوانىش خەلكانى تى لى ھۆشيار بگەنەۋە. خۆ ئەگەر كەستىك ھەببىت دژى مەرجى ئىسلامەتى بۆ سەرۆكى دەۋلەت و پېشەكانى تر كە تايەتت بەموسلمان بئى ياخود پېچەوانەى ئەو رابەى سەرۋە بېتت ئەوا دەبېتت كە تەننەت دەۋلەتە كانى جېھان ئەوانەى بەخۆيان دەلېن ئەمانى و پېشكە و تەنخاۋا، لە دەستورى وولاتيان ئەو دەقەنەيان دانارە كە تايىنى سەرۆكى وولات مەزھەبى زۆرىنەى خەلكە و ھەر ئەۋە تايىنى دەۋلەت، بۆ نمونە وولاتە يەكگرتوۋە كانى ئەمىرىكى چوار مەرجى سەرە كيان بۆ سەرۆك كۆمار دانارە ئەۋىش ئەۋىھە ھاۋلاتى يەكى ئەمىرىكى سېى پىستە و سەكسۆنى و مەزھەب پرۆتستانتى سى، بەم چوار پىتە (W.A.S.P) ھىماى دەكەن بەھەمان شېتوھ لە بەمىرتانبا و فەرەنسا... دەى چۆن دەۋلەتى ئىسلامىش مەرجى خۆى نىيە؟ لە كاتىكدا دەۋلەتى ئىسلامى دەۋلەتتىكى خاۋەن بەمما و ناماننىكى تايىنى يە و پاشان گرىمان ئەو مەرجانەش نەبەن ئەوا عەقل تەبىرلى دەكەت پىساۋىتىكى ناموسلمان لە وولاتىكى ئىسلامىدا بەپۆستى سەرۆكى گشتى دەۋلەتە ئىسلامى يەكە دەرىچىت؟! ^{۷۶}

مىتروۋ نوۋسى ئەمىرىكى (دراپر) دەلى: موسلمانە يەكە مەكان لە سەردەمى خەلىفە كاندا لە گەل خاۋەن زانستە كانى لە گاۋرو جوۋلەكە كان تەنھا مامەلەى رېزداريان نەكردوۋە بەس بەلكو زۆرىك لە كارە بايەخ دارە كانىيان پى بەخشىۋو بۆ بەرزترىن پاىە لە دەۋلەتدا بەرزىان كروۋنەتەۋە، تەننەت ھارۋنە رەشىد لە سەردەمى خۆيدا گشت قوتابھانە كانى وولاتيان خستبوۋە ژبىر چاۋدېرى (خنا مستە) ھەۋە ھەندى جار ئەو ئىشە

^{۷۶} كەراخە بىرىنى ئەو مەرجانە و نەبۋى وەك يەكەن تا رادىيەك ھەرلەپەر تەرىپە دەستورى تىرىى سودان

ئەدرا بە نەسپورەيەكان و ھەندى جارى تەريش ئەدرا بە جۆلەكەكان و ژیما رەيەكى تەر لە خەيلەفەكان پۆستى و ھەزارەتيان داوئە دەست گاررەكان.^{۷۶}

مەمۇستە راشد الغنوشى لەسەر ئەو ھەندى دەوى دەلى: بەلام دەولتە پۆژتاوايى بە ھاوچەر خەكان سەرھەراي پىروياگەندەيان سەبارەت بە ئازادى و يەكسانى و لا بىردنى جياگردەمەوى ئاينى، خۆ چەندان مليون مۇسلمان ھاوالاتى ئەوانز و سەرھەراي ھەول و خەباتيان لە پىتاو سەر بەخۆ بوون و ئاوەدان کردنەمەوى وولاتەكەيان، پۆ نمونە مۇسلمانانى فەرەنسا، تەنانەت تا ئىستابى بەشن لە سەرھەتابى ترين مافى كەسيتى وەك مافى ژيان و ئازادى ئاينى، ناتوانن مەزگەموت دروست بکەن و بانگ بە دەنگى بەمەرز بليئن. ئافەرەتانى مۇسلمان رەيان لى دەگيرت پۆشاکى حىجاب پيۆشن. ئيتەر مەپرسە لە مافە سىياسىيەكان و گرتنە دەستى پيشە گەمورەكان لە دام و دەزگاكانى دەولتەتدا. دەپيئەن لە تىوان زياتر لە ۱۰ مليون مۇسلمان لە ئەوروپاي خۆرئاوا دا يەك وە زىرو يەك وە كىلى وە زىرو يەك ئەندام لە پەرلەمانى ئەوروپى بەدى ناکريت، تاکە سەفیری خۆرئاوايى مۇسلمان بەرپۆژ (مەراد ھۆفمان) ە کە ئەمويش ھەرايەكى گەورەيان لە دۆى نايەو بە ھۆى دانانى پەرتوکيتک سەبارەت بە سەرکەوتنى ئىسلام ئەمويش پەرتوکى (الاسلام ھوالبديل) بوو وە داوايان لى کرد لەم پۆستەى سەفیری وولاتەکەى ئەپيئلن.^{۷۷}

۴- مافى ھەلبۆاردن و خۆ پالۆتن...

لەمەوى پيشەمە دەردەكەموى كەخەلكانى زەمى لە وولاتانى ئىسلامى دا وەك ھاوالاتى يەك بۆيان ھەيە راو ھەلویتە و دەستە و تاقمى سىياسى و پيئەخراو ميان ھەبیت وە لە ھەموو دامەزراوەكانى تەشرىعى و تەنفيذي دەولتەتدا بەشداری دەكەن، ئەوانە وەك بەشيتک لەخەلكى خانەى ئىسلام (دار الاسلام) بەفەرمانى سەرکردايەتى سىياسى وولات و پيشەماو ھەر كەسيتک بىر يارى مافى ئەوانى لە دەست دا بىت دادەمەزرىئن، لە پاش ھەموو ئەمانە زۆر ناسايى و سەرۆشتى بە ئەگەر مافى خۆ پالۆتتيشيان ئەبىت ئەوا بەشداری ھەلبۆاردنى سەرۆكى گشتى وولات بکەن وە مافى بەشداری ئە دەنگ دان و ھەلبۆاردنى ئەنجومەنى ياسا دانائيان ھەيە ھەرەك مافيان لەخۆ پالۆتن بۆ ئەو ئەنجومە ئەشدا ظەيە.

^{۷۶} الحريات العامة الغنوشي ص ۲۹۲

^{۷۷} ھەمان سەرچاھى پيشور.

د . عبدالکریم زیدان پشتگیری لهو رایه ده کات و ده لئی: زانایان مصرجی نه و هیان داناره که که سیک خلیفه (الامام) هله ده بژیریت پتیرسته نه و مصرجی تیدابیت که له خلیفه خویدا هیه واته موسلمان بیت... دوايي پر میار ده کات و ده لیت: نایا دروسته له م سرده موی نیستادا زه می یه کان به شداری هه لیزاردنه کانی سرزکی کومار له ده ولته نیسلامیدا بکن که به موی سیستمه حوکم ده گرتیه دست؟ نه موی بومان ده رده که ویت دروستی یه (الجواز) چونکه سرزکایه تی کردنی کوماری له م کاته ماندا و اتیه کی ثابینی نادات به ده مستومه هه روه که له پیشوودا هه بوو که واته سرزک کومار نه و (خلیفه یه نی یه که زانایان باسیان لیتوه کردووه و مصرجیان بژ داناره نه گهر هه ندی مانای له و یاره یه شه ره مابیت... سرزکایه تی کوماری سرزکایه تی یه کی دنیایی و سیستمی به و پیره بردنی و ولاته نه که خلیفایه تی پیغه مبه ر له پاسه وانی کردنی نایین و سیاستی نایین هه روه که پیشتر له بیناسه ی خلیفه دا ناصاره مان بژ کرد، نه گهر حالته که به و شیوه یه بیت نه و ا هیچ ریگری له به رده م هه لیزاردنی زه می یه کان بژ سرزک کومار به دی ناکه یین که له کاتی خویدا ریگر هه بووه له به شداری زه می یه کان له هه لیزاردنی خلیفه دا. له به ر نه و دروسته به شداری له و هه لیزاردنه دا بکن چونکه نه و ان (زه می یه کان) به شداری کردنیان له کاروباره دنیایی یه کانی و ولاته قه ده غه نه کراوه. هه روه ها هه لیزاردنی نویته ریان له نه نجوومه نی نه تموده و خویا لاوتنیان بژ نه تمامیتی له نه نجوومه نی نه تموده ا مانای نه ریه له و نه نجوومه نه دا رای خوی نه لیت و ناموزگاری پیشکش به حکومت ده کات و کتیشه و گرفته کانی نه و خه لکانه ی هه لیان بژاردووه ده خاته روو و ه شتی تر له و بابه ته، نه و جژه کارو هه لوتستانه ش نابنه ریگر له و یه زه می یه کان له و رووه ها و کار ی پیشکش بکن) ^{۷۸}

^{۷۸} احکام النعمین والمتصنن د. عبدالکریم زیدان ص ۸۳-۸۴.

کوتایي و نه نجامه کانی ليکولینهوه

سره تا هم ليکولینهوه په چمد هژکارتيکی باس کرد که بونه هژی نووسینی هم ليکولینهوه په له ژیر ناوی (هم ليکولینهوه په بؤ؟) به کورتی نه مانه بوون:

۱- خزمه تکردي شهريعتی نیسلام پرؤشن کردنهوی به شيکی که چمد حوکميتکی تايه تن به مافه کانی ناموسلمان له دولته تی نیسلاميدا.

۲- به بمره ت کردنی تی گه بشتی په بوندی په کان له تک ناموسلمانان له مسر زیاتر نزيك بونه وه و ليك حالي بوون و گفت وگوؤ، هه روه ها له مسر به گشتی نه کردنی حوکمه کانی هاوه لگمر (المشرك)ی شرکمر به مسر هه مسو هاوه لگمران وهك يهك وه بؤ هه لسان به کاری دؤستايه تی و پرؤژی، هاويه ش و خزمه تی هه مسو لايهك.

۳- په تکردي نمونه هه مسو نهو گوماناندهی که نه يارانی فکری نیسلامی لهو باره ههوه دروستی ده کن.

۴- پروون کردنهوی جتيگه ی هاوالاتيانی ناموسلمان له دولته تی نیسلامی دا، تاوه کو کهس نه يکاته به لگه و بيانو به موی ناموسلمان پيگرن له به رده م نیسلام کردنی ژيان به گشتی و ياساکانی دولته بتايه تی.

۵- هؤشيار کردنهوی نه ندامان و سر کرده کانی رابوونی نیسلامی به بينشيتکی پروون ناشکرا سه باره ت به ناموسلمان و کارکردن و جووله له مسر ناگایي و بينايي.

۶- دلرپژانی چمد بؤ چوونتيکی فکری و ياسايي ناشکرا سه باره ت به مافه کانی مرؤف به گشتی و مافه کانی که مایه تی په کان به تايه تی، بؤ نه وهی سره تايهك بي بؤ کارکردن له مسر پاريزگار کردنی و بانگه شه بؤ تزکمه کردنی.

۷- کارکردن بؤ داوا کردنی مافه کانی موسلمان که وهك که مایه تی و جاليه له ژير دهسه لاتی وولاته ناموسلمانان ده ژين، وهك مامه له يه کی هاو شتوه له روانگه ی هم تينگه بشتنه پروونه مانه وه ..

۸- راست کردنهوی هندی بينشی نیسلامی که له ژير کاربگموی تی گه بشتی هه له ی هندی دقو که له که بووه ميژووی په ناناسايي په کاندان.

له پاش نهوه ليکولینهوه که ياسی جؤره کانی ناموسلمان دهکات که بریتين له (خواهن په روه کان) جووله که و گاوره کان و (خواهن نايه کانی ترو ده هری په کان) و (درو پروه کان) و (هه لگه روه کان) وه به کورتی هه لوتست له ناست همر به کيتيکاندا پروون کراوه ته وه.